

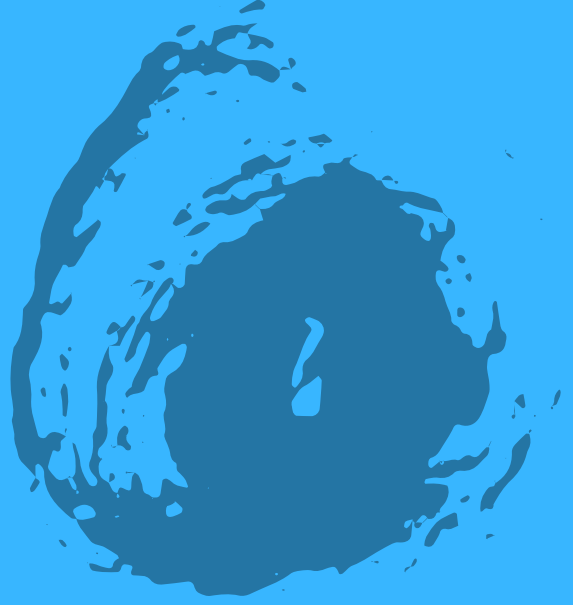


TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI

AKADEMİK BAKIŞ

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Academic Perspective



"İSTİYORUZ Kİ, TÜRK COĞRAFYASININ HER YERİNDEKİ TÜRK TOPLULUKLARINI
TÜRKLER İDARE ETSİN..."

PROF. DR. TURAN YAZGAN



AKADEMİK BAKIŞ
ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Academic Perspective

YAYIN DÖNEMİ
PUBLICATION PERIOD
BAHAR / SPRING

YIL	CİLT	SAYI
YEAR	VOLUME	ISSUE
2023	20	80

E-ISSN: 1694- 528X

DOI: 10.52703/ay

YAYINCI / PUBLISHER

Akademik Yorum

<https://www.akademikyorum.com/>

SAHİBİ/ OWNER

Prof. Dr. Mehmet YÜCE

profdrmehtemyuce@gmail.com

Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü 16059
Görükle/Bursa

EDİTÖR/EDITOR

Prof. Dr. Mehmet YÜCE

profdrmehtemyuce@gmail.com

Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü 16059
Görükle/Bursa

EDİTÖR YARDIMCISILARI/ DEPUTY EDITORS

Arş. Gör. Muhammed ÇELİK

celikmuhammedd@gmail.com

Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü 16059
Görükle/Bursa

Proje Asistanı Nilay AKBULUT

nnilayakbulut@gmail.com

Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü 16059
Görükle/Bursa

ALAN EDİTÖRLERİ/SECTION EDITORS

Prof. Dr. Muhammet Hanifi ERÇOŞKUN

YABANCI DİL EDİTÖRÜ / FOREIGN LANGUAGE EDITOR

Prof. Dr. Muhtarhan OROZBAY

BM Kültür Çeşitliliği Örgütü Genel Sekreteri- Kazakistan

Prof. Dr. Shurubu KAYHAN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi- Türkiye

PUBLICATION BOARD / YAZI KURULU

Arş. Gör. Muhammed ÇELİK
Proje Asistanı Nilay AKBULUT

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN	Sakarya Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Kutluk Kağan SÜMER	İstanbul Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Bolat MİRZALİYEV	Miras Üniversitesi- Kazakistan
Prof. Dr. Köksal ŞAHİN	Sakarya Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Abdulmecit NUREDDİN	Uluslararası Vizyon Üniversitesi- Makedonya
Doç. Dr. Kürşad GÜLBAYAZ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi- Türkiye
Doç. Dr. Davran YOLDAŞEV	Uluslararası K. Ş. Toktomamatov Üniversitesi- Kırgızistan
Doç. Dr. Geray MUSAYEV	Devlet İktisat Üniversitesi- Azerbaycan
Doç. Dr. Oktay KULİYEV	Devlet İktisat Üniversitesi- Azerbaycan
Doç. Dr. Erdem ÖZDEMİR	Bursa Uludağ Üniversitesi- Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Çağrı ERGEZER	Uluslararası K. Ş. Toktomamatov Üniversitesi- Kırgızistan

DANIŞMA KURULU / SCIENTIFIC ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Fadıl HOCA	Uluslararası Vizyon Üniversitesi- Makedonya
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ	Bursa Uludağ Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Veysel BOZKURT	İstanbul Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Mensur NUREDDİN	Uluslararası Vizyon Üniversitesi- Makedonya
Prof. Dr. Recai COŞKUN	İzmir Bakırçay Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Elmira HURİBAEVA	Uluslararası K. Ş. Toktomamatov Üniversitesi Kırgızistan
Prof. Dr. Muhtarhan OROZBAY	BM Dünya Kültür Çeşitliliği Örgütü Gen. Sek.-Kazakistan
Doç. Dr. Fariz AHMEDOV	Devlet İktisat Üniversitesi- Azerbaycan
Doç. Dr. Maria KOÇKORBAEVA	Kyrgyz Economic University- Kırgızistan
Doç. Dr. Atilla JORMA	Uluslararası Vizyon Üniversitesi- Makedonya
Doç. Dr. Raqif KASIMOV	Devlet İktisat Üniversitesi- Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Muhittin ZÜGÜL	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi- Türkiye
Öğr. Gör. Yusif ALİYEV	Devlet İktisat Üniversitesi- Azerbaycan
Közhan YAZGAN	Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Başkanı -Türkiye
Abdirimov Bekzod MURATOVİÇ	Özbekistan Cumhuriyeti Maneviyat ve Marifet Merkezi Harezmi Bölgesi Başkanı- Özbekistan

BU SAYININ HAKEMLERİ/ REFEREES FOR THIS ISSUE

Prof. Dr. Mehmet BAŞ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Mehmet YÜCE	Bursa Uludağ Üniversitesi- Türkiye
Prof. Dr. Mevlüt UYANIK	Hitit Üniversitesi- Türkiye

Prof. Dr. Aygün AKYOL

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ASLANTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Gamze ÇİMEN

Hitit Üniversitesi- Türkiye

Kars Kafkas Üniversitesi- Türkiye

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi- Türkiye

İNDEKSLER ve DİZİNLER / INDEXES and PLATFORMS

YAYIN HAKLARI/ PUBLICATION RIGHTS

Bu dergide yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir. Articles published in this journal represent only the views of the contributors.

Copyright © 2020.

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü, Akademik Yorum platformu'nun yazılı izni olmadan, fotokopi yoluyla veya elektronik, mekanik ve sair suretlerle kısmen veya tamamen çoğaltılamaz, dağıtılamaz, kayda alınamaz.

All rights reserved. No part of this publication may be copied, reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by means, without the prior expressed permission in writing of the Akademik Yorum platform.

Copyright © 2020.

Dergi açık erişimlidir (CC BY-NC)./ The journal is open access (CC BY-NC). Derginin hiçbir aşamasında yazarlardan hiçbir ad altında ücret talep edilmemektedir./ No fee is charged to the authors under any name at any stage of the journal.

Dergi tamamen ücretsizdir./ The journal is completely free.

İLETİŞİM / CONTACT

Akademik Yorum
info@akademikyorum.com
<https://www.akademikyorum.com/>

TABLE OF CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi/Research Article

- BAĞCILAR (İSTANBUL)'DA OLASI BİR DEPREM ÖNCESİ VE SONRASI YAPILMASI GEREKENLER**
THINGS TO DO BEFORE AND AFTER A POSSIBLE EARTHQUAKE IN BAGCILAR (ISTANBUL)..... (1- 31)
Güven ŞAHİN - Celal ŞENOL

Araştırma Makalesi/Research Article

- ANKARA'DA YAŞAYAN ERKEK ÖĞRENCİLERİN ATAERKİLLİĞE BAKIŞI**
MALE STUDENTS LIVING IN ANKARA ON A THERICURY..... (32- 70)
Nur Seda İŞVARLAR

Araştırma Makalesi/Research Article

- FRANSIZLARIN ZONGULDAK'TAKİ SİYASİ, EKONOMİK VE KÜLTÜREL FAALİYETLERİ (1854-1923)**
POLITICAL, ECONOMIC AND CULTURAL ACTIVITIES OF THE FRENCH IN ZONGULDAK (1854-1923) (71- 94)
Ersin ÇORA

Araştırma Makale/Research Article

- ҚҰТТЫ БІЛІКТЕ КЕЗДЕСЕТІН КИІМ-КЕШЕК ПЕН ЗЕРГЕРЛІК БҰЙЫМҒА БАЙЛАНЫСТЫ
ТЕРМИНДЕРДІҢ ТІКЕЛЕЙ ЖӘНЕ АУЫСПАЛЫ МАҒЫНАДА ҚОЛДАНЫЛУЫ**
*DIRECT AND METAFORICAL MEANING OF THE TERMS OF TRADITIONAL CLOTHING AND JEWELRY ACCORDING TO KUTADGU
BİLİG (95- 135)*
Gul Khanys ARYSTANOVA

Araştırma Makale/Research Article

- KAZAKİSTAN'IN KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARINDA GÖÇ KONUSU (EGEMEN KAZAKİSTAN GAZETESİ
ÖRNEĞİNDE)**
*THE TOPIC OF MIGRATION IN MASS MEDIA OF KAZAKHSTAN (IN THE EXAMPLE OF THE EGEMEN KAZAKHSTAN NEWSPAPER)
..... (136- 151)*
Kundyz YERALIYEVA

BAĞCILAR (İSTANBUL)’DA OLASI BİR DEPREM ÖNCESİ VE SONRASI YAPILMASI GEREKENLER

Güven ŞAHİN* 

Celal ŞENOL** 

Özet

İstanbul, tarih boyunca medeniyetlerin kurulup şekillendiği, uğruna toplumların yoğun mücadelelere giriştiği, tarihin en önemli noktalarından biri olmuştur. Nitekim İstanbul’un fethi, bir çağı kapatıp bir çağı açmıştır. Bu kadar gözde bir yerleşmenin de şüphesiz yoğun nüfus kitlelerini kendine çekmesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Önceleri “Sur İçi” olarak da adlandırılan tarihi yarımada en önemli cazibe merkeziyken, Cumhuriyet Dönemi ile birlikte İstanbul şehri çok büyümüş, banliyöler birer şehir halini almış, uydu şehirler ortaya çıkmış ve İstanbul plansız – kontrolsüz bir büyümeye sahne olmuştur. Özellikle sur dışındaki Bakırköy ve günümüzün Bakırköy’den ayrılma ilçeleri (Bahçelievler, Güngören, Esenler, Bağcılar gibi), Avrupa yakasının en hızlı kentleşme faaliyetlerinin gözlemlendiği yerler olmuştur. Bunlardan da araştırma sahamızı teşkil eden Bağcılar ilçesi ise günümüzde arazisinin neredeyse bütünü kentsel alan donatılarıyla kaplı bir yerleşme halini almıştır. Hatta çok sınırlı bir alanı dışında Bağcılar için kesintisiz kent alanıyla kaplı bir ilçe olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte bu yoğun, çarpık ve olası Marmara depremine hazırlığı noktasında ciddi eksikliklerin bulunduğu Bağcılar için ivedi tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu çalışmada da Bağcılar ilçesinin mevcut kentsel yapılanması, doğal şartları ve yapılması gerekenler olası deprem senaryoları göz önünde bulundurularak irdelenmiştir. Yapılan saha çalışmaları, uydu görüntülerinden yapılan analizler ve sınırlı literatür çalışmalarının analizi neticesinde Bağcılar özelinde deprem öncesi ve deprem sonrası yapılması gerekenler sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Bağcılar, Kentleşme, Deprem, Afet Yönetimi.

THINGS TO DO BEFORE AND AFTER A POSSIBLE EARTHQUAKE IN BAGCILAR (ISTANBUL)

Abstract

Istanbul has been one of the most important points in history, where civilizations have been established and shaped throughout history, and societies have engaged in intense struggles. As a matter of fact, the conquest of Istanbul ended an era and started another. It is an inevitable result that such a popular settlement will undoubtedly attract dense populations. While the historical peninsula, also known as “the walled city”, was the most important attraction center, the city of Istanbul grew a lot with the Republic Period, suburbs became cities, satellite cities emerged and Istanbul witnessed an unplanned and uncontrolled growth. Especially Bakırköy outside the city walls and the districts of today's separation from Bakırköy (such as Bahçelievler, Güngören, Esenler, Bağcılar) were the places where the fastest urbanization activities were observed on the European side. Among them, Bağcılar district, which constitutes our research area, has become a settlement where almost all of its land is covered with urban equipment. It is even possible to say that Bağcılar is a district covered with an uninterrupted urban area, except for a very limited area. However, urgent measures should be taken for Bağcılar, where there are serious deficiencies in preparation for this intense, distorted, and possible Marmara earthquake. In this study, the current urban structure of Bağcılar district, its natural conditions, and what needs to be done are examined by considering possible earthquake scenarios. As a result of the field studies, analyses made from satellite images, and limited literature studies, things to be done before and after the earthquake in Bağcılar are listed.

Keywords: İstanbul, Bağcılar, Urbanization, Earthquake, Disaster Management.

* Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Coğrafya, Beşeri ve İdari Coğrafya, guven.sahin@ogr.iu.edu.tr.

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler, Coğrafya, celal.senol@marmara.edu.tr.

GİRİŞ

Yaşanan her türlü beşeri ve tabii afetler, artan dünya nüfusu ile birlikte şiddetini daha da artırmaktadır. Son yıllarda Covid-19 başta olmak üzere dünya çapında etkili olan küresel iklim değişikliği, bundan kaynaklı şiddetli kuraklık bu afetlerin son yıllarda en etkili olanlarıdır. Bunların yanı sıra her yıl yaşanan çok sayıda büyük depremler, seller, orman yangınları, nükleer kirlilik gibi afetler ise etki alanları ve buna bağlı etkilediği insan sayısı ile daha vahim sonuçlar doğurmaktadırlar.

Türkiye, coğrafi şartları en başta da jeolojik özellikleriyle deprensellik bakımından çok hareketli bir yapı sergilemektedir. Buna bağlı olarak her yıl çok sayıda küçük, sınırlı sayıda da orta ve büyük ölçekli depremler yaşanmaktadır. Fakat bu hareketli yapıya karşılık beşeri faaliyetler ülke çapında bu afete göre tesis edilmemiştir. Tarih boyunca Anadolu yarımadası ve çevre denizlerde çok sayıda yıkıcı depremler yaşanmışsa da gerekli tedbirlerin alınmamış olmasından kaynaklı zararlar her defasında tekrarlanmıştır. Son yıllarda şehir nüfuslarının oldukça artması ve de yoğunlaşması, kontrolsüz dikey yapılaşma, düzensiz peyzaj ve afetlere yönelik altyapı noksanlığı afetlerin şiddet boyutunu daha da artırmaktadır.

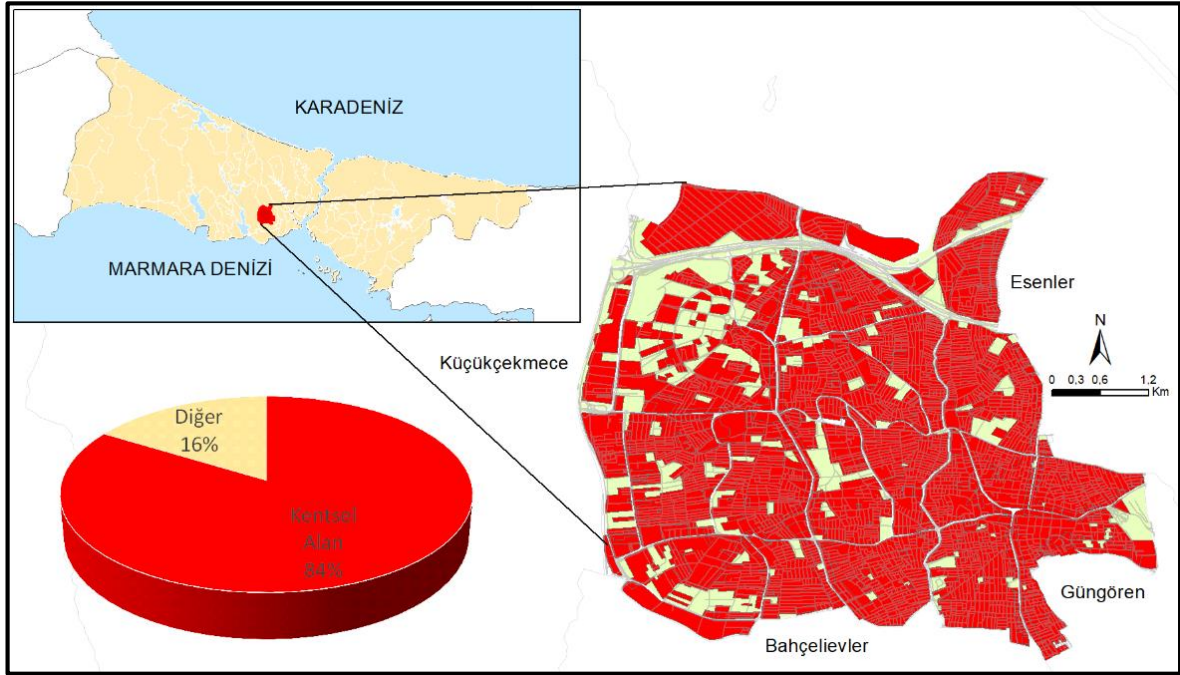
Türkiye jeolojik yapısı itibariyle bütün orojenik süreçlerin etkisinde kalmakla birlikte bunlardan en etkilisi Alp orojenezi olmuştur. Paleozoyik'te günümüze kadar yaşanan bu orojenik hareketlerde yeryüzü şekillenerek kayaçların oluşum süreçleri tamamlanmıştır. Üçüncü jeolojik zamanın ortalarında (Oligosen-Miyosen) şiddetlenen Alp orojenik hareketleri sonucu yeryüzünde faylanma ve alçalma-yükselme hareketleri yaşanmıştır. Aşağı ve yukarı yönlü gerçekleşen bu hareketlerde yükselme ise dağlar oluşurken, alçalmaya çöküntü alanları meydana gelmiş ve bu durum Türkiye'deki kırık hatları oluşturmuştur. Miyosen sonlarında Arap Levhasının Anadolu'yu kuzeye doğru itmesinin sonucu doğuda yaşanan sıkışmanın tersine batıda genişleme meydana gelmiştir. Bu sıkıştırma Anadolu'nun kuzeyinde ve doğusunda kabuk tabakasının kırılmasına, çökmesine ve yatay yönde yırtılmasına neden olmuştur. Bu süreçte Anadolu Kuzey Anadolu Fayı (KAF) ve Doğu Anadolu Fayı boyunca batıya kaymaya başlamıştır. Pliyosende yaşanan dikey yönlü hareketler yeni fay hatları oluşturmayla birlikte eski fayları da gençleştirmiştir (Ardel, 1960: 3-15; Erinç, 1968; Ketin, 1968: 129-134; Ketin, 1969: 2-25; Yalçınlar, 1976; İlhan, 1976: 38 – 61; Atalay, 2011: 3 – 11). Oluşumundan günümüze kadar binlerce depremin yaşanmasında etkili olan KAF hattı İstanbul'un güneyinde Marmara Denizi dibinden geçmektedir. Bu fay hattı üzerinde yaşanan

hissedilebilir her deprem İstanbul’u doğrudan etkilemektedir. Bu açıdan en son yaşanan Marmara (Gölcük) ve Düzce depremleri İstanbul’da hissedilmenin yanında can ve mal kayıplarının yaşandığı büyük afetlere neden olmuştur (Ceylan, 2003; Südaş, 2004: 75 – 81; Kolukırık ve arkadaşları, 2009: 287 – 291). Depremler insan hayatını etkileyen çok büyük doğal afetler olması açısından üzerinde daha fazla durulması gerekmektedir. Türkiye’de Erzincan, (Tuncel, 1977; Gül, 2011; Haçın, 2014), Erbaa (Tuncel, 1977; Üzen, 2010; Yılmaz ve arkadaşları, 2013; Şenol, 2019; Şenol, 2020b), Gediz (Yarar ve arkadaşları, 1970; Ergin ve arkadaşları, 1970; Şenol, 2020b) gibi şehirlerin yer değiştirmesinde etkili olan depremin hayatımızda ne kadar büyük etkiye sahip olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır. İstanbul ise sosyo-ekonomik özellikleriyle bu açıdan en hassas / kritik noktalardan birini teşkil etmektedir. Dolayısıyla önlenemeyen bir doğal süreç olan bu depremlere hazırlıklı olmak ve etkisini minimal seviyeye indirmek yapılması gereken en önemli adımlardandır.

İstanbul, sadece Türk Dünyasının değil tüm medeniyetin en önemli noktalarından birini teşkil etmektedir. İstanbul’un yüzlerce yıllık tarihi yapıları hem medeniyet geçmişi bakımından hem de depremselliği açısından dikkat çekici mahiyettedir. Bu durum yüzlerce yıl öncesinin teknolojisi ile büyük ölçekli depremlere dahi dayanıklı yapıların yapılabildiği anlaşılmaktadır. Ayasofya, Valens / Bozdoğan Su Kemerleri, Yerebatan Sarnıcı, Çemberlitaş / Yanık Sütun verilebilecek örneklerden birkaçıdır. Buna karşılık özellikle 1980’lerde yaygınlaşan gecekondulaşma, zamanla bu gecekondulaşma üzerinden gelişen çarpık kentleşme, imar afları ve plansız gelişme ile büyük ölçekli depremlerden ziyade bazı durumlarda kendiliğinden yıkılan yapılara bile rastlanmasına neden olmaktadır. İstanbul’da Maltepe, Kartal ve Bahçelievler’de; depremsellik açısından Türkiye’nin güvenilir sahalarından biri olan Konya’nın Selçuklu ilçesindeki “Zümrüt Apartmanı” vakıası bu duruma verilebilecek örneklerden bir kaçıdır. Bununla birlikte İstanbul’un mevcut yapı stokunun ciddi bir kısmınının 6.0 büyüklüğündeki bir depremde bile önemli ölçüde etkileneceği ve 1.5 milyon konutun taşınması gerektiği göz önüne alındığında hâlihazırda 1999 depremlerinden sonra bile hala hazırlıkların yapılamadığı anlaşılmaktadır. İstanbul’un bazı ilçeleri ve bazı mahalleleri ise bu noktada çok daha ciddi risk altındadır. Küçükçekmece, Avcılar, Güngören, Beylikdüzü, Bahçelievler ve Zeytinburnu ve Adalar riskli bölgeler olarak öne çıkmaktadır. Buralardaki yoğun ve önemli bir kısmı sorunlu yapı stoku ise “Kentsel Dönüşüm” süreciyle ivedi çözüm beklemektedir.

Türkiye’de binlerce yıldır insanların hayatını şekillendiren depremlerin etkisinin azaltılması için yapılan deprem öncesi ve sonrası planlama aşamalarından birisini oluşturan afet ve acil durum toplanma bölgelerini ve ilçe arazi kullanımının analizinin yapıldığı bu çalışmada ilk olarak ilçede arazi çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda araştırma sahamız olan Bağcılar, Çatalca Kocaeli platosunun üzerinde, İstanbul ilinin Avrupa Yakasında bulunmaktadır. Uzun yıllar Bakırköy’e bağlı olan ilçe, günümüzde Küçükçekmece, Başakşehir, Esenler, Güngören ve Bahçelievler ilçelerinin arasında bulunmaktadır. Coğrafi konum olarak $41^{\circ} 2' 44''$ kuzey enlemi ve $28^{\circ} 49' 28''$ doğu boylamı arasında kalan ilçenin yüzölçümü 22 km^2 'dir (Şekil 1).

Şekil 1: Bağcılar İlçesi Lokasyon Haritası ve Kentsel Alanların İlçedeki Alansal Durumu



Araştırmamız kapsamında ilgili literatüre ait çalışmalar (makale, rapor, tez, kitap ve gazete) açık erişim kaynaklarından (yazılı-görsel) elde edilerek ilçenin geçirdiği tarihsel süreç coğrafi yönleriyle belirtilmiştir. Öncelikle sahada bulunan afet ve acil durum toplanma alanlarına ait veriler Bağcılar Belediyesi'nin web sayfasında bulunan AFAD veri tabanından çekilmiştir. Ayrıca bu veriler AFAD sayfasından kontrol edilmiştir. Arazi kullanımına ait veriler Google Earth Engine, Open Street Map gibi açık kaynaklar üzerinden elde edilen verilerin işlenmesiyle oluşturulmuştur. İlçenin tarihsel süreçteki nüfusunun değişimini ortaya koymak için TÜİK arşivinden ilgili yıllara ait nüfus verileri temin edilmiştir. Elde edilen bu verilerin işlenerek, analizlerinin yapılması ve haritalandırılmasında ArcMap 10.8 yazılımı kullanılmıştır. Çalışma sonunda yüz ölçüm olarak küçük ancak barındırdığı nüfus açısından

büyük olan Bağcılar'ın afet öncesi ve sonrasına hazırlanması için oluşturulmuş planlar ve öneriler sunulmuştur.

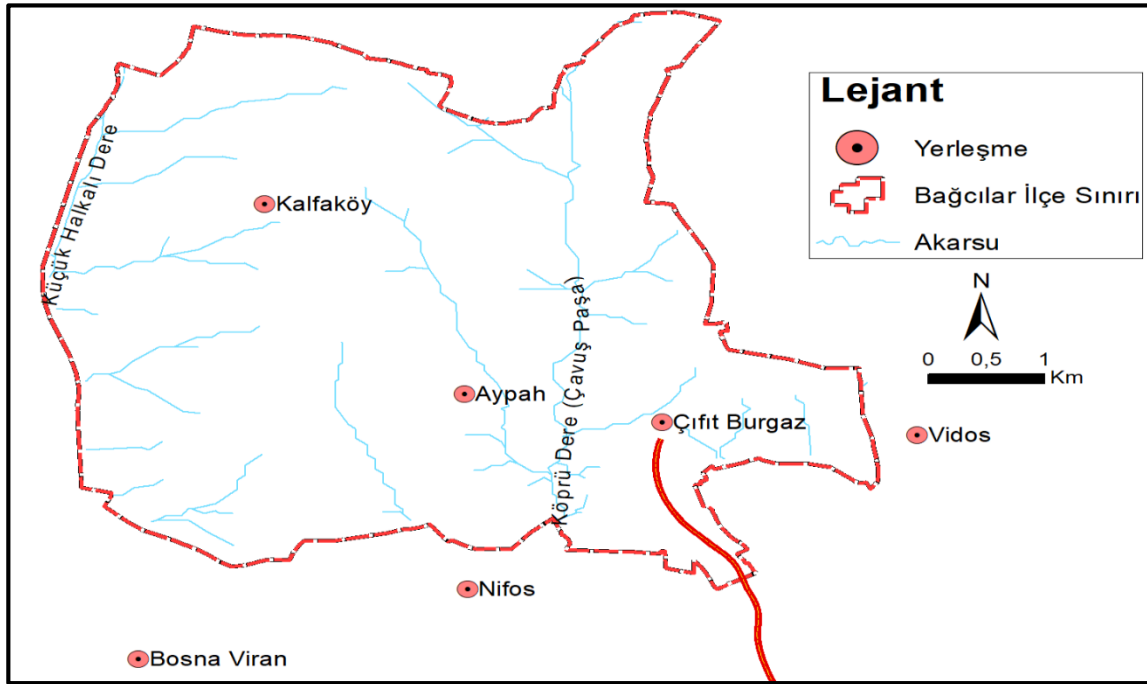
1. KISACA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BAĞCILAR

Asya ve Avrupa arasında önemli bir geçiş noktası olan İstanbul, farklı medeniyetleri bir araya getiren ve tarih boyunca uğruna çetin mücadelelere girilmiş bir yerleşme olmuştur. Ekseriyetle İstanbul'un tarihi yarımadası (Yedi Tepeli Şehir) merkezli gerçekleşen bu mücadeleler neticesinde sıra yavaş yavaş sur dışına gelmiş, nihayetinde de Bağcılar'ın gelişimi şekillenmeye başlamıştır. İlçenin tarihi yakın çevresiyle birlikte değerlendirildiğinde oldukça eskilere dayanmaktadır. İstanbul ve çevresindeki etkileşimden ziyade yakın çevrede bulunan mağaralarla (Yarımburgaz ve İncegiz) yerleşmenin çok eskilere (Pleistosen) uzandığı söylenebilir. Modern anlamda ilk girişimler Roma döneminde şehrin yeniden şekillendirilmesi çalışmaları kapsamında gerçekleşmiş, bu kapsamda yollar ve su kemerleri inşa edilmiştir. Bunlara ait kalıntılara günümüzde ilçenin çevresinde rastlanabilmektedir. Osmanlı kurulduktan kısa bir süre sonra Trakya'ya düzenlediği seferlerde Küçükçekmece ve çevresi ele geçirilerek bugünkü Bağcılar'ın olduğu saha ele geçirilmiştir. Daha sonra bu bölgenin tamamı Türklerin kontrolüne geçerek ivedi iskân çalışmalarına başlanılmıştır. Söz konusu iskân faaliyetleri kapsamında önce çiftlikler kurulmaya başlanmış, aşağıda değinilen çiftlikler bu dönemde kurulmuş ve zamanla genişlemiştir. Bu araziler İstanbul'a yakın olması nedeniyle farklı amaçlar doğrultusunda uzun yıllar kullanılmıştır (Turan, 2022: 24 – 30).

İskan faaliyetleri dahilinde günümüzde Bağcılar ilçe sınırları içinde dört adet köy bulunmaktaydı. Bu köyler bugün de ilçenin ana merkezlerini oluşturan Güneşli (Papasköy), Kirazlı (Ayapa), Bağcılar (Çıftıburgaz/Çiftburgaz) ve Mahmutbey (Mahmudiye/Kalfaköy)'dir. Osmanlı Dönemi'nde, İstanbul (Dersaadet)'un yakınında bulunan bu dört köy tarım, hayvancılık ve avcılık için oldukça fazla kullanılmalarının yanında ikinci ikametgâh olarak en çok tercih edilen yerlerden idi (Memiş, 2020b: 46, 56, 57). Rum ve Yahudi nüfusun yoğun olduğu bu yerleşmelerde temel geçim kaynağını çiftlikler oluşturmaktaydı. Bahsedilen köyler arasında Mahmutbey önemli bir yerleşme merkezi olması açısından dikkatleri üzerine çekmiş, hatta 93 Harbinde Rus askerlerinin karargâh kurduğu bir yerleşme olmuştur. Günümüzdeki Bağcılar'ın merkezinin olduğu yer Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk varlık göstermeye başladığı yıllarda "Cühud Burgazı / Yahudi Kulesi / Yahudi Burgaz" olarak anılmaktaydı (Nişanyan Yeradları,

2023). Bağcılar Köyü de (Çıftburgaz/Çiftburgaz) çiftliklerin yaygın olduğu küçük ve az nüfuslu bir kırsal yerleşmeydi. Bağcılar Köyü'nün adı 1975 yılında “Yeşilbağ” şeklinde değiştirilerek belediyeye dönüştürülmüştür. Ancak bu durum 1980 yılında burada belediyenin kaldırılmasıyla son bulmuştur. Diğer önemli köy olan Kirazlı'nın ismi 1939 yılına kadar Aypah olarak kullanılmıştır (Şekil 2). Çiftliklerin hakim olduğu Kirazlı aynı zamanda Güneşli ile birlikte önemli bir su havzasını oluşturmaktaydı. İlçenin bir diğer köyü olan Güneşli (Papasköy) ise çiftlikleri ve su kaynaklarıyla bilinen bir yerleşmeydi. Papasköy Çiftliğinin yanında köy, şehrin önemli su kaynaklarının olduğu bir bölgede kalması açısından önem veriliyordu. Kuruluş tarihi oldukça eski olan köyün ismi 1939 yılında Güneşli Çiftliği olarak değiştirilmiş, daha sonra ise Güneşli olarak kullanılmaya devam etmiştir. Belirtilen yılda Bakırköy kazasına bağlı Mahmutbey ve Yeşilbağ nahiyelerinde bulunan birçok çiftliğin ismi değişmiştir (Memiş, 2020a: 34 – 40).

Şekil 2: Bağcılar'ın von der Goltz (Goltz Paşa) Haritasındaki İdari Merkezleri



Bugün hala bu dört yerleşme ilçede hayatın tüm canlılığıyla yaşandığı, nüfusun en yoğun olduğu bölgeler olarak varlığını korumaktadır. Döneminin en güzel üzüm bağlarına sahip yerlerden birisi olan Bağcılar, uzun yıllar bu özelliğini korumuştur. Ancak günümüzde şehirleşmenin baş döndürücü hızına yenik düşen ilçe mazisine ait izlerin neredeyse tamamını yitirmiş durumdadır.

2. İLÇENİN JEOLJİK, JEOMORFOLOJİK VE HİDROGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Yeryüzünün jeolojik yapısı kayaçların oluşum zamanlarına ait bilgiler içermesi açısından afet öncesi planlamada mutlaka dikkate alınması gereken bir parametredir. Kayaçların oluş dönemleri ve türlerine göre mukavemetleri değişiklik göstermektedir. Depremlerin yaşandığı bölgelerde görülüyor ki bu durum afet sırasında ve sonrasında etkinin boyutunu belirleyen temel parametredir.

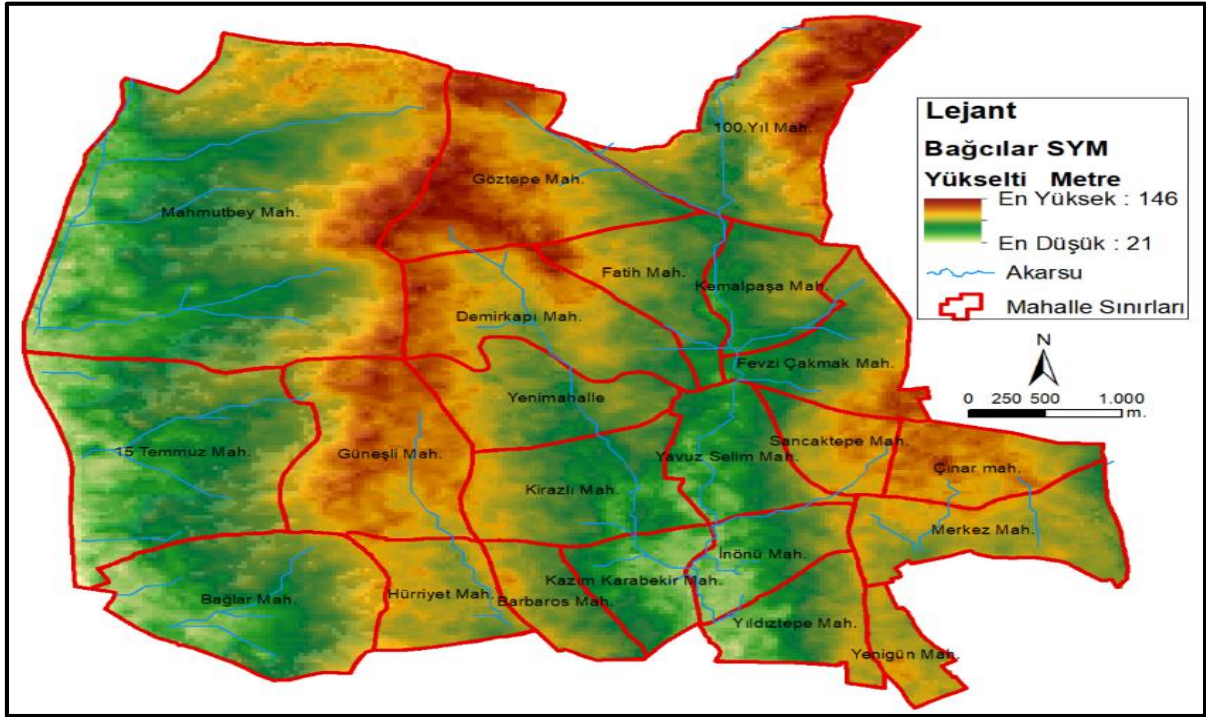
İstanbul batıdan doğuya doğru çok geniş bir alanda Tersiyer arazileriyle kaplıdır. Bu sahanın içinde Kretase ile Paleozoik (Devonien-Karbonifer) arazilerine de rastlanılmaktadır. Bağcılar ilçesinin bulunduğu saha genel olarak Tersiyer dönemine ait Miyosen yaşlı kireçtaşı, kil, marn ve kırıntılardan oluşurken, ilçenin kuzeyinde Arnavutköy-İstanbul Boğazı arasında geniş bir sahada yayılış gösteren Karbonifer'e ait karbonatlı kırıntılı kayaçların bir kısmı bulunmaktadır. Diğer bir jeolojik birim ise genç oluşumlu Kuvaterner alüvyonlarına aittir. İlçede bu unsurlara akarsu tabanları ve birikinti sahasına karşılık gelen yerlerde rastlanılmaktadır (MTA, 2002). İlçe sınırları içinde akış gösteren iki önemli akarsu bulunmaktadır. Bunlar ilçenin batısında Küçükçekmece ile Bağcılar arasında günümüzdeki basın ekspres yoluna paralel akan Ayamama Deresi'dir. Bu dere Mahmutbey, Güneşli ve Bağlar Mahallelerinin bulunduğu yamaçlardan küçük kaynaklarla beslenmektedir. Diğer akarsu olan Tavukçu Deresi ise Başakşehir ilçesinden kaynağını alır. Yüzyıl mahallesinden Bağcılar ilçe sınırlarına dahil olarak Otocenter ve Matbaacılar sitesinin bulunduğu sahadan geçerek Göztepe-Yüzyıl ve Kemalpaşa Mahallelerinin birleştiği bölgeye ulaşarak güneye doğru akmaya devam eder. Buradan itibaren Fevzi Çakmak, Yavuz Selim, İnönü ve Yıldıztepe Mahallelerinden geçerek Bakırköy ilçesi sınırlarına girer. Bu akarsuya Demirkapı Mahallesinden kaynağını alan bir yan kol Kirazlı ve Kazım Karabekir Mahallelerinin olduğu sahadan katılır. Bu şekilde ilçede iki ana kol ve bir yan koldan oluşan bir akarsu sistemi bulunmaktadır. Güneşli ve Hürriyet Mahallelerinden geçerek Bahçelievler ilçesi Kocasınan ve Zafer Mahallelerine ulaşan küçük bir dere ise günümüzde yerleşmenin etkisiyle tamamen kaybolmuştur.

Deprem açısından baktığımızda Bağcılar ilçesinin en dayanıklı arazileri ilçenin kuzeyinde bulunmaktadır. Küçük bir sahada Paleozoik yaşlı kayaçlar üzerinde bulunan Yüzyıl ile Mahmutbey Mahallesinde İSTOÇ ticaret merkezinin bulunduğu bölge ilçenin en az riskli

yerleridir. İlçe içinde Paleozoik ile Kuvaterner sahaları dışındaki arazi Miyosen dönemine ait kireçtaşları, kil ve marnlar ile çevrili olduğundan deprem açısından risk durumu orta derecededir. İlçede deprem açısından en tehlikeli yerler dere yataklarına karşılık gelen alüvyon zeminlerdir. Farklı yoğunlukta merkezden çevreye dağılan dalgaların frekansını yansıtma derecesi düşük olan bu araziler depremin daha uzun ve şiddetli hissedildiği sahaların başında gelmektedir. Türkiye’de gerçekleşen depremlere bakıldığında akarsu yataklarının ve alüvyal depoların üzerinde kurulu yerleşmelerde etkinin yüksek olduğu görülmektedir. Nitekim 1999 Marmara depreminin hissedildiği Bağcılar’da en fazla hasar alan yerlerin başında Kemalpaşa, Fevzi Çakmak, Yavuz Selim, Kirazlı, İnönü, Kazım Karabekir, Yıldıztepe ve Mahmutbey gibi dere yataklarına yakın konumlanmış yerleşmeler olmuştur. Yine Türkiye’de 6-7-21 Ocak 2023 tarihlerinde Kahramanmaraş ve Hatay’da yaşanan depremlerde en büyük yıkımın fay hattı üzerindeki ova tabanlarında gerçekleştiği görülmektedir.

İlçenin topografyası genel olarak yeknesak bir dağılışı göstermektedir. İlçede yükselti güneyden kuzeye doğru küçük değerler şeklinde artmaktadır. Akarsuların aktığı yataklar yükseltinin en düşük olduğu bölgelerken, Mahmutbey, Güneşli ve Hürriyet Mahallelerinin bulunduğu saha ile Yüzyıl’da Bağcılar Meydanı’na kadar uzanan Osmangazi Caddesi (Dağyolu) ilçenin en yüksek sahalarına karşılık gelmektedir. İlçe özelinde bakıldığında birer tepe aynı zamanda su bölüm hattını oluşturan bu sahalar antropojenik süreçlerin tesirinde kalarak silinmiş birer yükselti görünümündedir (Şekil 3).

Şekil 3. Bağcılar İlçesi Topoğrafya Haritası



3. BAĞCILAR İLÇESİNİN NÜFUS ÖZELLİKLERİ

Bağcılar 1992 yılında bağımsız bir ilçe olana kadar Bakırköy ilçesine bağlı yerleşim birimlerinden oluşmaktaydı. 1940 yılında Bakırköy ilçesine bağlı nahiye merkezi olan Mahmutbey'e bağlı bir yerleşim birimi olan Bağcılar, nüfus yönünden bugünkü ihtişamından çok uzaktı. İlçe sınırları içinde bugün mahalle statüsünde olan Mahmutbey, 1915 yılında nahiye ve en büyük yerleşim birimiydi. 1940 yılında Mahmutbey Nahiyesi'ne bağlı 11 yerleşim birimi¹ bulunmaktaydı. Nahiye merkezi olan Mahmutbey, 1940 yılında 1.088 kişilik nüfusu ile en kalabalık yerleşmeydi. Günümüz Bağcılar ilçesinde bulunan Bağcılar (778) ve Kirazlı (122) nüfusu ise nahiye merkezinin çok altındaydı. 1940 yılında Bakırköy'ün 33.532 olan nüfusunun yalnızca 2.766'sı (%8,2'si) bugünkü Bağcılar sınırları içindeki dört yerleşmede yaşamaktaydı. 1950 yılı nüfus sayımında Bakırköy kazasının nüfusu 42.596'ya çıkarken; Bucak merkezi olan Mahmutbey'de nüfus üç katına yakın artarak 2.824 olmuştur. Bağcılar köyünün nüfusu %13,7'lik artışla 885'e, Kirazlı ise %34'lük bir artışla 164'e çıkmıştır (Şekil 4).

¹ Mahmutbey, Atışalanı, Bağcılar, Esenler, Güngören, İkitelli, Kayabaşı, Kirazlı, Kocasınan, Şamlar ve Yeni Bosna (Bkz. Şekil 4).

Şekil 5. 1960 ve 1970 Yılları Bakırköy İlçesi Şehir, Nahiye, Bucak Nüfusları

	T		T		T
1. Mahmutbey (B. M.)	2 052	02 Bakırköy İlçesi		02 Bakırköy İlçesi	
2. Atışalan	622	Şehir	148 312	Şehir	234 226
3. Bağcılar	1 322	0 Merkez Bucacı		0 Merkez Bucacı	
4. Esenler	3 482	001 Avcılar (B) (PTT)	9 854	001 Avcılar (B) (PTT)	30 486
5. Güneşli	388	002 Firuz (PTT)	1 349	002 Firuzköy	3 060
6. Güngören	3 070	003 Halkalı (PTT)	5 880	003 Halkalı (B) (PTT)	17 652
7. Habibler	631	004 Küçükçekmece (B)	43 385	004 Küçükçekmece (B) (PTT)	81 503
8. İkitelli	472	005 Safra (B)	25 504	005 Sefaköy (Safra) (B) (PTT)	83 560
9. Kayabaşı	1 140	Toplam - Total	85 972	Toplam - Total	216 261
10. Kirazlı	194	1 Mahmutbey Bucacı		1 Mahmutbey Bucacı	
11. Kocasinan	4 103	000 Mahmutbey (Kalfaköy) (B.M.) (PTT)	1 757	000 Mahmutbey (Kalfaköy) (B.M.) (PTT)	17 090
12. Şamlar	664	001 Altınşehir	897	001 Altınşehir	1 909
13. Yenibosna	1 386	002 Atışalanı (Avans)	1 222	002 Atışalanı (Atışalan) (B) (PTT)	42 264
Toplam - Total	19 526	003 Bağcılar (Çiftburgaz) (PTT)	6 314	003 Esenler (Litres) (B) (PTT)	68 509
1. Yeşilköy (B. M.)	x	004 Esenler (Litres) (B) (PTT)	31 382	004 Güneşli (Papazciftliği) (B)	12 929
2. Avcılar	3 109	005 Güneşli (Papazciftliği) (B)	1 095	005 Güngören (Vidos) (B) (PTT)	74 761
3. Halkalı	1 979	006 Güngören (Vidos) (B)	22 160	006 Habibler (Çınarlıhan)	4 283
4. Firuz	979	007 Habibler (Çınarlıhan)	855	007 İkitelli	6 242
5. Küçükçekmece	12 086	008 İkitelli	474	008 Kayabaşı (Ayayorgi)	1 095
6. Safra	3 479	009 Kayabaşı (Ayayorgi)	874	009 Kirazlı	11 563
Toplam - Total	21 632	010 Kirazlı	522	010 Kocasinan (Nifos) (B) (PTT)	96 312
Bucak ve Köyler Toplamı	41 158	011 Kocasinan (Nifos) (B)	30 384	011 Şamlar	681
Bakırköy İlçesi Toplamı	102 617	012 Şamlar	748	012 Yenibosna (Viranbosna) (B) (PTT)	40 786
		013 Yenibosna (Viranbosna)	8 775	013 Yeşilbağ (Bağcılar) (B) (PTT)	53 594
		Toplam - Total	107 459	Toplam - Total	432 018
		Bucak ve Köyler Toplamı	193 431	Bucak ve Köyler Toplamı	648 279
		Bakırköy İlçesi Toplamı	341 743	Bakırköy İlçesi Toplamı	882 505
1960 Yılı Bakırköy nüfusu		1970 Yılı Bakırköy nüfusu		1980 Yılı Bakırköy nüfusu	

1960 yılında 4 bini dahi bulmayan Mahmutbey, Bağcılar, Güneşli ve Kirazlı yerleşmelerinin nüfusu, 1970 yılında 10 bine yaklaşmış (9.688 kişi), 1980'e gelindiğinde ise hızlı bir artış göstererek 100 bin civarına çıkmıştır (Şekil 4). Kırdan kente göçün etkisinin en fazla hissedildiği 1990'larda Bağcılar'ın nüfusu 291.457'e ulaşmıştır. 1992 yılına kadar Bakırköy Belediyesi'ne bağlı bir yerleşme olan Bağcılar ilçesi; Mahmutbey, Bağcılar, Güneşli ve Kirazlı'nın birleşmesiyle 3806 sayılı yasa kapsamında ilçeye dönüşmüştür (www.bagcilar.gov.tr, 2023a). Bu yıldan itibaren ilçe nüfusu çok daha hızlı bir artış seyrine girmiştir. İstanbul'un gecekondu semtlerinden birisine dönüşen Bağcılar'da yerleşmenin sınırları genişlemeye başlamıştır. Birinci Köprü, D100 karayolu (E 5) ve bağlantı yollarının yapılması ilçe nüfusunun hızlı artışını etkilemiştir. Öncelikle D100 karayolunun kenarları olmak üzere yerleşme sınırları hızlı bir genişleme sürecine girmiştir. Zeytinburnu, Bahçelievler ve Bayrampaşa'da 1980'li yıllarda yoğunlaşmaya başlayan nüfus 1990 ve sonrasında Bağcılar ve Esenler'e doğru kaymaya başlamıştır. 1980'li yıllarda yerleşme daha çok D100 karayoluna kolay ulaşılabilir yerlerde toplanmışken, 1980'lerin sonuna doğru ikinci boğaz köprüsü, İstanbul Çevre Yolu (E80), Avrupa Otoyolu'nun hizmete girmesi ve Büyük İstanbul Otogarı'nın 1994 yılında ilçeye yakın bir yere (Esenler-Bayrampaşa sınırı) taşınması, Bağcılar'da yerleşmenin kuzeye doğru genişlemesine neden olmuştur.

Ulaşım altyapısı başta olmak üzere meydana gelen tüm gelişmelerin etkileri 1980 ve 1990 yıllarındaki Bağcılar nüfusuna bakıldığında kendini açıkça göstermektedir. 1980’de 100 bine yaklaşan nüfus, 1990 yılında 295 bine, 2000 yılında ise 556,5 bine ulaşmıştır. İlçenin nüfusu 2010 yılına kadar sürekli artmaya devam ederek 738 bin kişi olmuştur. Bu yıldan sonra ise genel olarak ciddi bir artış yaşanmamıştır (Tablo 1). Artış hızı noktasında 1990’dan 2000’e kadar geçen 10 yıllık süreçte %88,2 gibi çok ciddi bir oran söz konusuken 2010’dan 2020’ye kadar olan 10 yıllık süreçte ise söz konusu oran %0,21 olarak gerçekleşmiştir. Burada dikkat çeken nokta ise 2019’dan 2020’ye gelindiğinde nüfusun Bağcılar tarihinde ilk defa dikkat çekici bir biçimde azalmış olmasıdır. Genel olarak dünya çapında etkili olan Covid-19 salgınına bağlı olarak söz konusu dönemde genel olarak kırsal kesime ya da sayfiye alanlarına dönüş ciddi anlamda hız kazanmış ve nüfus artış oranı bu dönemde negatif yönde gelişmiştir.

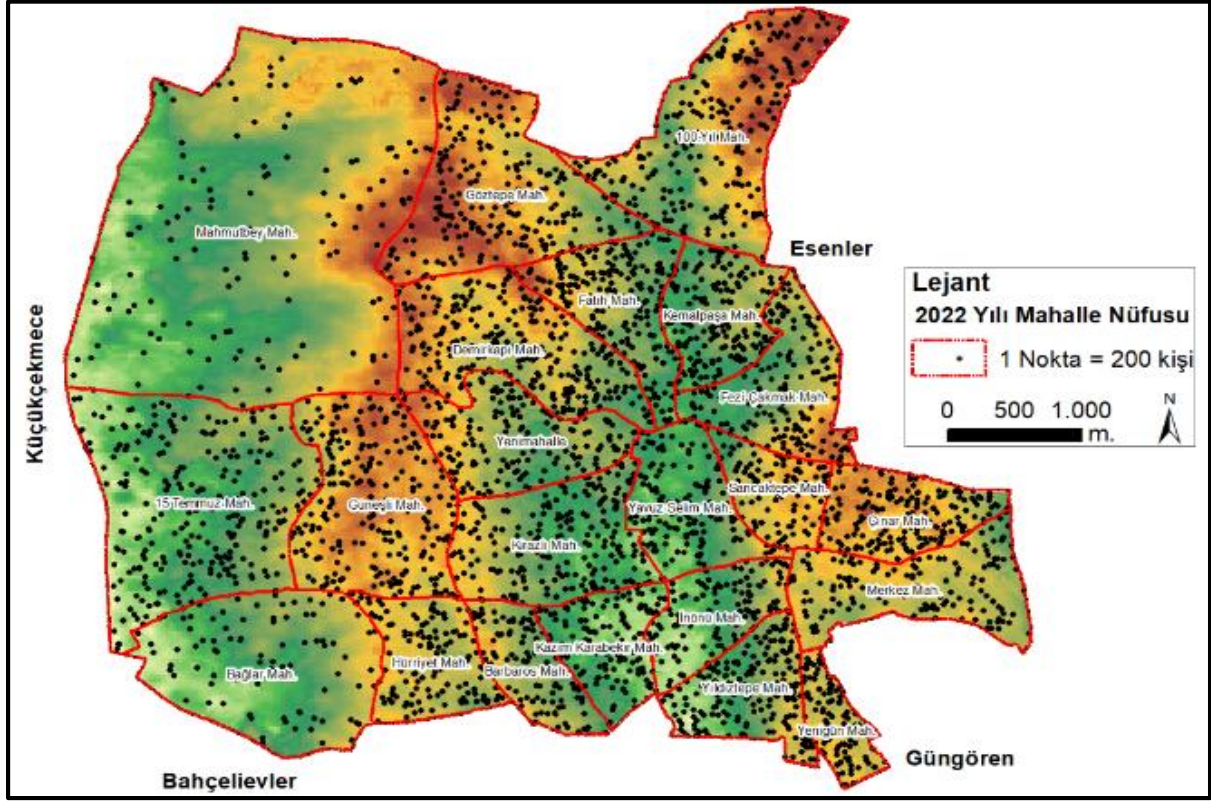
Tablo 1. Bağcılar İlçesinin 1990 – 2022 Yılları Arası Nüfusun Değişimi

Yıllar	1990	2000	2010	2015	2019	2020	2022
Nüfus	295.651	556.519	738.809	757.162	745.125	737.206	740.069

Kaynak: TÜİK, 2023.

Bağcılar ilçe nüfusunda son 10 yılda kayda değer bir değişiklik yaşanmamış, 2019 yılında 745 bin olan nüfus 2020 yılında 737 bine düşmüştür. Son olarak 2022 yılında ise ilçenin nüfusu 740.069 olmuştur (Tablo 1). Son on yılda ilçe nüfusu genel olarak bu şekilde artış ve azalış göstererek mevcut durumunu muhafaza etmiştir. 2022 yılı itibariyle Bağcılar ilçesinde 22 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerde 2010 ve sonrasında en hızlı nüfus artışı Bağlar, Göztepe ve Güneşli mahallelerinde yaşanmıştır. Bu artışın nedeni ise bölgede özellikle sanayi alanların, ticari faaliyetlere dönüşmesi, yerleşmeye açılması, konut yapımına uygun boş arazilerin varlığı ve imar uygulamasında yüksek katlı konutlara müsaade edilmesi etkili olmuştur (Şenol, 2020a: 240-245), (Şekil 6).

Şekil 6. Bağcılar İlçesinde Nüfusun Mahallelere Göre Dağılışı



4. GÜNCEL ARAZİ KULLANIM DURUMU VE DEĞİŞİMLER

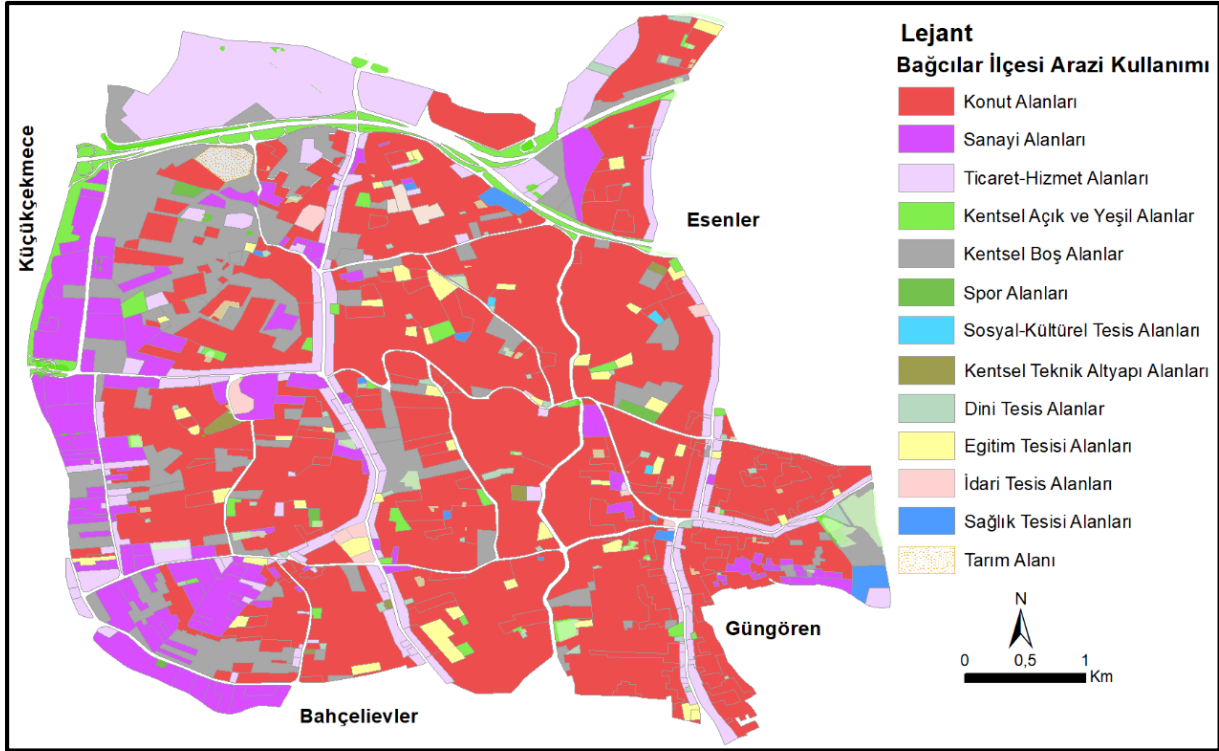
Bağcılar, İstanbul'da kısa zaman içinde nüfusun en çok arttığı ilçelerden biri olması hasebiyle güncel arazi kullanımını da son 20 yılda büyük bir değişim süreci yaşamıştır. Bağcılar, 1990 sonrası nüfusunda hızlı bir artış trendine girerek diğer ilçeler arasında nüfus açısından önemli bir fark ortaya çıkarmıştır. 1990 yılında Bağcılar, il genelinde nüfusun en fazla olduğu 9. yerleşme olurken, 2000 yılında 556 bin nüfusla Gaziosmanpaşa, Kadıköy, Ümraniye ve Küçükçekmece'den sonra en fazla nüfusa sahip ilçe olmuştur. 1990 yılında İstanbul'da yaşayanların %4'ü Bağcılar'da yaşıyorken, 2000 yılında bu oran %5,6'ya çıkmıştır. İstanbul'da 2010 yılında en fazla nüfusa (738 bin) sahip ilçe olan Bağcılar, 2022 yılında 740 bin nüfusla, Pendik'ten (750 bin) sonra en kalabalık ikinci ilçe olmuştur. Son olarak 2022 yılında İstanbul nüfusunun %4,6'sı Bağcılar'da ikametgâh etmiştir. Bu büyük ve yoğun nüfus kitlesinin barınması kapsamında ise Bağcılar arazi varlığı yoğun bir beşeri yapılanmaya sahne olmuştur.

Bağcılar ilçesinde mevcut arazi varlığı büyük ölçüde üç temel alana bölünmüş durumdadır. Bunlar yerleşme (konut) alanları, sanayi ve ticari alanlar ile yerleşme dışı alanlardır. Bunlardan ilki %57 ile yerleşme (konut) alanları olup, ilçe sınırları içinde en geniş alana sahip arazi kullanım türüdür. İlçede yerleşmeler bazı bölgelerde kesintisiz bir şekilde

devam ederken, bazı yerlerde sanayi ve ticaret alanları tarafından sınırlandırılmıştır. Yerleşim ünitelerinin en yoğun olduğu alanlar Tavukçu Deresi ile Esenler, Güngören ve Bahçelievler sınırları arasında kalan mahallelerindedir. Bu mahallelerden Yıldıztepe, Yenigün, İnönü, Çınar, Sancaktepe, Fevzi Çakmak, Yavuz Selim, Fatih ve Kemalpaşa'da kesintisiz bir kentsel alan mevcuttur. Merkez ve Yüzyıl Mahallesi ile Tavukçu Deresi'nin batısında bulunan Hürriyet, Barbaros, Kazım Karabekir, Kirazlı ve Göztepe mahallelerinde kesintisiz bir yerleşme bazı yerlerde hakim durumdadır. Yerleşim alanı olarak en seyrek dokulu mahalleler Basın Ekspres yolunun kenarında bulunan Bağlar, 15 Temmuz ve Mahmutbey mahalleleridir (Şekil 9). Bu bölgede günümüzde yerleşmenin konuttan çok sanayi ve ticari alanlardan oluşuyor olmasında Ayamama Deresi'nin bir hat boyunca sanayi ve ticari alan olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Ancak son yıllarda bu mahallelerde bulunan birçok sanayi tesisin farklı bölgelere taşındığı için mahallelerde yavaş yavaş büyük konut projelerinin hayata geçirilmeye başlanmıştır. Fakat konutların yoğun olduğu mahallelerde birkaç küçük park dışında boş arazi bulmak neredeyse imkânsızdır. İlçede son yıllarda başlatılan dönüşüm projeleri kapsamında bazı mahallelerde çok yavaş olsa da yeni binalar inşa edilmektedir. Sosyal donatılarıyla inşa edilen bu kompleks yapıların deprem açısından riskli olan bölgelerde öncelikli olarak gerçekleştirilmesi afet öncesi hazırlık kapsamında büyük önem taşımaktadır (Şekil 7).

Bu noktada ilçenin kısaca yapı stoku durumuna da bakmak gerekmektedir. 2020 yılında yayımlanan ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) öncülüğünde hazırlanan "İstanbul İli Olası Deprem Kayıp Tahminlerinin Güncellenmesi Projesi (2019)" kapsamında ilçedeki 42.446 binanın sadece 7.828 (%18'i) 2000 yılı sonrası olup geri kalanın %67'si 1980 – 2000 arası, %15'i de 1980 öncesi yapılardan oluşmaktadır (Anonim, 2020: 19). İlçedeki 42.446 binanın %56 gibi önemli bir kısmı (23.786 adet) ise 5 – 8 katlı binalardan müteşekkildir. Yapıların tamamına yakınına da betonarme binaların oluşturduğu göz önüne alındığında olası bir depremde mevcut yapı stokuyla Bağcılar için iyimser bir senaryo yazmak mümkün değildir.

Şekil 7: Bağcılar İlçesi Güncel Arazi Kullanımı



İlçede diğer bir yer kaplayan yapılaşma türü ise sanayi ve ticari alanlardır. Genel olarak Bağlar, 15 Temmuz, Mahmutbey, Yüzyıl ve Göztepe mahallelerinde toplanan bu alanların ilçe içindeki payı %23'tür. Sanayi ve ticari alanlarının yoğunlaştığı mahallelerde zaman zaman dikkat çekici değişimler yaşanmıştır. Özellikle Bağlar ve Mahmutbey mahalleleri arasında kalan bölgede geniş araziler üzerinde faaliyet gösteren tesisler son zamanlarda ticari alanlara ve konutlara doğru evrilmeye başlamıştır. Bu bölge aynı zamanda ilçede en fazla boş arazinin bulunduğu sahadır. Sanayinin ticari forma dönüşmeye başladığı günümüzde bu boş araziler üzerinde çok sayıda yeni konut projeleri de hayata geçirilmiştir. Bu mahallelerin sınırlı sayıda boş arazinin bulunduğu bölge olması açısından ilçede ayrı bir yeri ve değeri vardır. Ticari üniteler faaliyetleri gereği geniş arazilere ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla yeni ticari üniteler için bölge tercih edilmektedir. Bu bölgede lojistik depolar, çok sayıda farklı amaçlar doğrultusunda kullanılan toptan satış ve depo alanı, hazır giyim üretim ve pazarlama ile makine üretimine ait geniş alan kaplayan ticaret alanları bulunmaktadır. İlçedeki diğer iki önemli ticari alan Yüzyıl ve Göztepe Mahallelerinde bulunmaktadır. Yüzyıl'da bulunan Otocenter, Automall ve Matbaacılar Sitesi ile Göztepe'de eski mezarlık üzerine inşa edilen İstoç ticaret merkezleri büyük bir alan üzerine kuruludur. Boş arazilerin üzerine inşa edilen bu alanlara daha sonra yenileri de eklenmiştir. Göztepe Mahallesi otoyolun kenarında İstoç ve Matbaacılar Sitesi

arasındaki boş arazinin bir kısmına otomobil üzerine bir ticaret merkezi, diğer kısma ise konut projesi yapılmıştır. Buradaki ticaret alanlarının muhtemel bir afet sonrasında geçici barınma alanı olarak kullanılabilir özellikte olması (Bu bölgeler kişisel ihtiyaçların karşılanabileceği dükkânlar, wc gibi olanaklara sahiptir) bu alanları ilçe açısından hayati kılmaktadır (Şekil 8).

Şekil 8: Göztepe ve Yüzyıl Mahallelerinde Arazi Kullanımında Yaşanan Değişimler



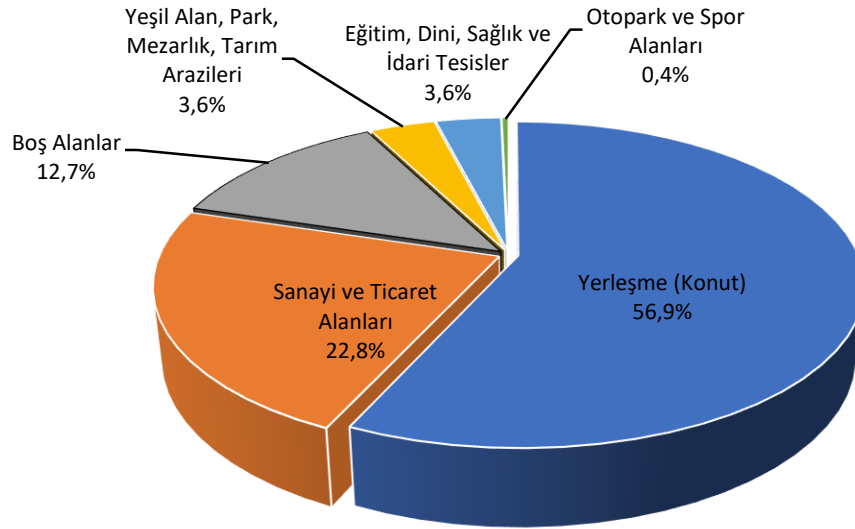
Şekil 9: Basın Ekspres Yolunun Sağ ve Sol Tarafında Bulunan Sanayi ve Ticari Alanlar



İlçede yerleşme (konut) dışı şekilde ifade edilen ve afet durumunda kullanılması mümkün olan alanlar toplam %20,3 paya sahiptir. Söz konusu bu alanlar boş araziler, yeşil alanlar, parklar, mezarlıklar, tarım alanları, eğitim, dini, sağlık ve idari tesisler ile otopark ve

spor alanlarından oluşmaktadır. İlçede kentsel boş alanların en yoğun olduğu bölgeler sanayi ve ticari alanlarla paralellik göstermekte olup buna göre en fazla boş alan Mahmutbey, 15 Temmuz ve Bağlar mahallelerinde bulunmaktadır (Şekil 9). Günümüzde henüz üzerinde bir faaliyet yapılmayan bu alanlar kapladıkları alan bakımından büyük arazilerdir. Bu yüzden ilçede afet kapsamında değerlendirilebilecek sınırlı sayıda kaynak bu mahallelerde bulunmaktadır. Genel olarak özel mülk niteliğinde olan bu arazilerden Yenimahalle metrosunun yanında bulunan geniş alanın bir kısmı eğitim tesisi olurken geri kalan kısmına büyük bir konut projesi (Yenimahalle Bizimevler) inşası başlamıştır. Aynı durum Bağlar ve Mahmutbey mahallelerinde de yaşanmaya devam etmektedir. İlçede yeşil alan, park, eğitim, sağlık, dini, idari, otopark ve spor alanları parçalı halde dağılım göstermektedir. Bu nitelikteki alanlar içinde temel insan ihtiyaçlarının karşılanmasına imkan tanıyan bina ve tesisler afet sonrası için planlanma potansiyeli ve afet yönetimi merkezi olan yerlerdir. Burada dikkat çeken bir noktada ilerleyen bölümlerde de detaylandıracağımız üzere oldukça yoğun bir kentsel yerleşim alanı ve nüfus kitlesi bulunan Bağcılar için yeşil alan ve parkların oldukça sınırlı olduğudur.

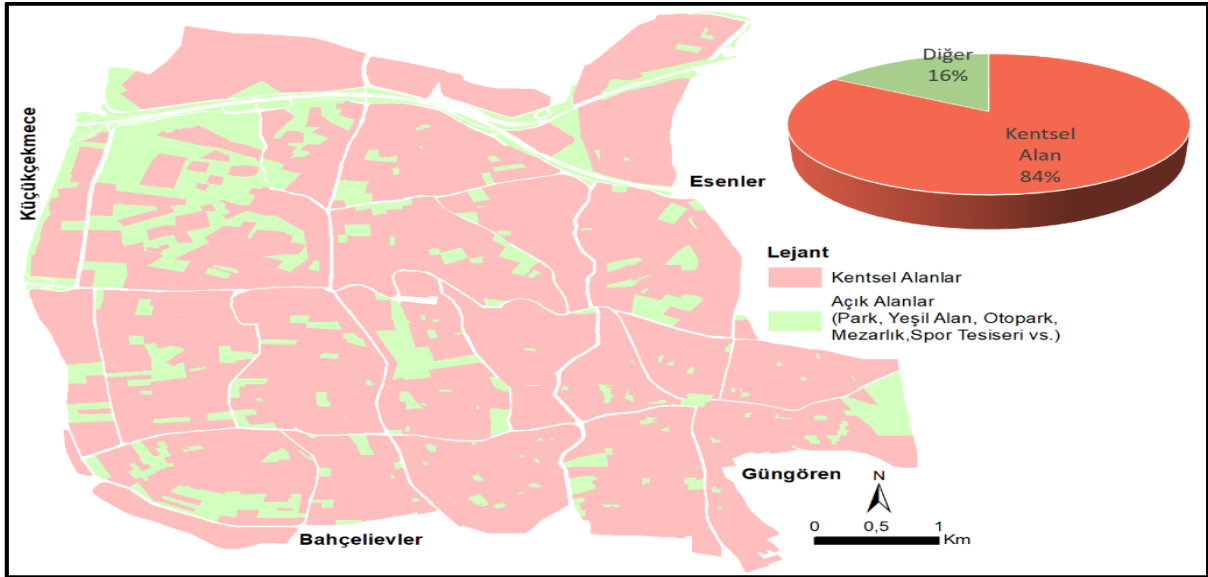
Şekil 10: Arazi Kullanım Türlerinin Niteliklerine Göre Kapladığı Alanların Oransal Dağılımı



Sonuç olarak bakıldığında Bağcılar'da kentsel alanlar %84 gibi çok büyük bir payla baskın durumdadır. Açık alanlar diye ifade edilebilecek yeşil alan, park, mezarlık, spor alanları ise %16 gibi çok düşük bir orana sahiptir. Bu durum ilçesinde arazi kullanımında yerleşmenin

hâkimiyetini göstermesi açısından önem arz etmektedir (Şekil 11). Kentsel alan donatılarının çok büyük bir kısmı ise konutlardan oluşmaktadır.

Şekil 11: Bağcılar İlçesi Kentsel Alanlar ve Açık Alanların Dağılışı



5. BAĞCILAR'DAKİ AFET VE ACİL DURUM TOPLANMA ALANLARI

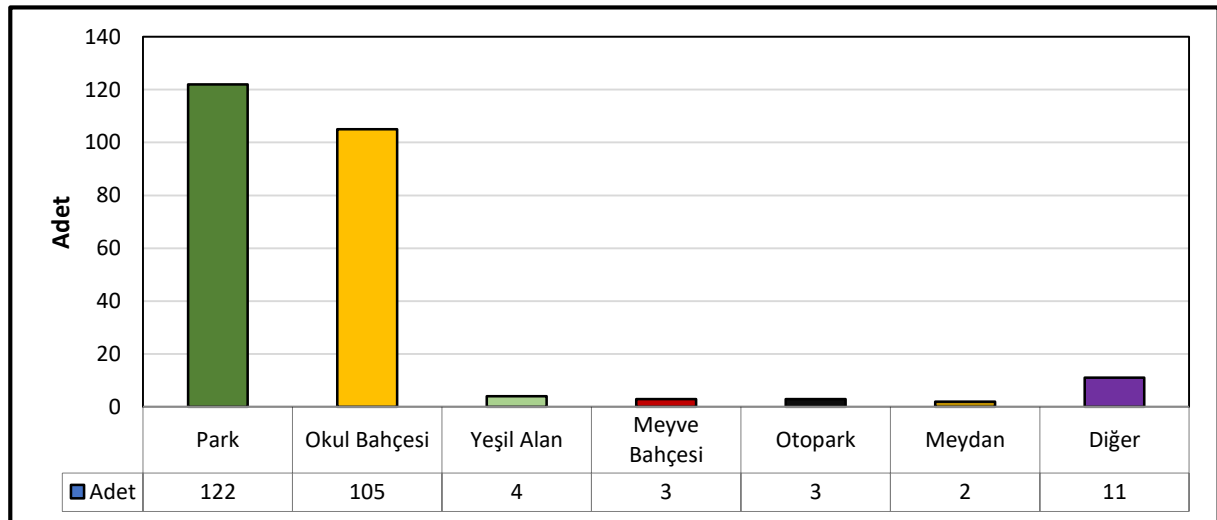
2023 yılı itibariyle Bağcılar ilçesinde AFAD veri tabanından alınan bilgilere göre 250² afet ve acil durum toplanma alanı bulunmaktadır. Bu toplanma alanları ise sınırlı bir sahayı kaplamaktadırlar. İlçe içinde nüfusun fazla olması ve tam donanımlı afet toplanma alanı yapılması için gerekli sahanın mevcut olamamasından dolayı mahalle aralarındaki farklı büyüklükteki parklar, metro alanları, cami, okul, hastane, sağlık ocağı ve kamu binaları gibi donatıların bahçeleri toplanma alanı olarak belirlenmiştir. 2020 yılında belediye ve AFAD veri tabanından alınan bilgilere göre ilçede toplam 113 toplanma alanı bulunmaktaydı. Bunların önemli bir kısmı (%76,1) parklardan oluşmaktaydı. Diğer toplanma alanları ise yeşil alan ve meyve bahçeleri (%12,4), camii ve muhtarlık bahçeleri (%5,3) ile diğer alanlardan (%6,2) oluşmaktaydı.

² Bağcılar Belediyesi Web sayfasındaki NetCad veri tabanı verilerinde afet ve acil durum toplanma alanları 250 olarak belirtilmiştir. Ancak aynı kurum tarafından yayınlanan pdf dosyasında toplanma alanları 267 olarak verilmiştir. Çalışmada belediye NetCad uygulaması kullanılarak ulaşılan altlık haritada 250 toplanma alanı sorgulanabildiği için bu sayının değerlendirmeye alınması uygun bulunmuştur. NetCad uygulaması: https://bbgis.bagcilar.bel.tr/BELNET/GenericClass/Rapor.aspx?RaporAdi=afad_toplanma_toplanma_alanlari&nomaster=true&guestlogin=true. Toplanma alanı pdf listesi: http://www.bagcilar.bel.tr/Files/Dokuman/afet_toplanma_alanlari/BagcilarToplanmaAlanlari_Liste_Mahalleler.pdf.

2023 yılına gelindiğinde sayısı 250 olarak güncellenen toplanma alanlarının yine önemli bir kısmı parklardan oluşmaktadır. Buna göre Bağcılar'daki afet ve acil durum alanlarının 122 tanesi parklardan oluşmaktadır. Bu alanlar mahallelerdeki sokak aralarında bulunan, büyüklük açısından ciddi ölçüde yetersiz olabilecek niteliktedir. Bu parklar genelde çocuk oyun alanı niteliğinde olup toplanma alanı için kullanılacak nitelikte değildir. Bazı parklarda ise çocuk oyun alanının yanında parkın içinde çay bahçeleri, kahvehane ve büfe türünde yapılaşmayla alanın bir kısmı kullanılmış durumdadır. Toplanma alanının niteliğinin değişmesi açısından olumsuz bir durum olsa da acil durumlarda kişisel ihtiyaçların giderilmesi (İlkyardım, wc, duş, anne-bebek bakımı, dinlenme gibi) açısından önemli mekânlar olmaktadır.

İlçede toplanma alanı olarak seçilen mekânlardan bir diğeri okul bahçeleri ve tesisleri olmuştur. Bağcılar'ın 22 mahallesinde İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı toplam 124 eğitim kurumundan (bagcilar.meb.gov.tr, 2023b) 105'inin bahçesi ile bazılarının tesisleri afet ve acil durum toplanma alanı olarak tayin edilmiştir. Okullar afet sonrası ve acil durumlarda sığınlabilecek en güvenli mekânların başında gelmelidir. Bu yüzden kentte afette öğrencilerin güvenliği afet sonrasında ise geçici konaklama, sığınma alanları olarak planlanmaları açısından hayati öneme sahiptir. Dolayısıyla ilçedeki eğitim kurumlarının en sağlam binalar olmasının yanında, ilçe içinde dengeli bir şekilde dağıtılması da oldukça önemlidir. Bu kapsamda eğitim kurumları hiçbir şekilde ilçenin bir bölgesi ağırlıklı olacak şekilde planlanmamalıdır. Söz konusu kurumlar hızlı ve kolay bir şekilde konaklama tesisine dönüştürülebildiği gibi temel ihtiyaçların giderilmesine imkân tanınması açısından da ayrıca önemlidir (Şekil 12).

Şekil 12: Bağcılar İlçesi Afet ve Acil Durum Toplanma Alanlarının Niteliklerine Göre Dağılımı (2023)



Kaynak: Bağcılar Belediyesi AFAD veri tabanı (<https://bbgis.bagcilar.bel.tr>)

İlçede toplanma alanı olarak planlanan önemli bir diğer alan ise yeşil alan, meyve bahçeleri, otopark ve meydanlar olmuştur. Bağcılar'da bulunan toplanma alanlarının ise sadece 4'ü yeşil alanlarda planlanmıştır. Bu alanlar genelde sokak aralarındaki (897. ve 992. Sokak Yeşil Alanı) yeşil alanlardan oluşmaktadır. Mahmutbey'de bulunan Bölge İdare Mahkemesi'nin önündeki alan da toplanma alanı olarak planlanan yeşil alan arasında yer almaktadır. Plana dahil edilen bir diğer alanlar ise meyve bahçeleridir. Bağcılar belediyesi ilçe genelinde müsait alanlara farklı meyvelere (kayısı, üzüm, fındık, kiraz, ceviz) ait bahçeler yapmıştır. Bunlardan bazıları park olarak hizmet verirken bazıları (kiraz, ceviz, fındık) özel bahçe statüsünde bulunmaktadır. İlçe için önemli alanlar olan bu bahçeler de acil durumlarda toplanma alanı olarak plana dahil edilmiştir.

Otoparklar ve meydanlar özellikle çadır kurmaya en uygun alanlar olması açısından önem arz etmektedir. İlçede 3 otopark ve 2 meydan acil toplanma alanı olarak planlanmıştır. Bunlardan Kirazlı camii yanında bulunan otopark küçük olmasına rağmen caminin donatılarının kullanılması açısından acil durumlarda önemli olmaktadır. Hürriyet mahallesinde bulunan katlı otopark, pazar yeri ve bahçesi afet sonrasında planlamaya tabi olacak en güvenilir yerlerin başında gelmektedir. Çok büyük olmasa da çevresindeki diğer donatılarla birlikte (muhtarlık bahçesi, yeşil alanlar vs.) kullanıldığında acil durumlarda önemi büyük olacaktır. İlçede diğer otopark ise Halk Sarayı yanında bulunan İspark'ın işlettiği açık otoparktır. Kapladığı alan olarak büyük olmasa da metro hattına yakın olması ve geçici konaklamaya imkan tanınması açısından önemlidir.

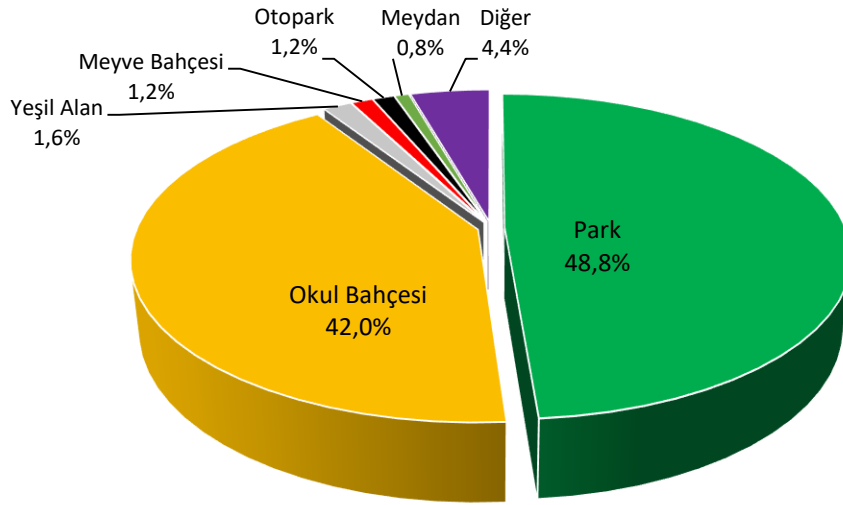
Acil toplanma alanı olarak planlanan meydanlardan birisi Çiftlik Meydanı, diğeri ise Bağcılar Meydanı'dır. Bunlardan Bağcılar Meydanı metro ağına yakın olması ve transfer merkezi olarak belirlenmesi açısından planlamada daha ağırlık verilmesi gereken alanların başında gelmelidir. Fakat ilçe nüfusunun önemli bir kısmının yaşadığı meydan ve çevresinde büyük toplanma alanları bulunmamaktadır.

Acil toplanma alanları içinde diğerleri olarak gruplandırılan³ yürüyüş yolları, spor tesisleri, etkinlik alanları, ramazan çadırı alanları, piknik alanları, seralar, akaryakıt alanları ve

³ Yürüyüş ve Bisiklet Yolu (1), Altyapı Alanı (1), Spor Tesisleri (1), Ramazan Çadırı Alanı (1), Akaryakıt Alanı (1), Okul Yanı (1), Piknik Alanı (1), Metro İstasyonu Alanı (1), Sosyo-Kültürel Tesisi Alanı (1), Sevgi Ormanı (1) ve Cami (1)'dir

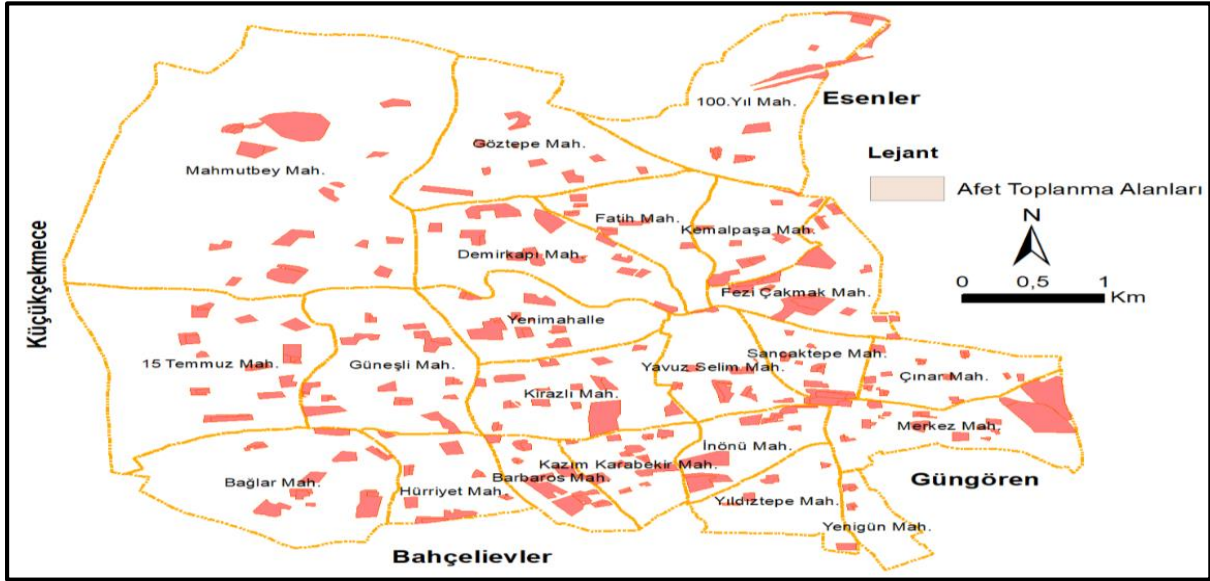
orman gibi farklı mekanlar da toplanma alanı olarak planlanmıştır. İlçede bu alanlar mahalle bazında önemli merkezler olması açısından acil durumlarda kullanılması faydalı olacaktır. Ancak buldukları mahallelerin nüfusu dikkate alındığında ihtiyacı karşılamaktan çok uzak niteliktedirler.

Şekil 13: Afet ve Acil Durum Toplanma Alanlarının Niteliklerine Göre Oransal Dağılımı (2023)



Bağcılar genelinde bulunan afet ve acil durum toplanma alanlarının neredeyse tamamına yakını (%91) park ve okul bahçeleri olarak planlanmıştır. Toplanma alanlarının %49'u mahallelerde bulunan parklardan oluşurken, %42'si okul bahçelerinden oluşmaktadır. Toplanma alanlarının %9 gibi küçük bir kısmı da yeşil alanlar, meyve bahçeleri, otopark, meydan, yürüyüş yolu, orman, sosyo-kültürel tesisler, metro istasyon alanları, etkinlik alanları, spor ve altyapı alanlarından oluşmaktadır (Şekil 13 – 14).

Şekil 14: Bağcılar İlçesi Afet ve Acil Durum Toplanma Alanlarının Dağılışı (2023)



Kaynak: Bağcılar Belediyesi AFAD veri tabanı (<https://bbgis.bagcilar.bel.tr>).

Afet ve acil durum toplanma alanlarının mahalleler içindeki kapladıkları alanlar oldukça düşük değerdedir. İlçede Bağlar, 15 Temmuz, Fatih, Kemalpaşa, Göztepe, Mahmutbey, Kazım Karabekir, Yıldıztepe, Yenigün ve Yavuz Selim Mahallelerinde toplanma alanları mahalle alanının %5'inden daha azını oluşturmaktadır. Güneşli, Kirazlı, Yenimahalle, Demirkapı, Yüzyıl ve Hürriyet mahallelerinde ise afet toplanma alanları mahalle yüzölçümünün %5'i ile %10'u arası bir alana sahiptir. Mahalle yüzölçümünün %10 ve üzerinde bir alana karşılık gelen toplanma alanları az sayıda mahallede yer almaktadır. Bu kapsamda Barbaros, İnönü, Merkez, Çınar, Sancaktepe ve Fevzi Çakmak mahallelerindeki toplanma alanları ilçe yüzölçümünün %10'dan daha fazlasına karşılık gelmektedir.

Şenol (2020a)'un yaptığı çalışmada mevcut toplanma alanları ile mahalle nüfusu arasında belirli kriterlere göre yaptığı değerlendirmede yalnızca bir mahalle (Merkez Mah.) standart değer (2m² ATA/kişi) üzerinde bulunurken, diğer mahalleler kişi başına düşen toplanma alanı açısından standart değeri karşılayamamaktadır. 2023 yılında belediyenin afet toplanma alanları (ATA) listesini güncellemesi (eklenen yeni toplanma alanlarının neredeyse tamamına yakını eğitim kurumlarının bahçeleri oluşturmaktadır) nedeniyle yapılan hesaplamada kişi başına düşen toplanma alanı kriterine uygun olan mahalle sayısında artış gözlenmiştir. Ancak bazı mahallelerde nüfusun fazla, toplanma alanının sınırlı kalmasından dolayı 2m² ATA/kişi'nin altında kalmıştır. İlçede 2023 verilerine göre Mahmutbey (5,19 m²), Bağlar (3,42 m²), Fevzi Çakmak (3.26 m²), Merkez (3.23 m²), Barbaros (2.96 m²), Çınar (2.14 m²) ve Sancaktepe (2.66 m²) kişi başına düşen ATA standart kriterlerine uygun mahalleleri

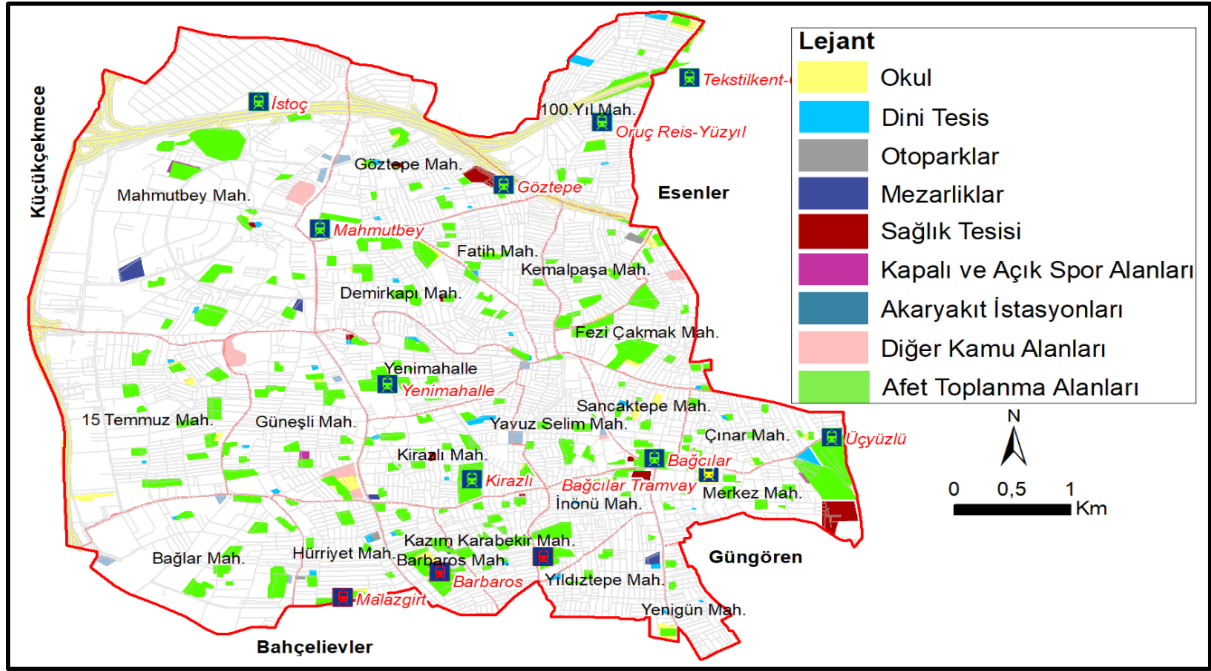
oluşturmaktadır (Tablo 2). Diğer mahalleler ise 2m² ATA/kişi sınır değerinin altında kalmaktadır. Bu mahallelerde de yeni ATA belirlenmesine rağmen nüfusun fazla ve yoğun olması nedeniyle ihtiyaca cevap verebilecek mahiyette olamamaktadır. Bununla birlikte nüfusu oldukça yoğun, aynı zamanda zemin açısından da riskli sahalardan Kazım Karabekir, Yıldıztepe ve Yenigün mahallelerinde ise 2m² ATA/kişi standardının çok uzağında olması dikkat çekici ve aynı zamanda kaygı verici bir durumdur.

Toplanma alanı olarak belirlenen eğitim kurumlarının veya yakın çevresindeki yapıların muhtemel bir depremde yıkılması durumunda bahçesinin ne kadarının kullanılmaya elverişli olabileceğini tam olarak kestirebilmek güçtür. Ancak özellikle yeni yapılan eğitim kurumlarına ait binaların depreme karşı dayanıklı olması durumunda nüfusun bir kısmının ihtiyacına cevap verebileceği söylenebilir.

Tablo 2: Mahallelere Göre Afet ve Acil Durum Toplanma Alanlarının (ATA) Genel Özellikleri

Mahalle	2022 Nüfusu	Mahalle Alanı (m ²)	Afet Toplanma Alanı (m ²)	ATA'nın Mahalle içindeki payı (%)	Kişi Başına ATA (m ²)
Mahmutbey	27.172	4.593.269	141.068	3,07	5,19
Bağlar	17.607	1.369.028	60.207	4,40	3,42
Fevzi Çakmak	33.557	726.630	109.230	15,03	3,26
Merkez	27.944	834.584	90.391	10,83	3,23
Barbaros	21.165	429.264	62.636	14,59	2,96
Sancaktepe	19.794	398.565	52.659	13,21	2,66
İnönü	23.469	500.352	58.145	11,62	2,48
Çınar	34.558	558.405	73.917	13,24	2,14
Kirazlı	40.496	940.558	73.162	7,78	1,81
100.Yıl (Yüzyıl)	47.288	1.350.949	74.249	5,50	1,57
Demirkapı	53.878	1.079.921	76.957	7,13	1,43
Yenimahalle	34.867	772.003	46.463	6,02	1,33
Güneşli	47.207	1.227.582	61.881	5,04	1,31
15 Temmuz	51.695	1.894.319	65.594	3,46	1,27
Hürriyet	26.012	575.649	31.889	5,54	1,23
Yavuz Selim	28.160	637.646	26.024	4,08	0,92
Göztepe	42.351	1.305.972	34.762	2,66	0,82
Kazım Karabekir	27.823	491.210	22.379	4,56	0,80
Kemalpaşa	33.188	569.311	21.466	3,77	0,65
Fatih	42.296	661.981	15.501	2,34	0,37
Yıldıztepe	37.745	577.447	10.403	1,80	0,28
Yenigün	21.802	263.820	2.766	1,05	0,13

Şekil 15: İlçede Toplanma Alanı Olan ve Olabilecek Alanlar



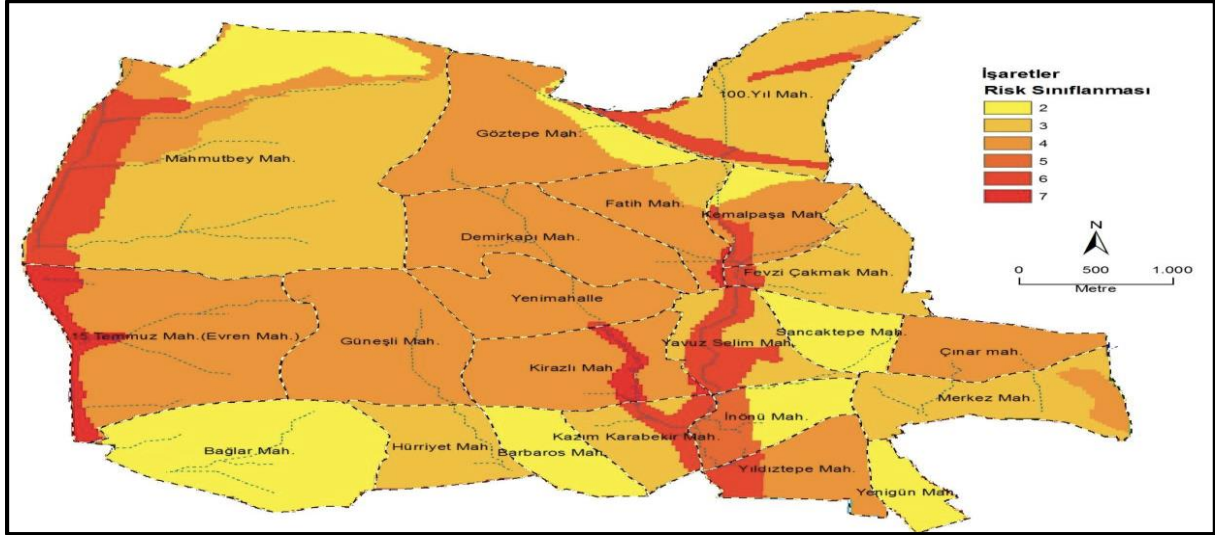
7. SONUÇ VE ÖNERİLER

İstanbul deprem kuşağı üzerinde bulunması açısından tarih boyunca büyüklüğü farklı birçok depremin etkisinde kalmıştır. Bunlardan 1894 yılında yaşanan büyük depremde Bağcılar'ın da içinde bulunduğu geniş coğrafya ciddi tahribat yaşamıştır. Bölgede evleri yıkılanlar için Bakırköy ve Küçükçekmece'de toplanma alanları oluşturularak çadır ve barınaklar oluşturulmuştur. Bu depremde Bağcılar sınırlarından geçen içme suyu hatlarının büyük zarar gördüğü ifade edilmektedir. Tarihte yaşanmış bir diğer büyük deprem ise 1903 yılındaki 6.7 büyüklüğünde olan depremdir. Bu depremde Kalfaköy'de bulunan Ayazma yıkılmış olup yerleşim birimleri de zarar görmüştür (Memiş ve arkadaşları, 2020: 157). Gölcük merkezli gerçekleşen 7.8 büyüklüğündeki 1999 Marmara depreminde de Bağcılar etkilenen ilçeler arasında yer almıştır. İlçede Ayamama ve Tavukçu derelerinin dirençsiz arazileri üzerinde inşa edilen binalardan bir kısmı hasar almıştır. Bölgede dere yataklarından uzakta bulunan yerleşmelerde ise herhangi bir hasar yaşanmamıştır.

Bağcılar ilçesinde depreme karşı en dirençsiz araziler daha çok dere yataklarında yoğunlaşmaktadır. İlçede depremin en fazla hissedileceği ve etkinin en yüksek olacağı yerlerin başında Mahmutbey ve 15 Temmuz mahallelerinin Ayamama Deresi yatağına yakın olan kesimleri ile Fatih, Kemalpaşa, Fevzi Çakmak, Yavuz Selim, Kirazlı, İnönü, Yıldıztepe ve Kazım Karabekir mahallelerinin Tavukçu Deresine yakın olan alanları gelmektedir. İlçenin

nüfus dağılımı ve kentsel yapılaşma haritalarında da görüldüğü üzere Bağcılar'ın bu en dayanıksız yerlerinin yoğun bir yapılaşmaya ve nüfus kitlesine ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Bu da geçmişte yaşanan depremlerden herhangi bir çıkarımda bulunmadan plansız bir yapılaşmanın söz konusu olduğu sonucunu göstermektedir.

Şekil 12: Bağcılar'da Depremden En Çok Etkilenecek Mahalleler (Şenol, 2020a: 237)

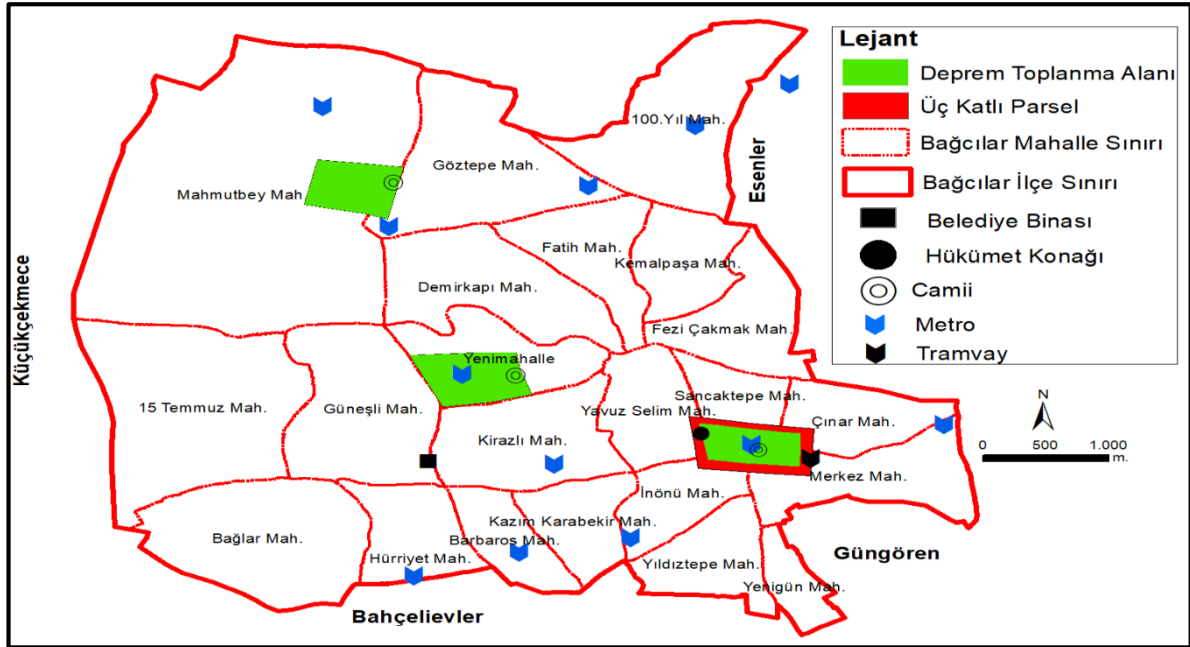


Bağcılar'daki mevcut arazi kullanımı, yapılaşma özellikleri ve demografik durum bir bütün olarak göz önüne alındığında olası bir deprem için yapılması gerekenler şu şekilde sıralanabilir;

- Bu zamana kadar bina (Yapı) sahiplerinin kendi başlarına yol aldıkları ve münferit girişimlerden ibaret olan kentsel dönüşüm algısı bütünüyle bir kenara bırakılmalıdır. Zira söz konusu bu girişimler “Kentsel Dönüşüm” adı altındaki “Apartmansal Dönüşüm”den ibarettir. Halbuki kent, birçok elemanı bünyesinde barındıran bir yerleşme topluluğudur. Fakat temelleri geçmişin çarpık gecekondulara dayanan ve zaman içerisindeki aflarla günümüze değin ulaşan bu kentsel yapılaşma sadece deprem açısından değil genel olarak insanların yaşam konforu açısından da bir sürü sakıncalar içermektedir. Örneğin; İstanbul genel olarak kişi başına düşen yeşil alan bakımından zaten çoğu ülkenin gerisindeyken bunu Bağcılar özelinde ele aldığımızda konu çok daha vahim boyutlara ulaşmaktadır. Planlı bir şehircilik anlayışında zaten geniş meydanların, parkların genel olarak yeşil alanların tesis edilmesi, doğal olarak potansiyel deprem toplanma alanları sorununu da ortadan kaldıracaktır. Bu kapsamda Bağcılar için yapmış olduğumuz çalışmalar ışığında ilçenin 3 farklı noktasında hem afet öncesi gündelik hayatın konforu hem de afet sonrası sürecin koordinasyonu açısından meydanlar / yeşil alanlar planlanmıştır (Şekil 17). Söz konusu bu alanlardan biri günümüzde Bağcılar Meydanı olarak

bilinen saha olup buranın hem metro / tramvay ulaşımı açısından avantajlı konumu hem de ciddi bir kamulaştırma masrafı getirmeyecek olması açısından ilk etapta ele alınması gereken sahadır. Burada yeraltı ulaşım sistemlerinden ötürü zaten yapılaşma da uygun olmayacağı, aynı zamanda da zemin özelliklerinden ötürü daha da genişletilen meydanın çevresinde ilk etapta sadece 3 katlı yapılara müsaade edilmesi olası yıkımlarda meydanın daha az etkilenmesine neden olacaktır. Yenimahalle Toplanma Alanı / Parkı ise yine metro ulaşımı avantajı yanı sıra ilçenin hafızası ve idare merkezi olan yere yakınlığından ötürü tercih edilmiştir. Olası bir afette idari binaların yıkılması veya hasar görmesi durumunda mutlaka geçici idare merkezinin belediye / hükümet konağına yakın bir yerde ivedilikle tesis edilmesi oldukça önemlidir. Son olarak yine ulaşım açısından elverişli, kamulaştırma maliyetlerinin düşük olacağı Mahmutbey Toplanma Alanı / Parkı da konteyner kentlerin tesisi, sahra hastaneleri ve mutfaklarının kurulumu açısından oldukça elverişlidir. Askeri alana, sanayi / ticaret merkezlerine olan yakınlığı ile bu alan Bağcılar halkının ihtiyaçlarının ivedi karşılanmasında önemli bir yer işgal edecektir.

Şekil 17: Bağcılar İçin Planlanan 3 Büyük Yeşil Alan



- Bağcılar gibi farklı tarihlerde yapılan imar barışları neticesinde farklı sayıda katlarla birçok yapının yan yana bulunuyor olması, mühendislik açısından oldukça sakıncalıdır. Bitişim nizam usulünde yapılan 2 katlı ve 5 katlı yapıların yan yana olduğu ya da aynı kat sayısına sahip olup aralarında 5 – 10 cm. boşluk bulunan binalar depremde “Çekişleme Etkisi” olarak da

adlandırılan ve yapıların birbirine çarpması çok vahim sonuçlar doğurmaktadır. Bu açıdan bitişik nizam dikey yapılaşmada mutlak suretle ada bazlı dönüşüm yapılması gerekmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi günümüzde İstanbul genelinde yaygın olan “Kentsel Dönüşüm (!)” faaliyetlerinin tamamı “Apartmansal Dönüşüm”den ibarettir. Bu durumu bir nevi çarpık kentleşmede yapılan “İmplant” uygulamasıyla görece daha dayanıklı çarpık kentler yapma şeklinde de tarif etmek mümkündür.

- Yerel yönetimin kentsel dönüşümde çok geniş katılımlı nihai bir rapor hazırlaması gerekir. Ne yazık ki İstanbul genelinde söz konusu olan ve Bağcılar’da da sıklıkla karşılaştığımız kısa süre içerisinde yönetmeliklerin sık sık değiştirilmesi insanları kentsel dönüşümden uzaklaştırmaktadır. Örneğin; bir dönem için yasal sınır olan m²’ler kısa bir süre sonra değişerek daha büyük veya daha küçük olacak şekilde düzenlenmektedir. Benzer durum kat sayısı için de geçerlidir. Bundan kaynaklı olarak ilçenin tamamında yönetmelikler değiştikçe bina yapıları ve konumları değişmektedir. Örneğin; aynı sokakta birkaç yıl önce kentsel dönüşüm kapsamında yenilenen bir bina 2 m. kaldırım payı ile geri çekilmişken daha sonra çıkan yönetmeliğe göre yapılan binalarda kaldırım payı 4 m. olarak güncellendiğinden binalarda daha fazla çekilme ve buna bağlı küçülmeler yaşanmıştır. Bu ve benzeri çok sayıda husus bir kentleşme politikasının olmadığı ya da oturmadığından kaynaklanmıştır. Konu bu noktada sadece afetler ve deprem özelinde değil esasında kentli olma bilincinden yoksun olmaktan kaynaklanmaktadır.

- Bağcılar’da girişilecek bir kentsel dönüşümde sadece Bağcılar özelinde değil genel manada İstanbul kültürüne yakışmayacak, kent kimliğinden yoksun, peyzaj tasarımı bulunmayan, geçmiş dönemlerde işçiler için tesis edilen lojmanvari tasarımlardan uzak durulmalıdır. Adını aldığı bağlar ile kent kimliği mutlak suretle örtüştürülmelidir. Elbette burada kastedilen salt bağlar olmayıp ilçenin “Yeşil Dokusu”nun mutlak suretle tesis edilerek korunmasıdır. Günümüzde Mahmutbey gibi birkaç yerde korunmuş olan geleneksel mimari ürünü evler ilçenin belli noktalarında referans alınarak, özellikle zemini zayıf olan yerlerde, bir veya iki katlı meskenler bu şekilde yapılmalıdır. Bu sayede zayıf zeminli yerlerde nüfus seyreltileceği gibi olası afetlerde en az zararlar hatta sıfır zararlar kurtulunabilecektir.

- Bağcılar özelindeki bir diğer husus ilçenin “Engelli Projeleri İçin Pilot İlçe” olma statüsüdür. Olası bir afette hastaların, gebelerin, çocukların ve engellilerin ilk etapta güvenli bir yere transferi gerekmektedir. Bu açıdan Bağcılar’da afet yönetimi üzerinde ayrıca durulması

gereken bir husustur. İlçede engellilerin toplanacağı ve ilk müdahalelerinin yapılacağı özel birkaç nokta belirlenmelidir. Engelli projelerinin yürütüldüğü tesisler bu bakımdan ayrıca donatılmalıdır.

Fotoğraf 1: Bağcılar Meydanı (Solda) ve Bağcılar'da Yaygın Olan Küçük Ölçekli Toplanma Alanı Parklardan Bir Görünüm



Fotoğraf 2: Bağcılar'da Yaygın Olan Farklı Kat Sayısına Sahip Bitişik Nizamdaki Binalar



Fotoğraf 3: Bağcılar'da Kent Planlamasında Olması Gereken Sokak Açıklığı / Bina Uzaklığına Uymayan Yapılaşma Alanları



EXTENDED ABSTRACT

All kinds of human and natural disasters are increasing in severity with the increasing world population. In recent years, global climate change, especially Covid-19, which has been effective worldwide, and the severe drought caused by it are the most effective of these disasters in recent years. In addition to these, disasters such as large earthquakes, floods, forest fires, nuclear pollution, which occur every year, have more dire consequences with their impact areas and the number of people they affect.

Istanbul constitutes one of the most important points not only in the Turkic World but also in the entire civilization. The hundreds of years old historical buildings of Istanbul are remarkable both in terms of its civilization history and its seismicity. This situation shows that with the technology of hundreds of years ago, structures resistant to even large-scale earthquakes could be built. Hagia Sophia, Valens / Bozdoğan Aqueduct, Basilica Cistern, Çemberlitaş / Burnt Column are some of the examples that can be given. On the contrary, squatting, which became widespread especially in the 1980s, and the unplanned development, zoning amnesties and unplanned development that developed over time through this squatting, cause even structures that collapse spontaneously in some cases rather than large-scale earthquakes. The cases of Maltepe, Kartal and Bahçelievler in Istanbul and the "Zümrüt Apartment Building" in Konya's Selçuklu district, which is one of Türkiye's most reliable areas in terms of seismicity, are a few examples of this situation. However, considering that a significant portion of Istanbul's existing building stock would be significantly affected even in a 6.0 magnitude earthquake and that 1.5 million houses need to be relocated, it is understood that preparations have still not been made even after the 1999 earthquakes. Some districts and

neighborhoods of Istanbul are under much more serious risk at this point. Küçükçekmece, Avcılar, Güngören, Beylikdüzü, Bahçelievler, Zeytinburnu and Adalar stand out as risky areas. The dense and problematic building stock in these areas awaits an urgent solution through the "Urban Transformation" process.

In this study, which analyzes the disaster and emergency assembly zones and district land use, which constitute one of the pre- and post-earthquake planning stages to reduce the impact of earthquakes that have shaped the lives of people in Türkiye for thousands of years, a field study was first carried out in the district. In this context, Bağcılar, which is our research area, is located on the Çatalca Kocaeli plateau, on the European side of Istanbul province. The district, which was connected to Bakırköy for many years, is now located between Küçükçekmece, Başakşehir, Esenler, Güngören and Bahçelievler districts. The area of the district, which is geographically located between 41° 2' 44" north latitude and 28° 49' 28" east longitude, is 22 km².

Within the scope of our research, studies (articles, reports, theses, books and newspapers) belonging to the relevant literature (articles, reports, theses, books and newspapers) were obtained from open access sources (written-visual) and the historical process of the district was stated in geographical aspects. First of all, the data on the disaster and emergency gathering areas in the field were taken from the AFAD database on the web page of Bağcılar Municipality. In addition, these data were controlled from the AFAD page. Data on land use was created by processing the data obtained from open sources such as Google Earth Engine and Open Street Map. In order to reveal the change in the population of the district in the historical process, population data for the relevant years were obtained from the TURKSTAT archive. ArcMap 10.8 software was used to process, analyze and map these data. At the end of the study, plans and recommendations were presented for the preparation of Bağcılar, which is small in terms of area but large in terms of population, before and after disasters.

KAYNAKÇA

Anonim, (2020). Bağcılar Olası Deprem Kayıp Tahminleri Kitapçığı, İBB Deprem Risk Yönetimi ve Kentsel İyileştirme Daire Başkanlığı, Deprem ve Zemin İnceleme Müdürlüğü, İstanbul.

Ardel, A. (1960). Marmara Bölgesinin yapı ve reliefi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 20, 1-22.

- Atalay, İ. (2011). *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*. İzmir: Meta Basım.
- bagcilar.bel.tr. (2023a). *Bağcılar Belediyesi, Afet ve Acil Durum Toplanma Alanları*.
<https://bbgis.bagcilar.bel.tr>:
https://bbgis.bagcilar.bel.tr/BELNET/GenericClass/Rapor.aspx?RaporAdi=afad_toplanma.toplanma_alanlari&nomaster=true&guestlogin=true adresinden alındı
- bagcilar.meb.gov.tr. (2023b). *İlçe Milli eğitim Müdürlüğü*. <https://bagcilar.meb.gov.tr>:
<https://bagcilar.meb.gov.tr/kurumlar.php?mudurluk=> adresinden alındı
- Ceylan, M. A. (2003). *Marmara Depreminin (17 Ağustos 1999) Yalova Şehrine Etkileri*. Ankara : Gürbüz Yayıncılık.
- DİE, (1940). 20 İlkteşrin 1940 Genel nüfus Sayımı, Vilâyetler, kazalar. Nahiyeler ve Köyler İtibariyle Nüfus ve Yüzey ölçü. T.C. Başbakanlık İstatistik Enstitüsü. No: 1285. Sayfa 318.
- DİE, (1951). 22 Ekim 1950 Umumi nüfus Sayımı, Vilayet, Kaza, Nahiye ve Köyler itibariyle Nüfus. T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. Neşriyat No: 359. Sayfa 205.
- DİE, (1963). 23 Ekim 1960 Genel nüfus Sayımı, İl, İlçe, Bucak ve Köyler itibariyle nüfus. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası. Yayın No: 444. Sayfa 291.
- DİE, (1973). 25 Ekim 1970 Genel nüfus Sayımı, İl, İlçe, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası. Yayın No: 672. Sayfa 302.
- DİE, (1981). 12 Ekim 1980 Genel nüfus Sayımı, İdari Bölünüş. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası. Yayın No: 954. Sayfa 4.
- Ergin, K., Uz, Z., & Güçlü, U. (1970). . (). *28 Mart 1970 Gediz Depremi Art Sarsıntılarının İncelenmesi*. İstanbul: T.C. İ.T.Ü Maden Fakültesi Arz Fiziği Enstitüsü Yayınları. No: 29.
- Erinç, S. (1968). *Jeomorfoloji (Cilt 1)*. İstanbul: İ.Ü. Coğrafiya Enst. Yayınları. No: 23.
- Gül, O. K. (2011). 27 Aralık 1939 Erzincan Depremi'nin Sivas ve İlçelerine Etkileri. *Zeitschrift für die Welt der Türken ZfWT* 3(2), 135-145.
- Haçın, İ. (2014). 1939 Erzincan Büyük Depremi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 30(88), 37-70.
- İlhan, E. (1976). *Türkiye Jeolojisi*. Ankara: ODTÜ Müh. Fak. Yayınları. No: 51.
- Ketin, İ. (1968). Türkiye'nin genel tektonik durumu ile başlıca deprem bölgeleri arasındaki ilişkiler. *Maden Tetkik ve Arama Bülteni*, 71, 129-135.
- Ketin, İ. (1969). Kuzey Anadolu Fayı Hakkında. *Maden Tetkik ve Arama Bülteni*, 72, 1-27.

- Kolukırık, S., & Tuna, M. (2009). Türk Medyasında Deprem Algısı: Marmara Depremi Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (28), 286-298.
- Memiş ve arkadaşları, 2. 1. (2020). Köyden Kente Geçmişten Geleceğe Bağcılar. Ş. Memiş, & A. Kolay içinde, *Depremlerde Bağcılar* (s. 156-158). İstanbul: Bağcılar Belediyesi.
- Memiş, Ş. (2020a). Köyden Kente Geçmişten Geleceğe Bağcılar. Ş. Memiş, & A. Kolay içinde, *Haritalarda Bağcıların Dört Köyü* (s. 34-45). İstanbul: Bağcılar Belediyesi.
- Memiş, Ş. (2020b). Köyden Kente Geçmişten Geleceğe Bağcılar. & A. Ş. Memiş içinde, *Kadı sicilleri ışığında XVII. yüzyılda Ayapa'da sosyal ve ticari hayat* (s. 46-57). İstanbul: Bağcılar Belediyesi.
- MTA. (2002). *Türkiye Jeoloji Haritası İstanbul Paftası (1/500.000)*. MTA.
- Südaş, İ. (2004). 17 Ağustos 1999 Marmara Depreminin Nüfus ve Yerleşme Üzerindeki Etkileri: Gölcük (Kocaeli) Örneği. *Ege Coğrafya Dergisi* 13, 73-91.
- Şenol, C. (2019). Erbaa Şehrinin Yer Değiştirmesi ve Mekansal Gelişimi. S. Üçışık Erbilen, & G. Şahin içinde, *Beşeri ve İktisadi Coğrafya Araştırmaları (Prof.Dr. Nuran Taşlıgil'e Armağan)* (s. 507-523). İstanbul: Eski Babil Yayınları.
- Şenol, C. (2020a). *Bağcılar İlçesindeki Acil Toplanma Alanlarının Genel Özellikleri ve Potansiyellerine Eleştirel Açından Bakış* (s. 227-248). Batumi, Gürcistan: SADAB 6th International Conference on Social Researches and Behavioral Sciences Symposium, Bildiriler Kitabı: ISBN'si:978-605-65197-7-2.
- Şenol, C. (2020b). Türkiye'de Meydana Gelen Büyük Depremlerin Yerleşme ve Demografik Yapı Üzerindeki Etkileri (1927-2020). *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(4), 620-644.
- Tuncel, M. (1977). Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler Hakkında Bir İlk Not. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 20-21, 119-128.
- Turan, Ş. (2022). Roma ve Bizans'tan Osmanlı'ya Bağcılar. Ş. Memiş, & A. Kolay içinde, *Köyden Kente Geçmişten Geleceğe Bağcılar* (s. 24-33). İstanbul: Bağcılar Belediyesi.
- TÜİK, (2023). "Nüfus İstatistikleri", <https://biruni.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul> (Son erişim: 01.02.2023).
- Üzen, İ. (2010). 1939 Erzincan Depreminin Tokat'taki yansımaları. *Karadeniz Araştırmaları*, 27, 89-104.
- www.bagcilar.gov.tr. (2022). *Bağcılar Kaymakamlığı*. Bağcılar: <http://www.bagcilar.gov.tr/tarihce> (Erişim Tarihi: 20.02.2023)

- Yalçınlar, İ. (1976). *Türkiye Jeolojisine Giriş*. İstanbul: İ. Ü Coğrafya Enst. Yayınları: No:7.
- Yarar, R., Demir, H., Kumbasar, N., & Trupia, A. (1970). *Gediz Depremi İncelemelerine Ait Ön Rapor*. İstanbul: 1-61: İ.T.Ü. İnşaat Fakültesi Deprem Mühendisliği Yay., No: 1.
- Yılmaz, A., Şahin, K., & Şahin, M. H. (2013). Depreme Bağlı Yeri Değiştirilen Bir Şehir: Erbaa, Tokat. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6(24), 414-425.
- Yulu, A. (2017). Esenler’de Şehirselleme. *Coğrafya Dergisi* 35, 29-40.

ANKARA'DA YAŞAYAN ERKEK ÖĞRENCİLERİN ATAERKİLLİĞE BAKIŞI

Nur Seda İŞVARLAR* 

Özet

Doğumla birlikte bireyler, cinsiyetlerinin biyolojik yönden farklı oluşlarının yanı sıra, sosyalizasyon süreci içinde toplumsal olarak farklı rollerle donatılırlar. Bu roller, ataerkil sistem gibi sistemlerle tekrar tekrar kendini inşa eder. Ataerkil sistem içinde öğretilen toplumsal cinsiyet rolleri hegemonik erkeklik algısı ile bireyler tarafından farkında olmadan içselleştirilir. Birey, toplum içinde kendini her ne kadar rasyonel bir varlık olarak görüp bu süreci kabul etmese de içinde yaşadığı toplumun sosyalizasyon sürecinde bağlı olduğu aile yapısı, ailesinin veya kendisinin ait olduğu toplumsal çevresi, statüsü, sosyo-kültürel seviyesi, dini, etnik kökeni ve benzer değişkenler ile farkında olmadan içselleştirdiği rolleri oynar.

Toplumsal cinsiyet rollerinin oluşumunda etkili olduğunu varsaydığımız bu değişkenler, bireylerin hayata bakışını şekillendirmektedir. Bu bağlamda üniversiteler sosyalizasyon sürecinin en önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. Üniversite öğrencilerinin gerek günümüzde öğrenci olarak gerekse uzun vadede çalışma ve günlük yaşamda sosyal hayatın akışı ve şekillenmesinde rol oynayan bireyler olarak sayıları toplumda göz ardı edilemeyecek bir yoğunluğu oluşturmaktadır. Bu bağlamda, öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri ve ataerkil düzene bakış açıları da sosyal hayatın işleyişine dair bir fikir edinilmesine olanak sağlayabilmektedir. Öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri ile edindiği algılar, gelecek beklentisine yön verip düşüncelerini şekillendirmekte ve ayrıca öğrenim gördükleri bilim dalları da bu beklentilerin farklılaşmasında önemli bir husus teşkil edebilmektedir. Buradan hareketle bu araştırmanın problemini, üniversite öğrencilerinin, farklı değişkenler ekseninde hegemonik erkekliği nasıl değerlendirdikleri, bu değerleri sosyal yaşama nasıl uyarladıkları oluşturmaktadır.

Araştırma için Ankara'da yaşayan erkek öğrencilerden Edebiyat, Mühendislik ve Güzel Sanatlar fakültelerinde öğrenim görenler seçilmiştir. Bu seçimin nedeni ise bireylerin kültürel algıları ile toplumsal cinsiyet rollerinin pratik edilmesinde fakülteler arasında bir farklılaşma yaşanıp yaşanmadığının merak edilmesidir. Bu bağlamda, farklı fakültelerdeki erkek öğrencilerin ataerkilliğe bakışı ve üstlerinde hissettikleri hegemonik erkekliğin baskısı araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı ise Ankara'da yaşayan erkek öğrencilerin ataerkilliğe, ataerkil sistemin ürettiği toplumsal cinsiyet rollerine bakış açısını ortaya koymaktır. Aynı zamanda bu cinsiyet rollerinin yarattığı hegemonik erkekliğin nasıl algılandığı incelenirken, kişilerin bunları yeniden üretmesinin ardında yatan toplumsal dinamikler araştırılacaktır. Fakülteler ve ataerkillik arasında bağlantı kurulmaya çalışılırken daha güvenilir bir sonuç ortaya koymak amacıyla hegemonik erkeklik değişkeni temel değişken olarak ele alınırken bazı yardımcı değişkenlerden de yararlanılmıştır. Toplam 481 kişiye ulaşılmıştır. Yeterli vakit ve kaynak olmaması sebebiyle, araştırma; temsili olmayan amaçlı bir örneklem üzerinden yürütülmüştür. Nicel yöntemle yapılan bu çalışmada veri toplama tekniği olarak anket kullanılmıştır. Anket soruları, sosyo-demografik sorular ile Ankara'da yaşayan ve öğrenim gören Edebiyat, Mühendislik ve Güzel Sanatlar fakülteleri erkek öğrencilerinin ataerkillik ve hegemonik erkekliğe bakış açılarına ilişkin sorulardan oluşmaktadır. Sorular, kapalı uçlu olarak hazırlanmakla birlikte detay gerektiren konulardan birkaç açık uçlu soruya da yer verilmiştir. Verilerin analizinde SPSS kullanılmıştır. Analiz ise, betimsel ve hipotez testleri şeklinde iki grup halinde düzenlenmiştir. Araştırma bu kapsamda üniversite öğrencileri üzerinde yapılan diğer toplumsal

* Araş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, n.sedayilmaz@gmail.com.

cinsiyet araştırmalarından farklı olarak, sadece erkek öğrencileri ele alması sebebiyle bu alanda bir farklılık olarak literatüre katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ataerkil Sistem, Toplumsal Cinsiyet, Hegemonik Erkeklik, Sosyalizasyon, Biyolojik Cinsiyet.

MALE STUDENTS LIVING IN ANKARA ON A THERICURY

Abstract

Along with the biological differences between the male and female sexes at birth, individuals are socially equipped with different roles in the process of socialization. These roles reconstruct themselves over and over through systems such as patriarchy. Gender roles taught in the patriarchal system are unconsciously internalized by individuals with the perception of hegemonic masculinity. Although the individual sees himself as a rational being in the society and does not accept this process, the family structure of the society he lives in, the social environment he or she belongs to, his status, socio-cultural level, religion, ethnicity and similar variables in the socialization process. Plays unconsciously internalized roles.

These variables, which we assume to be effective in the formation of gender roles, shape individuals' view of life. In this context, universities constitute one of the most important pillars of the socialization process. The number of university students, both as students today and as individuals who play a role in the flow and shaping of social life in working and daily life in the long term, constitutes a majority in the society. In this context, students' views on gender roles and their perspectives on the patriarchal order can also provide an opportunity to get an idea about the functioning of social life. Students' perceptions of gender roles shape their future expectations and shape their thoughts, and the branches of science they study can also be an important factor in the differentiation of these expectations. From this point of view, the problem of this research is how university students evaluate hegemonic masculinity in the axis of different variables and how they adapt these values to social life.

Among the male students living in Ankara, those studying at the faculties of Literature, Engineering and Fine Arts were selected for the research. The reason for this choice is to wonder whether there is a differentiation between faculties in the practice of cultural perceptions of individuals and gender roles. In this context, the view of male students in different faculties towards patriarchy and the pressure of hegemonic masculinity they feel on them constitute the subject of the research. The main purpose of this study is to reveal the perspective of male students living in Ankara on patriarchy and gender roles produced by the patriarchal system. At the same time, while examining how the hegemonic masculinity created by these gender roles is perceived, the social dynamics behind the reproduction of these will be investigated. While trying to establish a connection between faculties and patriarchy, some auxiliary variables were also used while hegemonic masculinity variable was considered as the main variable in order to reveal a more reliable result. A total of 481 people were reached. Due to the lack of sufficient time and resources, research; conducted on a non-representative purposeful sample. Questionnaire was used as a data collection technique in this study, which was conducted with a quantitative method. The survey questions consist of socio-demographic questions and questions about the perspectives of male students from the Faculty of Literature, Engineering and Fine Arts, who live and study in Ankara, to patriarchy and hegemonic masculinity. Although the questions were prepared as closed-ended, there were also a few open-ended questions that required detail. SPSS was used in the analysis of the data. The analysis was organized in two groups as descriptive and hypothesis tests. In this context, unlike other gender studies conducted on university students, the research will contribute to the literature as a difference in this field, since it only deals with male students.

Keywords: Patriarchal System, Social Gender, Hegemonic Masculinity, Socialization, Biological Sex.

GİRİŞ

Bireyin ben kimim sorusuna yanıtı oluşturduğu cevap onun kimliğidir. Cinsiyet kimliği küçük yaşlar itibariyle kazanılmaya başlar. İnsanlar karşısındaki kişinin adından, düşüncelerinden ve buna benzeyen etmenlerinden cinsiyetleri konusunda fikir sahibi olabilirler.

Cinsiyet terimi, doğumla sahip olduğumuz cinsiyetin biyolojik yönünü tanımlamaktadır. Cinsiyet, bireyin biyolojik cinsiyetine dayalı olarak belirlenen demografik bir kategoridir. İnsanların nüfus cüzdanlarında yazan cinsiyet bu terimin anlamıyla uygundur (Dökmen,2006: 4).

Toplum tarafından yeni doğan bebekler doğumundan itibaren kız ya da erkek olarak etiketlenmeye başlanırlar ve yaşları ilerledikçe bireyler cinsiyetin kültürel anlamlarını öğrenmeye ve içselleştirmeye başlarlar. Cinsiyetin toplum tarafından belirlenen kültürel anlamları ve yargıları, bu anlamlara uygun davranışların beklentisi toplumsal cinsiyet rolleri olarak tanımlanır. Toplumsal cinsiyet rolü, toplumun anlamlandırdığı ve kişilerden yerine getirmelerini istediği biyolojik cinsiyetle ilişkili beklentidir. Kişilerden sosyalleşme süreci ile biyolojik olarak sahip oldukları cinsiyetlerine uygun olarak davranılması beklenir. (Dökmen, 2006: 16). Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları çocuklukta sosyalizasyon süreci ile öğrenilir ve kişilerin biyolojik cinsiyet algısını da biçimlendirir. Doğumla başlayan sosyalizasyon süreci kadınlar ve erkekler açısından aynı zamanda biz ve onlar, öteki/diğerleri anlayışını da başlatır. Bireyler için kendi cinsiyetin kalıplarını öğrendikten sonra bunlar değişmez kalıp yargılara dönüşür (Çelik, 2008). Toplumsallaşma sürecinden sonra cinsiyet kavramı, kadın/erkek ayırımından farklı ve fazla anlamlar ifade etmeye başlar. Biyolojik cinsiyete atfedilen anlamlar, toplumun kültürüyle bağdaşan ve bunla birlikte toplumun algısına yerleşmiş toplumsal cinsiyet rollerinin içinde sıkışır. Bu bağlamda biyolojik cinsiyet kendi yerini, aynı zamanda toplumsal statüyü de belirleyen toplumsal cinsiyet algısına bırakır. Yani bireyler, toplumun onlar için belirlediği eylemleri uygulamakla yükümlü olmaya başlarlar (Caner, 2004: 17). Bireyden sosyalizasyon süreci içinde biyolojik cinsiyet kimliğini, toplumsal cinsiyetin belirlediği rollere göre şekillendirmesi beklenir. Bu toplumsal cinsiyet kimliği, kişilerin kendilerini ‘erkeksi’ ya da ‘kadınsı’ olarak tanımlamalarını, biyolojik cinsiyetlerine özel kalıplaşmış rollerini (annelik ve babalık gibi) öğrenmeleri olarak belirtilebilir (Kramer, 2010: 55). Böylece toplum içinde toplumsal kalıp yargılara uygun bir kimlik inşa edemeyen kişiler toplum tarafından dışlanırlar.

Tüm bunlara örnek olarak erkek bireylerin kendi toplumsal kimliklerinin inşalarında güçlü bir rol edinimine ihtiyaçları olduğu söylenebilir. Toplumsal kalıp yargıların onlardan beklediği roller ve davranışlar erkekleri ya toplumda üst tabakalarda tutar ya da toplumun alt tabakalarında kalmasına neden olur. (Barutçu, A: 2013). Onların kendi içlerinde oluşturduğu mekanizmalar, üretim ve yeniden üretim süreçlerini yaratır. Nitekim her üretim süreci bir

yeniden üretim sürecidir (Hearn, 1987). Bu yeniden üretim sürecinde erkekler toplumsallaşma içinde kendilerini diğerlerinden ayıracak ve üstün tutacaklar özellikler geliştirmek için ataerkil sistemin ürettiği toplumsal cinsiyet rolleri içinde kendilerini zorunlu hissederler ve üstlerinde cinsiyet rollerinin yarattığı hegemonik erkekliğin baskını hissederler. Bu süreçte toplum tarafından tekrar tekrar yaratılmaktadır.

Buradan hareketle bu araştırmada farklı fakültelerdeki erkek öğrencilerin ataerkilliğe bakışı ve üstlerinde hissettikleri hegemonik erkekliğin baskısı araştırılacaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu araştırma, Connell'in toplumsal cinsiyet kuramı çerçevesinde ele alınacaktır. Toplumsal cinsiyet, bireylerin kadın ve erkek olarak üremesi ve bu üreme ile bağlantılı olarak yarattığı ve gelecek nesillere aktardığı pratikleri anlamına gelir. Yani toplumsal cinsiyet bununla birlikte bir süreci anlatır (Connell, 1998: 190-191).

Toplumda baskın olduğu düşünülen ataerkillik, üniversite öğrencileri üzerinden araştırılacak olup araştırmanın bir diğer yüzünü oluşturmaktadır. Ataerkil sistem her iki cinsiyetinde yer aldığı bir alan olmasına rağmen kuralların erkeklerin belirlediği bir sistemdir. Kadınlar ise ataerkil sistem içinde kendilerine yer bulmak ve dışlanmamak için sistemin belirlediği kuralları öğrenmek bunları uygulamak ve bu yönde davranışlarda bulunmak zorundadır (Demren, 2003). Connell ise, ataerkil yaklaşımın nereden geldiği ve nasıl ortaya çıktığına bakıldığında, bu konudaki bilimsel teorilerin Batı kaynaklı olduğunu ve Avrupa'da biyolojik ve toplumsal cinsiyetin Ortaçağ ve reformasyon aydınlarının yazılarında, kadınlar, erkekler ve tanrı arasındaki ahlaki ilişkiler hakkında olduğunu söyler (Connell, 1998: 48).

Hegemonik erkeklik kavramı da araştırmanın önemli bir değişkenidir. Hegemonik erkekliğin oluşturduğu kalıplaşmalar, genellemeler ve soyutlamaların toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde nasıl ortaya çıktığı incelenecektir. "Hegemonik erkeklik" hem kadınlarla ve onlara tanımlanan rollerle ilgilidir hem de ikincil konuma itilmiş çeşitli erkeklik biçimleriyle ilgilidir ve bu şekilde inşa edilir (Connell, 1998: 246).

Connell'in toplumsal cinsiyet kuramının yanında, sembolik etkileşim kuramında Mead'in play-game kavramlarından yararlanılacaktır. Mead, bireylerin sosyalizasyonun iki (play ve game) aşamada gerçekleştiğini savunmaktadır. Oyun (play) evresinde çocuklar, diğerlerinin toplumsal rollerini yaratıcı bir biçimde üstlenirler. Bu evredeki hareketler

“anlamsızdır”, yani çocuk bu safhada “diğerlerinin tavırlarını alma” yeteneğine sahip değildir. Mead’e göre anlam “Anlam, yani düşüncenin konusu olan nesne, bireyin bu nesneye kendi tepkisi olarak, başkasının tavrını taklit ederek o tavrı alması sırasındaki deneyiminden doğar. Anlam, farklı tavırların bir araya gelmesi ve taraflarca aynı anlamın verildiği özel simgelerin kullanılmasıdır”. Bireylerin yaşları ilerledikçe bu durum “game” ile devam etmektedir. “Play”in aksine “game”de bir oyuncu yetmez. Game’de bireyin karşısında bulunan diğer kişinin davranışları önemli bir yerdedir “Game”de kişinin kurallara uygun olarak uyması gereken rolleri vardır (Wallace ve Wolf, 2004: 238).

Bahsi geçen kuramlar, araştırmanın çerçevesini çizmektedir.

1.1. Ataerkil Sistem

Toplumsal yapıda değişim ve dönüşümler kadın erkek ilişkilerini belirlemiştir. Toplulukların kendi içerisinde yaşam mücadelesi vermesi, tarım ve hayvancılık yolu ile geçimi sağlanmasında yeterli olmuştur. Bu sebeple farklı topluluklarla etkileşime girmeye gerek kalmamıştır. Ancak nüfusun artması ve daha verimli topraklar üzerinde yaşama isteği toplulukları karşı karşıya getirmiştir. İnsanların doğa ile olan mücadelesi artık topluluklar arasında yaşanmaya başlamıştır. Bu durum fiziksel gücün önemsenmesine ve savaşların artmasına yol açmıştır. Toplumda kadının erkeğe göre değerinin azalmasının sebeplerinden biri üretim anlamında yaşanan gelişmeler olmuştur. Üretim araçlarının gelişimi ve tarımsal faaliyetler zamanla gelişirken; madencilik ve balıkçılık gibi yeni işkolları bulunmuştur. Ancak bu yaşanan gelişmeler bireyin doğaya ve hemcinslerine karşı mücadelesine ve diğerine karşı üstün gelme dürtüsüne sebebiyet vermiştir. Bu gelişmelerden sonra fiziksel güç ön planda tutulmuş ve zamanla önem kazanmaya başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler bireyin öncelikle aile içinde sonrada toplumda statüsünü derinden etkilemiştir ve kadını, erkeğe oranla aktif olmayan ve pasif bir plana iterek ikincil konuma sürüklemiştir. Bununla birlikte erkeğin toplumsal statüsü giderek güçlenmiştir. Yaşanılan gelişmelere bağlı olarak erkekler fiziksel güç gerektiren ev dışı işlerle uğraşırken kadınlar ev içi işlerle uğraşmaya başlayarak evlerine çekilmişlerdir buda kadınların aktif üretim sürecinden uzaklaşmaya neden olmuştur (Tanilli, 2000: 11-30). Üretim araçlarının erkekler tarafından icat edilmesi ve üretimde kullanılması sermayenin erkek elinde dönmesine yol açmıştır. Bu anlamda ekonomik gücün erkek elinde olması kadının erkeğe karşı güçsüz bir pozisyona sokmuştur (Bebel, 1996: 61). Ekonomik ve sosyal etkenlerin yanında kültürel değerlerin şekillendirmesi ile toplumda kadın erkek ilişkileri adına yeni bir dönem

başlamıştır. Bu süreç günümüze dek varlığını sürdüren ve gelecek vaat eden erkeği, erilliği, gücü önemseyen ataerkil dönemdir. Ataerkil dönem, toplumda her alanda erkeğin hâkimiyetini ifade eden iktidar biçimidir. Soy erkek üzerinden korunmakta, miras erkeğe bırakılmaktadır. Kadın ev içi işlere yönlendirirken erkek evin yönetimi ve geçimi ile uğraşmaktadır. Kültür bu noktada erkeğin konumunu destekleyici değerler ile şekillenmektedir. Toplumda otorite ve iktidarlar erkeklerden oluştuğu için siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda eril bir zihniyetin varlığı tüm yapıyı sarmaktadır (Slattery, 2014: 1).

Ataerkil sistem, toplumda kadınların ikincil plana itilmesi ve buna bağlı olarak ezilmesi sonucunu yaratan kültürel uygulamaları belirtir. Sadece kadının emeğinin değil, aynı anda bedeninin de denetlendiği bir toplumsal sistemdir. Bu sistemde korunan erkek çıkarlarıdır. Yani sistem erkeklerin iradelerinden bağımsız toplumsal bir gerçeklik olarak durmaktadır. Kısaca tanımlandığında erkek iktidarı anlamına gelir (Berktaş, 2011). Ataerkil sistem erkekler etrafında kurulmuştur. Tarih bunu öylesine yavaş ve sindirerek gerçekleştirmiştir ki kadınlar ev içi işleriyle uğraşırken anaerkil düzenden ataerkil düzene geçiş değişimini toplumsal dinamikler ile içselleştirmişlerdir erkek egemen bir dünya doğmuştur.

1.2. Toplumsal Cinsiyet

Ataerkil bir yapıdan ayrı düşünilemeyen toplumsal cinsiyet pratikleri bir toplumda bireyin sosyalizasyon sürecinde içselleştirdiği kadınlık ve erkeklik rolleri içinde belli kalıp yargılar kazandırmaktadır. Toplumsal yapıyla harmanlanan bu kalıp yargılar kadınları ikinci plana iterek erkek karşısında ikincilleştirmektedir. Kadın üzerinde söz sahibi olup denetim kurmaya çalışan toplumsal yapı, toplumda her kurum içinde kadını ötekileştirmeye, ezmeye ve baskılamaya çalışmaktadır. Ann Oakley toplumsal cinsiyet kavramını sosyolojiye dâhil etmiştir. 1972 yılında yayımlanan *Sex, Gender and Society*'de cinsiyeti biyolojik açıdan erkek/kadın olarak tanımlar ve ayrımını anlatırken, toplumsal cinsiyet kavramını ise erkek ve kadın arasındaki eşitsiz bölünme ile anlatmıştır (Oakley, 1972). Toplumsal cinsiyet, kişinin içinde yaşadığı toplumda aileden başlayarak modellerin gözlenmesi yoluyla edindiği böylece kadınların ve erkeklerin bu kavramın içindeki normları, sosyalleşme süreci içinde öğrendiği bir süreci ifade etmektedir. Cinsiyet ile kadın ve erkeğin biyolojik olarak ayrımını anlatılırken, toplumsal cinsiyet ile kadına ve erkeğe toplumsal anlamda yüklenen roller anlatılır (Çelik, 2008). Toplumsal cinsiyete penceresine göre, kadınlar için toplumda rolleri kırılğanlık, alınganlık, duygusallık gibi hislerle ile anlamlandırılır. Kadınların mantıklarından ziyade

duguları ile hareket ettiği kabul edilir. Erkekler ise mantıklı davranma, duygularını gizleme ve duygular ile hareket etmeme buna bağlı olarak ise cesaret, dayanıklılık ve şiddet eğilimi gibi davranışlar atfedilir (Karan ve diğerleri, 2021).

Connell'a göre (1998: 41) bireysel yaşam ve toplumsal hayat düzenlemeleri birbiriyle en temelden ilişkilidir. Toplumsal cinsiyet pratikleri toplumsal yapıların yarattığı koşullarca kısıtlanır ve toplumsal yapıların yarattığı bu koşullara pratikler ile karşılık sağlanır. Bu anlamda “pratik” bireyden ve yapılan işin toplumsal yönünden kaynaklanır. Bu bağlamda O'na göre (2005: 39) hem ataerkil iktidar hem toplumsal cinsiyet ilişkileri hem de erkeklik biçimleri toplumsal yapıyla karşılıklılık bağlamında irdelenmelidir. Toplumda ataerkil iktidar ilişkileri tarihin hemen her döneminde toplumsal yapının dinamiklerine göre şekillenmiştir. Geleneksel yapıda değerler din üzerinden kadın üzerinde erkeğin hâkimiyetini meşru gören bir iktidar anlayışı gelişmiştir. Modern toplumlarda ise üretim ilişkileri ve hukuk kuralları ile kadını erkek egemenliğine bırakmıştır (Badinter, 2011: 101).

1.3. Hegemonik Erkeklik

Ataerkil süreç, kadını toplumda ikinci plana iterken aynı zamanda erkeği de dar bir alana kapatmıştır (Çelik, 2008). Sosyalizasyon sürecinde içselleştirilen toplumsal kültürün getirdiği roller ve buna bağlı olan kimlik parçacıkları tüm erkeklerce farkında olmadan paylaşılmıştır. Paylaşılan bu roller bir erkeğin doğumundan itibaren başlar ve ölene dek bir süreç olarak devam eder. Süreç içerisinde rollerinin inşasını tamamlayan erkeğin toplum içerisindeki görevi henüz bitmemiştir bunu ömrünün sonuna kadar muhafaza ederek gelecek nesillere de aktarmak zorundadır (Barutçu, 2013). Ataerkil toplum erkekler tarafından içselleştirilen hegemonik erkeklikler yaratır ve erkekler tarafından içselleştirilir. Erkekler ise sosyalizasyon sürecinde bunları fark etmeden öğrenir. Yani Connell tarafından öne sürülen hegemonik erkeklik kavramı bize farklı erkeklikler olduğu ve erkeğin tek tip olmadığını anlatır (Connell, 2005).

Hegemonik erkeklik, “farklı erkeklikler içerisinde en baskın olan ve hem kadın hem de diğer erkeklikler üzerinde egemenlik kuran erkeklik” olarak açıklanabilir. Bu da, hegemonik erkeğin hem cinsleri ile savaşmasından ziyade diğerlerini toplumsal yapıda ikincil konuma ittiği anlamına gelmektedir (Connell, 1987). Hegemonik erkeği benimsemekte zorlanan bir erkek kendi isteği ile ikincil konuma sürüklenir hatta sistem içinde kendine yer edinemeyebilir.

Hegemonik erkeklik kavramı, “erkekliğin hem kadınlarla hem de ikincil konuma itilmiş diğer erkeklik biçimleriyle ilişkili olarak inşa edildiği gerçeği üzerine kurulmuştur” (Connell 1987: 183). Hegemonik erkeklik; sertlik, dayanıklılık, fiziksel güçlülük gibi kavramlarla eşleştirilir (Macmullan, 2001: 9) ve “diğerleri” üzerinde otorite ve baskı yaratan iktidar biçimi olarak kendisini oluşturur. Yani egemen kültürle iktidar sahipleri arasındaki ilişki, hegemonik erkekliği yaratmaktadır (Yürek ve Balcı Karaboğa, 2018). Bu çerçeveden de anlaşılacağı üzere, “hegemonik erkeklik” kavramı kadın üzerinde tahakküm kurmanın yanında, ikili cinsiyet rolleri sınıflandırmasını reddeder. Erkekliklerin çoğulluğuna, damgalayıp marjinalleştirdiği erkeklikleri ve çeşitli performanslarla toplumun hiyerarşik olarak konumlandıklarını da su yüzüne çıkarmaktadır (Karan ve diğerleri, 2021).

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, Ankara’da yaşayan erkek öğrencilerin ataerkilliğe, ataerkil sistemin ürettiği toplumsal cinsiyet rollerine bakış açısını ortaya koymaktır. Aynı zamanda bu cinsiyet rollerinin yarattığı hegemonik erkekliğin nasıl algılandığı incelenirken, kişilerin bunları yeniden üretmesinin ardında yatan toplumsal dinamikler araştırılacaktır.

2.2. Araştırmanın Önemi

Üniversite öğrencileri, toplumda göz ardı edilemeyecek bir çoğunluk oluşturmaktadır. Gerek günümüzde öğrenci olarak, gerekse uzun vadede çalışma yaşamı ve günlük yaşamda sosyal hayatın akışı ve şekillenmesinde rol oynayan bireylerdir. Bu bağlamda, öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri ve ataerkil düzene bakış açıları da sosyal hayatın işleyişine dair bir fikir edinilmesine olanak sağlayabilmektedir.

Bu araştırma, Ankara’da yaşayan ve farklı fakültelerde öğrenim gören erkek öğrencilerin ataerkilliğe bakış açısının değerlendirilebilmesi açısından önem taşımaktadır. Öğrencilerin, farklı değişkenler ekseninde hegemonik erkekliği nasıl değerlendirdikleri, bu değerleri sosyal yaşama nasıl uyarladıkları tespit edilebilecektir.

Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan diğer toplumsal cinsiyet araştırmalarından farklı olarak, sadece erkek öğrencilerin ele alınması, bu alanda bir farklılık olarak literatüre katkı sağlayacaktır.

2.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Ankara’da yaşayan ve öğrenim gören Edebiyat Fakültesi, Güzel Sanatlar Fakültesi ve Mühendislik Fakültesi erkek öğrencileri oluşturmaktadır. Toplam 481 kişiye ulaşılmıştır. Yeterli vakit ve kaynak olmaması sebebiyle, araştırma; temsili olmayan amaçlı bir örneklem üzerinden yürütülmüştür.

2.4. Veri Kaynakları ve Analiz Yöntemi

Araştırma, Ankara’da yaşayan ve öğrenim gören Edebiyat, Mühendislik ve Güzel Sanatlar fakülteleri erkek öğrencilerini kapsamaktadır. Öğrencilerin, ataerkillik ve hegemonik erkeklığe bakış açılarının fakülteye göre değişip değişmediği araştırılacaktır. Fakülteler ve ataerkillik arasında bağlantı kurulmaya çalışılırken daha güvenilir bir sonuç ortaya koymak amacıyla bazı ara değişkenler de çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu değişkenler; ekonomik düzey, cinsel yönelime bakış açısı, yetiştiği yerleşim birimi ve coğrafyası, aile yapısı, ideolojik görüş, kardeş sayısı ve cinsiyeti, etnik köken, aile içi roller, ebeveynlerin çalışma durumu olarak sıralanabilir.

Dâhil edilen değişkenlerden ekonomik düzey, bireyin düşük, orta, üst ekonomik düzeylerden hangisinde bulunduğu; cinsel yönelime bakış açısı, farklı cinsel yönelimlere sahip insanlara karşı nasıl bir yaklaşım sergilediği; hayatının büyük bölümünü geçirdiği yerleşim yerinin il, ilçe, köyden hangisine dâhil olduğu ve bu yerleşim yerinin Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesinden hangisine ait olduğu; aile yapısı, çekirdek, geniş ve parçalanmış aile yapılarından hangisine dâhil olduğunu ele almaktadır. Bununla birlikte, bireyin ve diğer aile üyelerinin aile içinde üstlendikleri roller, aile içi roller olarak tanımlanmıştır. Ayrıca bireyin sahip olduğu ideolojik görüş, siyasal bir anlamdan çok toplumsal bir görüşü ifade etmek için kullanılmıştır. Bu değişkenlerin yanında, bireyin etnik kökeni, mezun olduğu lise türü, sahip olduğu kardeş sayısı ve kardeşlerin çoğunluğunun kız mı erkek mi olduğu gibi değişkenler de araştırmanın yardımcı kavramlarıdır. Nicel yöntemle yapılan bu çalışmada veri toplama tekniği olarak anket kullanılmaktadır. Anket soruları, sosyo-demografik sorular ile Ankara’da yaşayan ve öğrenim gören Edebiyat, Mühendislik ve Güzel Sanatlar fakülteleri erkek öğrencilerinin ataerkillik ve hegemonik erkeklığe bakış açılarına ilişkin sorulardan oluşmaktadır. Sorular, kapalı uçlu olarak hazırlanmakla birlikte detay gerektiren konulardan birkaç açık uçlu soruya da yer verilmiştir. Verilerin analizinde SPSS kullanılmıştır. Analiz ise, betimsel ve hipotez testleri şeklinde iki grup halinde düzenlenmiştir.

3. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu araştırma, Ankara'da yaşayan ve öğrenim gören Edebiyat, Mühendislik ve Güzel Sanatlar Fakültelerindeki erkek öğrencilerin ataerkillik ve hegemonik erkeklik düzeyini ölçmek amacıyla yapılmıştır. Hegemonik erkekliğin bu araştırmaya katılmış olma sebebi daha önceki araştırmalarda ataerkillikle birlikte hegemonik erkeklik ölçümüne yer verilmiş olunmamasıdır.

Bulgular iki gruptan oluşmaktadır: betimsel analiz ve hipotez testleri.

3.1. Betimsel Analiz

Tablo 1: Örneklem Grubunun Fakülterine Göre Dağılımı

Fakülteniz			
	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Edebiyat Fakültesi	212	44,1	44,1
Güzel Sanatlar Fakültesi	94	19,5	19,5
Mühendislik Fakültesi	175	36,4	36,4
Toplam	481	100,0	100,0

Örneklem grubunun %41,1 'i Edebiyat Fakültesi'nde; %19,5 'i Güzel Sanatlar Fakültesi'nde; %36,4 'ü Mühendislik Fakültesi'nde okumaktadır.

Tablo 2: Örneklem Grubunun Eşcinsel ve/veya Transseksüel Bireylere Bakış Açısı

Eşcinsel ve/veya transseksüel kişiler hakkında düşünceniz ne yöndedir?			
	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Olumludur	207	43,0	43,2
Olumludur ama aynı ortamda bulunmak istemem	77	16,0	16,1
Kararsızım	57	11,9	11,9
Olumsuzdur	62	12,9	12,9
Eşcinselliğin ve/veya transseksüelliğin bir biyolojik/psikolojik rahatsızlık olduğunu düşünüyorum	76	15,8	15,9
Toplam	479	99,6	100,0
Cevapsız	2	,4	
Toplam	481	100,0	

Örneklem grubunun %43,0'ı "olumludur"; %16,0'sı "olumludur ancak aynı ortamda bulunmak istemem"; %11,9'u "kararsızım"; %12,9'u "olumsuzdur"; %15,8'i "Eşcinselliğin ve/veya transseksüelliğin bir biyolojik/psikolojik rahatsızlık olduğunu düşünüyorum" cevabı verirken %4'ü ise soruya yanıt vermemiştir.

Verilen cevaplar değerlendirildiğinde öğrencilerin düşünceleri daha çok olumlu olması yönünde olsa da ardından verilen cevaplar erkek egemen sistemde eşcinselliğin ve/veya transseksüelliğin aşağılayıcı, utanılacak ve saklanması gerekilecek bir durum olduğunu düşündürmektedir. Çünkü ataerkil sistemde erkeklik taviz verilmemesi gereken bir olgudur. Bu sebeple eşcinsellik/transseksüellik bireyler için kadınsallaşma durumunu yansıtmaktadır. Ancak ataerkil toplumlarda kadınsılaşmak kabul edilmeyecek bir durumdur. Bir erkek egemenliğinden ve sertliğinden ödün vermemesi için yetiştirilmektedir.

Tablo 3: Örneklem Grubunun Ailesinde Alınan Kararlarda Kimin Etkili Olduğuna İlişkin Dağılım

Ailenizde alınan kararlarda en çok kim/kimler etkilidir?			
	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Babam etkilidir	87	18,1	18,2
Annem etkilidir	66	13,7	13,8
Annem ve babam etkilidir	81	16,8	16,9
Ben etkiliyim	32	6,7	6,7
Kardeşim etkilidir	13	2,7	2,7
Ortak (anne ben baba kardeş) karar alırız	178	37,0	37,2
Diğer	22	4,6	4,6
Toplam	479	99,6	100,0
Cevapsız	2	,4	
Toplam	481	100,0	

Örneklem grubunun %18,1'i "babam etkilidir"; %13,7'si "annem etkilidir"; %16,8', "annem ve babam etkilidir"; %6,7'si "ben etkiliyim"; %2,7'si "kardeşim etkilidir; %37,0'si "ortak karar alırız"; %4,6'sı "diğer" şikkını işaretlemiş olup %4'ü yanıt vermemiştir.

Verilen cevap yüzdelerine bakıldığında aile içinde her ne kadar ortak karar verildiği yüzdeliği daha fazla olsa da hemen ardından babanın etkili olması cevabının verilmesi Türkiye'de ataerkilliğin yaygın ve baskın bir sistem olduğunu gözler önüne sermektedir. Nitekim ataerkil sistem erken egemenliğinin hakim olduğu bir sistem olması sebebiyle hala aile içinde erkek egemenliğinin baskın olması açısından ataerkil bir toplum olduğumuzu kanıtlar niteliktedir.

Tablo 4: Örneklem Grubunun Gelecekte Ev İçi İşlerini Kimin Yapması Gerektiğine İlişkin Düşüncelerinin Dağılımı

Evlendiğinizde ev içi işlerini kimin yapması gerektiğini düşünüyorsunuz?			
	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Ben	7	1,5	1,5
Eşim	48	10,0	10,1
Birlikte	403	83,8	84,5
Diğer	19	4,0	4,0
Toplam	477	99,2	100,0
Cevapsız	4	,8	
Toplam	481	100,0	

Örneklem grubunun %1,5'i ev içi işlerini kendinin yapması gerektiğini, %10,0'u eşinin yapması gerektiğini; %83,8'i birlikte yapılması gerektiği söylerken %4'ü de diğer şıkkını işaretlemiştir. Grubun %8'i ise soruyu yanıtızsız bırakmıştır.

Verilen cevaplar incelendiğinde erkek öğrenciler ev işlerinin kadın-erkek tarafından birlikte yapılması gerektiğini düşünmektedir. Ancak bu cevabı takip eden diğer cevap ise ev işlerini kadının yapması gerektiği yönünde olan cevaptır. Ataerkil sistem kadını eve hapseder ve ev içi sorumlulukları kadına devreder. Çocuk ise sosyalizasyon sürecine aile içinde başladığı için toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl paylaştırıldığını burada öğrenir. Bu sebeple Türkiye'de baskın olan ataerkil sistemde büyüyen çocuklar ev içi rollerini anne-babalarından pekiştirerek öğrenmekte ve ileriki yaşamında bu düşüncelerini sürdürmektedir.

Tablo 5: Örneklem Grubunun Mezun Olduktan Sonra İş Bulma Konusunda Hissettiği Baskının Dağılımı

Mezun olduktan sonra iş bulamama konusunda baskı hissediyorum.			
	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet	170	35,3	35,4
Hayır	204	42,4	42,5
Kısmen	106	22,0	22,1
Toplam	480	99,8	100,0
Cevapsız	1	,2	
Toplam	481	100,0	

Örneklem grubunun %35,3'ü baskı hissederken %42,4'ü baskı hissetmemekte; %22,0'si kısmen baskı hissetmektedir. Grubun %2'si soruyu yanıtlamamıştır.

Ataerkil sistem erkek bireyleri doğumundan itibaren bir toplumsal normalar ile donatmaktadır. Çocuğa ilk önce sünnet olarak erkeklığe adım atması öğretilir ardından ise okulunu bitirmesi, askerliğini yapması, işe girmesi ve bir aile kurarak o yaşına kadar öğrendiği hegemonik erkeklik kriterlerini kendi ailesine/çocuğuna aktarması istenir. Erkek öğrencilerin yüzde 42,4'ü mezun olduktan sonra iş bulamama korkusu yaşamadığını belirtmiştir. Bu durum ise ataerkil sistemde çocuğun bakımının ailede olmasını ve çocuk kaç yaşında olursa olsun bakımından ailesi/annesi sorumlu olması düşüncesinin varlığını hissettirmektedir.

Tablo 6: Örneklem Grubunun İş Hayatında Patronunun Kadın Olmasına İlişkin Düşünce Dağılımı

İş hayatında patronumun kadın olması beni rahatsız eder.			
	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet	26	5,4	5,4
Hayır	411	85,4	85,6
Kısmen	43	8,9	9,0
Toplam	480	99,8	100,0
Cevapsız	1	,2	
Toplam	481	100,0	

Örneklem grubunun %5,4'ü rahatsız olacağını söylerken %85,4'ü rahatsız olmayacağını belirtmiştir. %8,9'u kısmen rahatsız olacağını söylerken %2'si cevap vermemiştir.

Ataerkil sistem her ne kadar erkek egemenliğinin görüldüğü ve diretildiği bir sistem olsa da üniversite okuyan erkek öğrencilerin üniversite yaşamında edindiği bilgileri ve tecrübelerine istinaden süreçte devam eden sosyalizasyon onları iş hayatında mutlaka erkek egemenliğinin var olmayacağı edinimini kazandırmıştır.

Tablo 7: Örneklem Grubunun Gelecekte Oğlunun Kullanmasını İsteddiği Eşyaların Renklerine İlişkin Düşünce Dağılımı

Oğluma, kullanacağı eşyaları; mavi, yeşil, gri gibi renklerden seçerim.			
	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Evet	120	24,9	25,1
Hayır	230	47,8	48,1
Kısmen	128	26,6	26,8
Toplam	478	99,4	100,0
Cevapsız	3	,6	
Toplam	481	100,0	

Örneklem grubunun %24,9'u "evet"; %47,8'i "hayır"; %26,6'sı "kısmen" yanıtını verirken %6'sı soruyu yanıtsız bırakmıştır.

Toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl var olduğunu aile içinde tecrübe ederek öğrenen bireyler kadın-erkek rol ayrımını renklere de yansıtmaktadır. Erkek cinsiyeti ile özleştirilen mavi/yeşil/gri rengi çocukların kıyafet seçiminde de etkili olmaktadır. Verilen cevaplar incelendiğinde ilk sırada 47,8 ile hayır seçeneği işaretlenmiş olsa da kısmen cevabının hemen ardından gelmesi bir önceki cevap ile paralellik taşımaktadır.

Tablo 8: Örneklem Grubunun Etnik Köken Dağılımı

Etnik kökeniniz			
	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Türk	310	64,4	65,1
Ermeni	7	1,5	1,5
Kürt	52	10,8	10,9
Rum	6	1,2	1,3
Kendimi hiçbir etnik gruba ait hissetmiyorum	72	15,0	15,1
Diğer	29	6,0	6,1
Toplam	476	99,0	100,0
Cevapsız	5	1,0	
Toplam	481	100,0	

Örneklem grubunun %64,4'ü Türk; %1,5'i Ermeni; %10,8'i Kürt; %1,2'si Rum'dur. Grubun %15,0'i kendini hiçbir etnik gruba ait hissetmezken %6,0'sı "diğer" kategorisindedir; %1,0'i ise soruya yanıt vermemiştir.

3.2. Hipotez Testleri

3.2.1. Fakülte ile Cinsel Yönelime Bakış Açısı Arasında İlişki Vardır.

Tablo 9: Fakülteye Göre Eşcinsel ve/veya Transseksüel Bireylere Bakış Açısı

	Eşcinsel ve/veya transseksüel kişiler hakkında düşünceniz ne yöndedir?				Eşcinselliğin ve/veya transseksüelliğin bir biyolojik/psikolojik rahatsızlık olduğunu düşünüyorum	Toplam
	Olumludur	Olumludur ama aynı ortamda bulunmak istemem	Kararsızım	Olumsuzdur		
Sayı	100	32	29	24	26	211

Fakültesi	Edebiyat Fakültesi	“Eşcinsel ve/veya transseksüel kişiler hakkında düşünceniz ne yöndedir?” Yüzdesi	48,3%	41,6%	50,9%	38,7%	34,2%	44,1%
		Toplam Yüzdesi	20,9%	6,7%	6,1%	5,0%	5,4%	44,1%
Güzel Sanatlar Fakültesi	Sayı	57	13	10	6	8	94	
	“Eşcinsel ve/veya transseksüel kişiler hakkında düşünceniz ne yöndedir?” Yüzdesi	27,5%	16,9%	17,5%	9,7%	10,5%	19,6%	
	Toplam Yüzde	11,9%	2,7%	2,1%	1,3%	1,7%	19,6%	
Mühendislik Fakültesi	Sayı	50	32	18	32	42	174	
	“Eşcinsel ve/veya transseksüel kişiler hakkında düşünceniz ne yöndedir?” Yüzdesi	24,2%	41,6%	31,6%	51,6%	55,3%	36,3%	
	Toplam Yüzde	10,4%	6,7%	3,8%	6,7%	8,8%	36,3%	
Toplam	Sayı	207	77	57	62	76	479	
	“Eşcinsel ve/veya transseksüel kişiler hakkında düşünceniz ne yöndedir?” Yüzdesi	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	Toplam Yüzde	43,2%	16,1%	11,9%	12,9%	15,9%	100,0%	

-Fakülte ile cinsel yönelime bakış arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,05$)

3.2.2. Fakülte İle Ailede Alınan Kararlarda Kimin Etkili Olduğu Arasında İlişki Vardır.

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	37,858 ^a	8	,000
Likelihood Ratio	38,245	8	,000
Linear-by-Linear Association	15,840	1	,000
N of Geçerli Cases	479		

0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 11,19.

Tablo 10: Fakülteye Göre Ailede Alınan Kararlarda Kimin Etkili Olduğuna İlişkin Dağılım

		Ailenizde alınan kararlarda en çok kim/kimler etkilidir?						Diğer	Toplam
		Babam etkilidir	Annem etkilidir	Annem ve babam etkilidir	Ben etkiliyim	Kardeşim etkilidir	Ortak (anne ben baba kardeş) karar alırız		
Edebiyat Fakültesi	Sayı	41	36	33	14	8	70	10	212
	“Ailenizde alınan kararlarda en çok kim/kimler etkilidir?” cevap yüzdesi	47,1%	54,5%	40,7%	43,8%	61,5%	39,3%	45,5%	44,3%
	Toplam Yüzde	8,6%	7,5%	6,9%	2,9%	1,7%	14,6%	2,1%	44,3%
Güzel Sanatlar Fakültesi	Sayı	9	8	15	7	2	45	7	93
	“Ailenizde alınan kararlarda en çok kim/kimler etkilidir?” cevap yüzdesi	10,3%	12,1%	18,5%	21,9%	15,4%	25,3%	31,8%	19,4%
	Toplam Yüzde	1,9%	1,7%	3,1%	1,5%	0,4%	9,4%	1,5%	19,4%
Mühendislik Fakültesi	Sayı	37	22	33	11	3	63	5	174
	“Ailenizde alınan kararlarda en çok kim/kimler etkilidir?” cevap yüzdesi	42,5%	33,3%	40,7%	34,4%	23,1%	35,4%	22,7%	36,3%

	Toplam Yüzde	7,7%	4,6%	6,9%	2,3%	0,6%	13,2%	1,0%	36,3%
Toplam	Sayı	87	66	81	32	13	178	22	479
	“Ailenizde alınan kararlarda en çok kim/kimler etkilidir?” cevap yüzdesi	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Toplam Yüzde	18,2%	13,8%	16,9%	6,7%	2,7%	37,2%	4,6%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	17,809 ^a	12	,122
Likelihood Ratio	18,342	12	,106
Linear-by-Linear Association	,005	1	,943
N of Geçerli Cases	479		

3 cells (14,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,52.

-Fakülte ile ailede alınan kararlarda kimin etkili olduğu arasında olumlu ilişki vardır. (p<0.05)

4.2.3. Fakülte İle Gelecekte Ev İçi İşlerini Kimin Yapacağı Düşüncesi Arasında Bir İlişki Vardır.

Tablo 11: Fakülteye Göre Gelecekte Ev İçi İşlerini Kimin Yapması Gerektiğine İlişkin Düşünce Dağılımı

		Evlendiğinizde ev içi işlerini kimin yapması gerektiğini düşünüyorsunuz?				Toplam
		Ben	Eşim	Birlikte	Diğer	
Fakülteniz Edebiyat Fakültesi	Sayı	2	23	173	12	210
	“Evlendiğinizde ev içi işlerini kimin yapması gerektiğini düşünüyorsunuz?” cevap yüzdesi	28,6%	47,9%	42,9%	63,2%	44,0%
	Toplam Yüzde	0,4%	4,8%	36,3%	2,5%	44,0%
Güzel Sanatlar Fakültesi	Sayı	5	5	83	1	94
	“Evlendiğinizde ev içi işlerini kimin yapması gerektiğini düşünüyorsunuz?” cevap yüzdesi	71,4%	10,4%	20,6%	5,3%	19,7%
	Toplam Yüzde	1,0%	1,0%	17,4%	0,2%	19,7%
	Sayı	0	20	147	6	173

Mühendislik Fakültesi	“Evlendiğinizde ev içi işlerini kimin yapması gerektiğini düşünüyorsunuz?” cevap yüzdesi	0,0%	41,7%	36,5%	31,6%	36,3%
	Toplam Yüzde	0,0%	4,2%	30,8%	1,3%	36,3%
Toplam	Sayı	7	48	403	19	477
	“Evlendiğinizde ev içi işlerini kimin yapması gerektiğini düşünüyorsunuz?” cevap yüzdesi	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Toplam Yüzde	1,5%	10,1%	84,5%	4,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	19,057 ^a	6	,004
Likelihood Ratio	18,854	6	,004
Linear-by-Linear Association	,075	1	,784
N of Geçerli Cases	477		

a. 4 cells (33,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,38.

-Fakülte ile evlendiğinizde ev içi işlerini kimin yapması gerektiğine dair düşünce arasındaki ilişki yorumlanamaz.

4.2.4. Fakülte ile Mezun Olduktan Sonra İş Bulma Baskısı Arasında İlişki Vardır.

Tablo 12: Fakülteye Göre Mezun Olduktan Sonra İş Bulamama Konusunda Hissedilen Baskıya İlişkin Dağılım

		Mezun olduktan sonra iş bulamama konusunda baskı hissediyorum.			Toplam
		Evet	Hayır	Kısmen	
Fakülteniz Edebiyat Fakültesi	Sayı	81	79	51	211
	“Mezun olduktan sonra iş bulamama konusunda baskı hissediyorum.” Cevap yüzdesi	47,6%	38,7%	48,1%	44,0%
	Toplam Yüzdesi	16,9%	16,5%	10,6%	44,0%
Güzel Sanatlar Fakültesi	Sayı	35	37	22	94
	“Mezun olduktan sonra iş bulamama konusunda baskı hissediyorum.” Cevap yüzdesi	20,6%	18,1%	20,8%	19,6%
	Toplam Yüzdesi	7,3%	7,7%	4,6%	19,6%
Mühendislik Fakültesi	Sayı	54	88	33	175
	“Mezun olduktan sonra iş bulamama konusunda baskı hissediyorum.” Cevap yüzdesi	31,8%	43,1%	31,1%	36,5%
	Toplam Yüzdesi	11,3%	18,3%	6,9%	36,5%
Toplam	Sayı	170	204	106	480
	“Mezun olduktan sonra iş bulamama konusunda baskı hissediyorum.” Cevap yüzdesi	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Toplam Yüzdesi	35,4%	42,5%	22,1%	100,0%
----------------	-------	-------	-------	--------

-Fakülte ile cinsel yönelime bakış arasında bir ilişki vardır.

-Fakülte ile ailede alınan kararlarda kimin etkili olduğu arasında bir ilişki vardır

-Fakülte ile gelecekte ev içi işlerini kimin yapacağı düşüncesi arasında bir ilişki vardır.

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6,941 ^a	4	,139
Likelihood Ratio	6,921	4	,140
Linear-by-Linear Association	,082	1	,774
N of Geçerli Cases	480		

0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 20,76.

-Fakülte ile mezun olduktan sonra iş bulamama konusunda baskı hissetme arasında anlamsız bir ilişki vardır. (p>0.05)

4.2.5. Fakülte İle İş Hayatında Patronunun Kadın Olmasına İlişkin Rahatsızlık Durumu Arasında İlişki Vardır.

Tablo 13: Fakülteye Göre İş Yaşamında Patronunun Kadın Olmasına İlişkin Düşünce Dağılımı

			İş hayatında patronunun kadın olması beni rahatsız eder.			Toplam
			Evet	Hayır	Kısmen	
Fakülteniz Edebiyat Fakültesi	Sayı		6	181	24	211
	“İş hayatında patronunun kadın olması beni rahatsız eder.” cevap yüzdesi		23,1%	44,0%	55,8%	44,0%
	Toplam Yüzde		1,3%	37,7%	5,0%	44,0%
Güzel Sanatlar Fakültesi	Sayı		2	88	4	94
	“İş hayatında patronunun kadın olması beni rahatsız eder.” cevap yüzdesi		7,7%	21,4%	9,3%	19,6%
	Toplam Yüzde		0,4%	18,3%	0,8%	19,6%
Mühendislik Fakültesi	Sayı		18	142	15	175
	“İş hayatında patronunun kadın olması beni rahatsız eder.” cevap yüzdesi		69,2%	34,5%	34,9%	36,5%
	Toplam Yüzde		3,8%	29,6%	3,1%	36,5%
Toplam	Sayı		26	411	43	480
	“İş hayatında patronunun kadın olması beni rahatsız eder.” cevap yüzdesi		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Toplam Yüzde		5,4%	85,6%	9,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	16,953 ^a	4	,002
Likelihood Ratio	16,896	4	,002
Linear-by-Linear Association	7,109	1	,008
N of Geçerli Cases	480		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 5,09.

-Fakülte ile iş hayatında patronunun kadın olmasına ilişkin rahatsızlık durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır. ($p < 0.05$)

4.2.6. Fakülte İle Gelecekte Oğlunun Kullanmasını İstedığı Eşyaların Renkleri Arasında İlişki Vardır.

Tablo 14: Fakülteye Göre Oğlunun Kullanacağı Eşyaların Renklerine İlişkin İsteklerin Dağılımı

		Oğluma, kullanacağı eşyaları; mavi, yeşil, gri gibi renklerden seçerim.			Toplam
		Evet	Hayır	Kısmen	
Fakülteniz Edebiyat Fakültesi	Sayı	44	118	49	211
	“Oğluma, kullanacağı eşyaları; mavi, yeşil, gri gibi renklerden seçerim.” cevap yüzdesi	36,7%	51,3%	38,3%	44,1%
	Toplam Yüzde	9,2%	24,7%	10,3%	44,1%
Güzel Sanatlar Fakültesi	Sayı	15	56	22	93
	“Oğluma, kullanacağı eşyaları; mavi, yeşil, gri gibi renklerden seçerim.” cevap yüzdesi	12,5%	24,3%	17,2%	19,5%
	Toplam Yüzde	3,1%	11,7%	4,6%	19,5%
Mühendislik Fakültesi	Sayı	61	56	57	174
	“Oğluma, kullanacağı eşyaları; mavi, yeşil, gri gibi renklerden seçerim.” cevap yüzdesi	50,8%	24,3%	44,5%	36,4%
	Toplam Yüzde	12,8%	11,7%	11,9%	36,4%
Toplam	Sayı	120	230	128	478
	“Oğluma, kullanacağı eşyaları; mavi, yeşil, gri gibi renklerden seçerim.” cevap yüzdesi	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Toplam Yüzde	25,1%	48,1%	26,8%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	29,710 ^a	4	,000
Likelihood Ratio	30,264	4	,000
Linear-by-Linear Association	,354	1	,552
N of Geçerli Cases	478		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 23,35.

-Fakülte ile oğlunun kullanmasını istediği eşyaların renklerinin hangileri olacağına ilişkin düşünce arasında anlamlı bir ilişki vardır. (p<0.05)

4.2.7. Etnik Köken İle Erkeğin Kadına Şiddet Uygulaması Arasında İlişki Yoktur.

Tablo 15: Etnik Kökene Göre Bir Erkeğin Kadına Şiddet Uygulamasına İlişkin Düşünce Dağılımı

			Bir erkeğin kadına şiddet uygulaması konusunda ne düşünüyorsunuz?			Toplam
			Erkeğin kadına şiddet uygulama hakkı vardır	Hak etmişse uygulayabilir	Hiçbir şekilde şiddet uygulayamaz	
Etnik kökeniniz	Türk	Sayı	4	32	274	310
		“Bir erkeğin kadına şiddet uygulaması konusunda ne düşünüyorsunuz?” cevap yüzdesi	50,0%	68,1%	65,2%	65,3%
		Toplam Yüzde	0,8%	6,7%	57,7%	65,3%
Ermeni		Sayı	1	1	5	7
		“Bir erkeğin kadına şiddet uygulaması konusunda ne düşünüyorsunuz?” cevap yüzdesi	12,5%	2,1%	1,2%	1,5%
		Toplam Yüzde	0,2%	0,2%	1,1%	1,5%
Kürt		Sayı	1	8	43	52
		“Bir erkeğin kadına şiddet uygulaması konusunda ne düşünüyorsunuz?” cevap yüzdesi	12,5%	17,0%	10,2%	10,9%
		Toplam Yüzde	0,2%	1,7%	9,1%	10,9%
Rum		Sayı	1	0	5	6
		“Bir erkeğin kadına şiddet uygulaması konusunda ne düşünüyorsunuz?” cevap yüzdesi	12,5%	0,0%	1,2%	1,3%
		Toplam Yüzde	0,2%	0,0%	1,1%	1,3%

Kendimi hiçbir etnik gruba ait hissetmiyorum	Sayı	0	1	71	72
	“Bir erkeğin kadına şiddet uygulaması konusunda ne düşünüyorsunuz?” cevap yüzdesi	0,0%	2,1%	16,9%	15,2%
	Toplam Yüzde	0,0%	0,2%	14,9%	15,2%
Diğer	Sayı	1	5	22	28
	“Bir erkeğin kadına şiddet uygulaması konusunda ne düşünüyorsunuz?” cevap yüzdesi	12,5%	10,6%	5,2%	5,9%
	Toplam Yüzde	0,2%	1,1%	4,6%	5,9%
Toplam	Sayı	8	47	420	475
	“Bir erkeğin kadına şiddet uygulaması konusunda ne düşünüyorsunuz?” cevap yüzdesi	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	Toplam Yüzde	1,7%	9,9%	88,4%	100,0%

Etnik köken ile erkeğin kadına şiddet uygulaması konusunda düşünce arasındaki ilişki yorumlanamaz.

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	27,727 ^a	10	,002
Likelihood Ratio	22,574	10	,012
Linear-by-Linear Association	,158	1	,691
N of Geçerli Cases	475		

8 cells (44,4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,10.

Bu hipotezler ki-kare testleri ile test edilmiştir.

Yapılan araştırmada fakülteler arası oransal farklılıkların olduğu ve buna bağlı olarak aileden gelen ataerkillik sürecinin yeniden inşasını, bireylerin, ailelerine göre çok fazla farklılık göstermeden devam ettirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebebi olarak fakülte seçiminde ailenin ataerkillik düzeyinin etkili olduğu düşünülmektedir. Edebiyat, Mühendislik ve Güzel Sanatlar fakülteleri erkek öğrencilerinin yaşamlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yerin muhafazakârlık seviyesi ile öğrencilerin ataerkillik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kişinin ailesinde gördüğü ev içi rolleri kendi kuracağı ailenin yapısına direkt aktarmadığı söylenebilir. Aile içi iş bölümünden iş hayatına geçildiğinde, iş hayatında eşinin kendinden üstün bir konumda olmasının, erkek öğrenciler açısından sorun teşkil etmediği

sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu durumun iş hayatına atıldıktan ve/veya evlendikten sonra değişebileceği düşünülmektedir. Yapılan araştırmada, bekâret algısının erkek öğrencilerde, hegemonya yansıtmayacak derecede olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan 481 öğrenciden 1’i soruyu cevapsız bırakırken, 225 kişi evleneceği kişinin bakire olup olmamasına önem vermediğini, 82’si kısmen önem verdiğini, 173’ü ise eşinin bakire olmasını istediğini belirtmiştir. Eşcinsellik/transseksüelliğe karşı olumsuz tutum ile romantik ilişkilerde baskın olma durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. İlişkisinde daha baskın olmak isteyen ve daha baskıcı bir tutum sergileyen erkek öğrencilerin neredeyse hepsinin, eşcinsellere karşı olumsuz bir bakış açısının olduğu sonucu ortaya konmuştur. Buradan, ataerkil yapının bileşenlerinin birbirine bağlı olduğunu ve ataerkil düşüncenin yapıtaşlarının genellikle aynı kişide, bir arada ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Araştırmada test edilmek istenilen temel hipotez, Mühendislik Fakültesi’ndeki erkek öğrencilerin diğer fakültedeki erkek öğrencilere göre ataerkilliği daha fazla yansıttıkları ve hegemonik erkekliğin baskısını daha fazla taşıdıklarıydı. Bu konuda Mühendislik Fakültesi’ni Edebiyat Fakültesi’nin takip ettiği ve ardından Güzel Sanatlar Fakültesi’nin geldiği düşünülmüştür.

“Eşimin karşı cinsten bir doktora (jinekolog/ürolog) muayene olması beni rahatsız eder.” seçeneğini “evet” olarak işaretleyenlerin fakülte göre sıralaması şu şekildedir: Mühendislik Fakültesi %14,3; Edebiyat Fakültesi %16; Güzel Sanatlar Fakültesi %3.2.

Bir diğer seçenek olan “Kadının yapacağı mesleklerle erkeklerin yapacağı meslekler ayrı olmalıdır” gelen “evet” işaretleri şu şekilde sıralanabilir: Mühendislik Fakültesi %17.8; Edebiyat Fakültesi %9.4; Güzel Sanatlar Fakültesi %4.3.

“Sevgilinizle aynı evde yaşar mısınız?” sorusuna Mühendislik Fakültesi’nin %61.7’si, Edebiyat Fakültesi’nin %64.6’sı, Güzel Sanatlar Fakültesi’nin %74.5’i “evet” yanıtını verirken; “Kızınızın, sevgilisiyle aynı evde yaşamasına izin verir misiniz?” sorusuna Mühendislik Fakültesi’nin %15.4’ü, Edebiyat Fakültesi’nin %20.8’i ve Güzel Sanatlar Fakültesi’nin %39.4’ü “izin veririm” cevabını vermiştir.

Bu bulguların yanı sıra, araştırmayı, aynı konuda yapılmış diğer araştırmalardan ayıran birkaç faktör vardır: Örneklem sadece erkek öğrencilerden oluşmaktadır, edebiyat ve

mühendislik fakültelerinin yanında güzel sanatlar fakültesi de araştırmaya alınmıştır, ataerkillikle birlikte hegemonik erkeklik de ele alınmıştır.

Bahsi geçen cevaplar doğrultusunda, örneklem grubundaki erkek öğrencilerin, ataerkilliği üzerlerinde hissettikleri ve devam ettirdikleri ortaya konmuştur. Sonuç olarak bu hipotezler, araştırma sonucunda elde edilen analizler doğrultusunda doğrulanmıştır.

SONUÇ

Araştırmada hegemonik erkekliğin oluşturduğu kalıplaşmalar, genellemeler ve soyutlamaların toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde nasıl ortaya çıktığı incelenmiştir.

Konu ile ilgili daha önce yapılmış ve bu araştırmayla örtüşen, “Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Algısı: Hacettepe Üniversitesi Mühendislik ve Edebiyat Fakültesi Örneği” (Aydın, 2010) adlı çalışmada, fakülteler arası oransal farklılıklar açık bir biçimde görülmemekle birlikte; bireylerin, ailelerinden edindikleri toplumsal cinsiyet algısını, değiştirmeden devraldıkları görülmüştür. Bu durum, karşı cinse sahip olan bireylerin rol paylaşımında, nesillerden beri var olan kabullerin korunduğunu ve gelecek nesillerde de benzer pratiklerin sergileneceğini göstermektedir. Bu araştırmada ise, fakülteler arası oransal farklılıkların olduğu ve buna bağlı olarak aileden gelen ataerkillik sürecinin yeniden inşasını, bireylerin, ailelerine göre çok fazla farklılık göstermeden devam ettirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebebi olarak fakülte seçiminde ailenin ataerkillik düzeyinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Ankara'da yaşayan ve öğrenim gören Edebiyat, Mühendislik ve Güzel Sanatlar fakülteleri erkek öğrencilerinin yaşamlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yerin muhafazakârlık seviyesi ile öğrencilerin ataerkillik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırma konusuna ilişkin Fatma Arıcı'nın çalışmasında ise; öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algıları yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yere göre ele alındığında, bu rolleri geleneksel ya da eşitlikçi olarak algılama ile öğrencilerin yaşamlarının çoğunun geçtiği yere ilişkin ortalama farkları istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Buna dayanarak, öğrencilerin yaşamlarının çoğunu farklı yerlerde geçirenlerin toplumsallaşma süreci içerisinde cinsiyet rollerine ilişkin aldıkları mesajları eşitlikçi olarak algıladıkları ve hayatlarının çoğu zamanını geçirdikleri ortamın toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılarına etkisinin önemli olmadığı ve sonucuna varılabilir (Arıcı, 2011).

Ev içi iş bölümüne dair görüşlere bakıldığında, 477 öğrenciden 403'ünün evlendiğinde ev içi işlerin ortak yapılması gerektiğine dair, 48 öğrencinin ise işleri eşinin yapması gerektiğine dair görüşü olduğuna ulaşıldı. Aynı öğrencilerin şu an bulunduğu aile içinde anne ve babanın işleri ortak yaptığını söyleyen 57 öğrenci bulunmaktadır. Bu bulgulardan yola çıkarak, kişinin ailesinde gördüğü ev içi rolleri kendi kuracağı ailenin yapısına direkt aktarmadığı söylenebilir. Aile içi işbölümüne dair algıya değinen F. Seda Kundakçı'nın çalışmasında, henüz evlenmemiş erkekler arasında da ev işlerini kadının yapmasını gerektiğini söyleyenlerin oranı %61'dir. Yapılmış olan bu çalışmada ise bu oran %10'dur. Bununla beraber, erkeğin temel görevinin evi geçindirmek olduğu düşüncesinin hâkim düşünce olduğunu görebiliyoruz ki Kundakçı'nın araştırmasın da kadının aile içinde para kazanan bir durumda olması kabul edilebilir olsa bile, ailenin geçiminden sorumlu olan kişinin erkek olması gerektiği görüşünün hâkim olduğu ortaya koyulmuştur (Kundakçı, F.S.; 2007).

Aile içi iş bölümünden iş hayatına geçildiğinde, iş hayatında eşinin kendinden üstün bir konumda olmasının, erkek öğrenciler açısından sorun teşkil etmediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu durumun iş hayatına atıldıktan ve/veya evlendikten sonra değişebileceği düşünülmektedir; çünkü Kundakçı'nın yapmış olduğu, yukarıda da bahsi geçen çalışmada, görüşme yapılan akademisyen 50 erkekten 22'si erkeğin kariyerinin eşinin kariyerinden ileride olması gerektiğini ve geride kalırsa bir rahatsızlık yaratacağını belirtmiştir. Erkeğin kariyerinin eşinin kariyerinden önde olması gerektiği fikri, evli erkeklerde daha yaygındır. Bekar erkeklerin %11'i, evli erkeklerin %62'si, erkeğin kariyerinin eşinin kariyerinden önde olmasına gerektiğini ifade etmiştir. Erkeğin kariyerinin eşinin kariyerinden daha önde olması zorunluluğunun erkek üzerinde toplumsal bir baskı aracına dönüştüğünü belirtebiliriz. Yapılan görüşmelerin tekinde, kendi kariyerin eşinin kariyerinden arka planda kalmasının vereceği rahatsızlık için "Bu toplumda yaşadığım için yaratır." ifadesi kullanılmış ve bu anlamda toplumsal baskı dile getirilmiştir (Kundakçı, 2007). Bu bağlamda, iş hayatında eşinden üstün olma güdüsü, yalnızca ataerkillikle açıklanamayacak olup hegemonik erkekliğin de bu durum üzerinde etkili bir faktör olduğu ortaya konmaktadır.

Hegemonik erkekliğin inşasında, cinsellik boyutunun bir yüzünde kadın cinselliğinin kontrolü ve namus ilişkisi varsa diğer yüzünde heteroseksüellik vardır. İktidar, kadın cinselliğini tehdit gibi algılanmasına yol açarak sınırlandırmasına karşı erkeğin cinselliğini abartır ve kendisini kanıtladığı bir alan olarak görür. (Kundakçı, 2007) Yapılan araştırmada,

bekâret algısının Ankara'da yaşayan ve öğrenim gören erkek öğrencilerinde, hegemonya yansıtmayacak derecede olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan 481 öğrenciden 1'i soruyu cevapsız bırakırken, 225 kişi evleneceği kişinin bakire olup olmamasına önem vermediğini, 82'si kısmen önem verdiğini, 173'ü ise eşinin bakire olmasını istediğini belirtmiştir. Önem verenlerin oranı %36 olup bu oran Kundakçı'nın çalışmasında %46'dır. Bu bağlamda çalışma, kendinden önceki çalışmaya göre bekârete atfedilen önemin düşüş gösterdiğini, buna bağlı olarak ise yetişen neslin hegemonya düzeyinin önekilere oranla daha az olduğunu ortaya koymuştur.

Romantik ilişkilerde, kadın erkek rollerine ilişkin kalıp yargıların, eşcinsel karşıtı tutumlarla ilişkili olduğu görülmektedir (Okutan, 2010). Eşcinsellik/transseksüelliğe karşı olumsuz tutum ile romantik ilişkilerde baskın olma durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. İlişkisinde daha baskın olmak isteyen ve daha baskıcı bir tutum sergileyen erkek öğrencilerin neredeyse hepsinin, eşcinsellere karşı olumsuz bir bakış açısının olduğu sonucu ortaya konmuştur. Buradan, ataerkil yapının bileşenlerinin birbirine bağlı olduğunu ve ataerkil düşüncenin yapıtaşlarının genellikle aynı kişide, bir arada ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Cinsiyet sadece doğumla kazanılmamaktadır. Doğumla birlikte elde edilen biyolojik cinsiyet kimliği toplum tarafından geliştirilen belli süreçler ile yaratılmaktadır. Ataerkil sistem bağlamında gelişen toplumsal cinsiyet rolleri erkeklere ve kadınlara nasıl ve hangi roller içinde davranması gerektiğini öğretir. Birey içinde yaşadığı toplumsal süreç içinde öğrendiği kalıp yargıları fark etmeden içselleştirir. Kadın ve erkek olma kimliğini kazanır ve bunların içini kalıp yargılar ile doldurur. Edindiği kalıp yargılar ile davranması gereken cinsiyet rollerini sıkıca benimser ve bu rolleri bir sonraki kuşağa aktarır. Ataerkil sistem bu aktarım içinde kadını, erkek karşısında ikinci plana iterken aynı zamanda erkeği de bir çember içinde sıkıştırır. Var ettiği hegemonik erkeklik ile erkekleri kendi hem cinsleri içinde bir mücadele alanına sürükler. Hegemonik erkekliğin yarattığı mücadele alanında kalmayı başaran erkekler ise her ne pahasına olursa olsun kazanmış oldukları bu statüyü korumak isterler. Mücadele alanını fark edip buna karşı gelmek isteyen erkekler ise hem cinsleri tarafından cinsiyetçilik ile suçlanacaklar ve erkekliklerinin tam olmadığını vurgulayan aşağılama cümlelerini yine hem cinsleri tarafından duyacaklardır. Ataerkil sistemin var ettiği erkeksilik kavramına karşı mücadele edilmesi kolay başarılmayacaktır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği görüldüğü üzere ne karşı cinsin birbiriyle bireysel yaşadığı ne de toplumsal süreçte yaşadığı bir çatışmadır. Bu tartışma karşı cinslerin eşitliğe inanan ve erkek egemenliğini sürdürmek isteyenlerin arasında yaşadığı çatışmadır. Ataerkil sistemi içselleştirip aynı zamanda çıkar sağlayanlar çatışmayı sürdürmektedir. Bu tartışma için söylenebilir ki inanç sistemleri ve ideolojiler arasındadır. Tüm bunlara rağmen toplumsal dönüşüm için çalışmak isteyenler, rol ve sorumluluklarını sorgulamaktadır. Erkeklik ve erkeklikle ilgili olarak tanımlanan her şey artık günümüzde eleştirel bir sorgulamayla birlikte masaya yatırılmaktadır. Ve sorgulayanlar ise biyolojik cinsiyetleri fark etmeksizin herkeştir (Bhasin, 2003: 66). Ataerkil süreç içinde toplumun ve sürecin devamını isteyen bireylerin cinsiyetçi bakış açısını değiştirmek elbette kolay değildir. Toplumsal değişimler uzun ve zor gelişmelerdir. Ancak belirli toplumsal atımlarla gerçekleşebilirler. Bu konudaki bilincin gelişmesi de büyük bir adımdır.

EXTENDED ABSRTACT

The research covers male students of Literature, Engineering and Fine Arts faculties living and studying in Ankara. It will be investigated whether students' perspectives on patriarchy and hegemonic masculinity vary depending on the faculty. While trying to establish a connection between faculties and patriarchy, some intermediate variables were also included in the study in order to produce a more reliable result. These variables; They can be listed as economic level, perspective on sexual orientation, the settlement and geography where they grew up, family structure, ideological view, number and gender of siblings, ethnicity, roles within the family, and parents' working status.

Among the included variables, economic level is defined as whether the individual is at low, middle or high economic levels; his perspective on sexual orientation, his approach towards people with different sexual orientations; Which of the provinces, districts or villages the settlement where he spent most of his life is included and which of the seven geographical regions of Turkey this settlement belongs to; The family structure deals with which of the nuclear, extended and fragmented family structures it is included in. However, the roles assumed by the individual and other family members within the family are defined as intra-family roles. In addition, the ideological view held by the individual is used to express a social view rather than a political meaning. In addition to these variables, variables such as the

individual's ethnicity, the type of high school he graduated from, the number of siblings he has, and whether the majority of siblings are boys or girls are also auxiliary concepts of the research.

In this research conducted with quantitative method, a survey is used as the data collection technique. The survey questions consist of socio-demographic questions and questions about the perspectives of male students of Literature, Engineering and Fine Arts faculties living and studying in Ankara on patriarchy and hegemonic masculinity. Although the questions are prepared as closed-ended, a few open-ended questions on topics that require detail are also included. SPSS was used to analyze the data. The analysis is organized in two groups: descriptive and hypothesis tests.

During the research, three types of problems were encountered. The first of these, time constraints, caused the research to be conducted on fewer people than desired. The second problem was that accessibility was limited because the research was conducted only on male individuals. In addition to the fact that the study was not accessible outside of class hours, the fact that only male students studying in three faculties were examined also created an accessibility problem. In addition, the fact that some of the students who answered the surveys did not take the questions and the research seriously, and answered the questions incorrectly and/or incompletely, posed a problem in terms of the reliability of the results and the research and made interpretation difficult.

There are several factors that distinguish the research from other studies on the same subject: The sample consists only of male students, the faculty of fine arts as well as the faculties of literature and engineering were included in the research, and hegemonic masculinity was also discussed along with patriarchy. In line with the aforementioned answers, it was revealed that the male students in the sample group felt patriarchy and continued it. As a result, these hypotheses were confirmed in line with the analyzes obtained as a result of the research.

KAYNAKÇA

- Akça E., Tönel E. (2011). *Erkek(lik) Çalışmalarına Teorik Bir Çerçeve: Feminist Çalışmalardan Hegemonik Erkekliğe*, İ. Erdoğan (Yay. haz.), *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil*, 12-39. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Arıcı F. (2011). “Üniversite Öğrencilerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Algılar ve Psikolojik İyi Oluş”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydın E. (2010). “Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Algısı: Hacettepe Üniversitesi Mühendislik ve Edebiyat Fakültesi Örneği”, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Badınter E. (2011). *Kadınlık mı? Annelik mi?*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Barutçu A. (2013). “Türkiye’de Erkeklik İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bebel A. (1996). *Kadın ve Sosyalizm*. S. N. Kaya. (Çev.), İ. Yarkın (Red.). Ankara: İnter Yayınları.
- Berktaş F. (2011). “Feminist Teoride Açılımlar”, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, T.C. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 1. Basım Ekim 2011, Eskişehir*.
- Bhasin K. (2003). *Toplumsal Cinsiyet Bize Yüklenen Roller*, Ayşe Coşkun (Çev.), İstanbul: Kadav Yayınları.
- Caner E. (2004). *Kutsal Fahışeden Bakire Meryem’e Toprak ve Kadın*, İstanbul: Su Yayınları
- Connell R. W. (1987). *Gender and Power: Society, The Person and Sexual Politics*, Stanford: Stanford University Press.
- Connell R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, Cem Soydemir (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connell R. W. (2000). *The Man and the Boys*, ABD: University of California Press.
- Connell R. W. (2005). *Masculinities*, Kaliforniya: University of California Press.
- Connell R. W. (2017). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. C. Soydemir (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Connell R. W.; Messerschmidt, J. W. (2005). "Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept". *Gender & Society*, 19(6), 829-859.
- Çelik Ö. (2008). "Ataerkil Sistem Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Benimsenmesi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demren Ç. (2003). Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri, *Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın*, 33-44, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Dökmen Z. (2006). *Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Hearn J. (1987). *The Gender of Oppression: Men, Masculinity and The Critique of Marxism*, New York: St. Martin's Press.
- Karan O., Kocamüminler A., Tanman Ş. (2021). "Hegemonik Erkeklik Trafikte: Üniversiteli Gençlerin Sürücü Davranışlarına İlişkisel Bir Bakış", *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 388-414.
- Kimmel M. S. (2004). Masculinity as Homophobia: Fear, Shame and Silence in the Construction of Gender Identity. Peter F. Murphy (Ed.), *Oxford Readings in Feminism: Feminism & Masculinities* içinde, 182-199.
- Kramer L. (2010). *The Sociology of Gender: A Brief Introduction*, Oxford: Oxford University Press, Third Edition.
- Kundakçı F. S. (2007). "İktidar, Ataerkillik ve Erkeklik: Ankara Örneğinde Erkek Akademisyenler Üzerinde Bir Çalışma", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- MacMullan T. (2001). What Is Male Embodiment? Nancy Tauna (Ed.). *Revealing Male Bodies* içinde, Bloomington: Indiana University Press.
- Oakley A. (1972). *Sex, Gender and Society*, Londra: Temple Smith.
- Okutan N. (2010). "Eşcinsellere Yönelik Tutumlar: Cinsiyetçilik, Romantik İlişkilerle İlgili Kalıpyargılar ve Yetişkin Bağlanma Biçimleri Açısından Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Slattery M. (2014). *Sosyolojide Temel Fikirler*, İstanbul: Sentez Yayıncılık.

- Tanilli S. (2000). *Ne Olursa Olsun Savaşıyorlar: Kadın Sorununun Neresindeyiz?*, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Wallace R.; Wolf, A. (2004). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Geliştirilmesi*, İstanbul: Punto Yayıncılık.
- Yürek N., Balcı Karaboğa F. A. (2018). “Türkçe Ders Kitaplarında Hegemonik Erkeklik”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 3, 956-987.

5. Fakülteniz :
- 1() Edebiyat Fakültesi
 - 2() Güzel Sanatlar Fakültesi
 - 3() Mühendislik Fakültesi

6. Mezun olduğunuz lise türü:

- 1() Anadolu Lisesi
- 2() Meslek Lisesi
- 3() İmam Hatip Lisesi
- 4() Fen Lisesi
- 5() Özel Lise
- 6() Düz lise

7. Aşağıdakilerden hangisi, yetiştiğiniz yeri daha iyi tanımlar?

- 1() İnsanlar, diğerlerinin ne giydiğini, nereye gittiğini, kiminle görüştüğünü vs umursamaz
- 2() İnsanların nereye gittiği, kiminle görüştüğü, ne giydiği vs diğerleri için önemlidir
- 3() Bir yerde, insanların davranışlarını gözlemleyebileceğim kadar uzun süre kalmadım

8. İçinde yetiştiğiniz aile tipi nedir?

- 1() Geniş aile
- 2() Çekirdek aile
- 3() Sadece annem
- 4() Sadece babam

9. Kardeş sayınız ve cinsiyetleri (siz hariç)

.....
.....

10. Aldığınız kararlarda ailenize danışır mısınız?

- 1() Evet
- 2() Bazen
- 3() Hayır

11. Ebeveynlerinizin çalışma durumu nedir? Birden fazla şık işaretlenebilir.

- 1() Babam çalışıyor
- 2() Annem çalışıyor
- 3() İkisi de çalışıyor
- 4() İkisi de çalışmıyor
- 5() Anne / Baba emekli

12. Aylık ortalama geliriniz

- 1() 0- 1000 TL arası
- 2() 1000- 1500 TL arası
- 3() 1500-2000 TL arası
- 4() 2000 TL ve üzeri

13. Ailenizde, alınan kararlarda en çok kim/kimler etkilidir?

- 1() Babam etkilidir
- 2() Annem etkilidir
- 3() Annem ve babam etkilidir
- 4() Ben etkiliyim
- 5() Kardeşim etkilidir
- 6() Ortak (anne, ben, baba, kardeş) karar alırız
- 7() Diğer (belirtiniz).....

14. Ev işlerinde ailenizde kim/kimler sorumluluk alır? Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.

- 1() Annem
- 2() Babam

- 3() Annem ve babam
- 4() Hepimiz (anne, baba, kardeşler...)
- 5() Evdeki kadınlar
- 6() Evdeki erkekler
- 7() Kız kardeş
- 8() Ben
- 9() Yardımcı

15. Evlendiğinizde ev içi işlerini kimin yapması gerektiğini düşünüyorsunuz?

- 1() Ben
- 2() Eşim
- 3() Birlikte
- 4() Diğer (belirtiniz)

16. Bir erkeğin ev işi yapması konusunda ne düşünüyorsunuz?

- 1() Yapabilir
- 2() Mecbur kalırsa yapabilir
- 3() Yapamaz

17. Ailenizin, sizin karşı cins ile arkadaşlık ilişkilerinize bakışı nasıldır?

- 1() Olumludur
- 2() Kısmen olumludur
- 3() Olumsuzdur
- 4() Kararsızım

18. Ailenizin, kız kardeşinizin (yok ise olduğunu düşünün) karşı cins ile arkadaşlık ilişkilerine tepkisi nasıldır?

- 1() Olumludur
- 2() Kısmen olumludur

3() Olumsuzdur

4() Kararsızım

19. Kız kardeşinizin (yok ise olduğunu düşünün) karşı cins ile arkadaşlık ilişkilerine tepkiniz nasıldır?

1() Olumludur

2() Kısmen olumludur

3() Olumsuzdur

4() Kararsızım

20. Aileniz, sevgiliniz olması hakkında ne düşünür?

1() Problem etmezler

2() Kısmen problem ederler

3() Problem ederler

4() Kararsızım

21. Ailenizin, kız kardeşinizin (yok ise olduğunu düşünün) sevgilisinin olması hakkında ne düşünür?

1() Problem etmezler

2() Kısmen problem ederler

3() Problem ederler

4() Kararsızım

22. Kız kardeşinizin (yok ise olduğunu düşünün) sevgilisinin olması hakkında ne düşünürsünüz?

1() Problem ederim

2() Kısmen problem ederim

3() Problem etmem

4() Kararsızım

23. Sevgilinizle aynı evde yaşar mısınız?

- 1() Evet
- 2() Kararsızım
- 3() Hayır

24. Kızınız, sevgilisiyle aynı evde yaşamak istese ne düşünürdünüz?

- 1() İzin veririm
- 2() Kararsızım
- 3() İzin vermem

25. Eşcinsel ve/veya transeksüel kişiler hakkında düşünceniz ne yöndedir?

- 1() Olumludur
- 2() Olumludur ama aynı ortamda bulunmak istemem
- 3() Kararsızım
- 4() Olumsuzdur
- 5() Eşcinselliğin ve/veya transeksüelliğin bir biyolojik/psikolojik rahatsızlık olduğunu düşünüyorum.

26. Bir erkeğin kadına şiddet uygulaması konusunda ne düşünüyorsunuz?

- 1() Erkeğin kadına şiddet uygulama hakkı vardır.
- 2() Hak etmişse uygulayabilir.
- 3() Hiçbir şekilde şiddet uygulayamaz.

27.Aşağıdaki ifadelerden size uygun olanlarını işaretleyiniz	Evet	Hayır	Kismen
1. Oyuncaklarım; her zaman araba, asker vb oyuncaklardı.			
2. Mezun olduktan sonra iş bulamama konusunda baskı hissediyorum.			
3. Evlenme teklifini erkeğin yapması gerektiğini düşünüyorum.			
4. Evleneceğim kişide bekarete önem veririm.			
5. Eşimin benden fazla maaş alması beni rahatsız eder.			
6.Eşimin karşı cinsten bir doktora (jinekolog/ürolog vb) muayene olması beni rahatsız eder.			
7. Eski eşimin tekrar evlenmesi beni rahatsız eder.			
8.Eşimin benden önce evlenmiş olması beni rahatsız eder			
9. Kızıma, kullanacağı eşyaları; pembe, kırmızı, turuncu gibi renklerden seçerim.			
10. Oğlumun, sadece hemcinsleriyle oynamasını isterim.			
11. Oğlumun bale, dans vb yapması beni rahatsız eder.			
12. Oğlumun annesine yardım etmesini isterim.			
13. Oğluma sadece araba asker tank tüfek uçak gibi oyuncaklar almak isterim.			
14. Oğluma, kullanacağı eşyaları; mavi, yeşil, gri gibi renklerden seçerim.			
15. Çocuklarımın evleneceği kişi benim onayımdan geçmelidir.			
16. Çocuğumun eşcinsel olması beni rahatsız eder.			
17. İş hayatında patronumun kadın olması beni rahatsız eder.			
18. Erkek adamın erkek çocuğu olur.			
19. Kadının yapacağı meslekler ile erkeğin yapacağı meslekler ayrı olmalıdır.			
20. Evlilikte çocuk sahibi olma kararını eşler birlikte almalıdır.			
21. Erkeğin en önemli görevi evi geçindirmektir.			
22. Kadının tek görevi anneliktir.			
23. Erkeklerde saçının uzun olması, küpe takması vb. şeyler beni rahatsız eder.			
24. Eşler boşandığında evlilik boyunca aldığı mallar eşit paylaşılmalıdır.			
25. Kadının çocuğu olmuyorsa erkek tekrar evlenebilir.			
26. Erkeklerin kadınısı kıyafetler giymesi beni rahatsız eder.			

27. Erkeğin maddi gücü yeterliyse kadın çalışmamalıdır.			
---	--	--	--

FRANSIZLARIN ZONGULDAK'TAKİ SİYASİ, EKONOMİK VE KÜLTÜREL FAALİYETLERİ (1854-1923)

Ersin ÇORA* 

Özet

Zengin kömür yataklarına sahip Zonguldak'ı Fransızlar Kırım Savaşı sırasında tanıdılar. XIX. yüzyılın sonlarında Mimar Yanko'nun Zonguldak'ta liman imtiyazı alması ile Fransız sermayesi Zonguldak'a girdi. İmtiyazın alınmasından sonra Fransızlar Zonguldak'ı müstemleke haline getirmeye çalıştılar. Zonguldak'ta kendileri için modern bir mahalle kurdular. Kente konsolos atadılar. Kilise ve okullar açtılar. Sinema, tiyatro, tenis kortları gibi sosyal yaşam alanları oluşturdular. Yerli halk ise yoksulluk içerisinde madenlerde çalıştı. Koşullarda ya da derme çatma barakalarda yaşadı. Zonguldak'a Batılıların giyimleri, yiyecekleri, eğlence hayatları ve ev eşyaları Anadolu'nun diğer şehirlerine göre toplumsal hayata daha önce yansıdı. Ayrıca kültürel etkileşim Zonguldak'ta kültür seviyesi yüksek bir zümreyi ortaya çıkardı. I. Dünya Savaşı sırasında Fransızlar Zonguldak'tan çıkarıldılar. Osmanlı Devleti savaştan yenik ayrılınca tekrar kente gelen Fransızlar şehri işgal ettiler. İşgalin ilk aylarında tepki ile karşılaşmadılar. Ancak 1920 yılının başlarından itibaren kentte Milli Mücadele yanlıları güçlendi. Alemdar olayından sonra Fransızlar kentin işgaline son vermek zorunda kaldılar.

Anahtar Kelimeler: Zonguldak, Halk, Fransa, Kömür, İşgal.

POLITICAL, ECONOMIC AND CULTURAL ACTIVITIES OF THE FRENCH IN ZONGULDAK (1854-1923)

Abstract

The French recognized Zonguldak, which has rich coal beds, during the Crimean War. XIX. At the end of the 19th century, the French capital entered Zonguldak after the architect Yanko received a port concession in Zonguldak. After the concession was taken, the French tried to colonize Zonguldak. They established a modern neighborhood for themselves in Zonguldak. They appointed a consul to the city. They appointed a consul to the

* Bülent Ecevit Üniversitesi Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi, yunusmete67@hotmail.com.

city. They created social living spaces such as cinemas, theaters and tennis courts. Indigenous people workes in the mines in poverty. They lived in wards or in makeshift barracks. Western clothing food, entertainment and household goods were reflected in Zonguldak earlier than in other Anatolian cities. In addition, cultural interaction revealed a group with a high cultural level in Zonguldak. During World War I, the French were expelled from Zonguldak. When the Ottoman Empire was defeated in the war, the French, who came to the city again, occopied the city. In the first months of the occupation, they did not face any reaction. However, from the beginning of 1920, the supporters of the National Struggle got stronger in the city. After the Alemdar incident, the French had to put an end to the occupation of the city.

Keywords: Zonguldak, People, France, Coal, Occupation.

GİRİŞ

Zonguldak'ın gerçek anlamda kent olma süreci Fransız Ereğli Şirketinin kurulması ile başladı. Dolayısıyla Zonguldak kenti üzerinde Fransız kültürel etkisi kaçınılmazdı. Bu makalenin amacı Fransızların kenti ilk kez tanıdıkları Kırım Savaşından Cumhuriyet yıllarına kadar olan süreçte kenti sömürge haline getirme çabaları bu amaçla yaptıkları siyasi, ekonomik faaliyetleri ele almak ve kent insanı üzerinde Fransızların bıraktıkları kültürel etkileri değerlendirmektir.

Makalenin birinci bölümünde Kırım Savaşı yıllarında Zonguldak'ı tanımaları, Ereğli Şirketi'nin kurulması, I. Dünya Savaşı öncesinde maden ocaklarını tamamen ele geçirmek için yaptıkları çalışmalar, I. Dünya Savaşından sonra kenti işgal etmeleri ve Alemdar Olayı sonrasında kentin işgaline son vermeleri ele alındı.

Makalenin ikinci bölümünde kültürel faaliyetlere yer verildi. Zonguldak şehri kömür üzerine inşa edildi. Kömürün bulunduğu ilk yıllarda bölgede madencilik için kalifiyeli işçi bulunmaması hem ülke içinden hem de ülke dışından çok sayıda insanın kente gelip yerleşmesine neden oldu. Bu bölümde kentte Fransızların yaptıkları misyonerlik faaliyetleri, açtıkları eğitim kurumları ve farklı kültürlerin birbirlerine etkileri üzerinde duruldu.

1.FRANSIZLARIN ZONGULDAK'TA SİYASİ VE EKONOMİK FAALİYETLERİ

XIX. yüzyılın başlarında buhar makinasının deniz ve kara taşımacılığı ile sanayide kullanılmasının yaygınlaşması kömüre olan ihtiyacı arttırdı (Genç, 2007: 8; Genç, 2001: 116). Bu da dünya genelinde ve eş zamanlı olarak Osmanlı ülkesinde kömür rezervleri

aranmasına neden oldu. Aramalar sonucunda Ereğli Havzası'nda kömürün varlığı tespit edildi. Havzada ilkel şekilde ilk maden ocakları açıldı. Osmanlı Devleti maden ocaklarından kalifiyeli eleman, araç-gereç ve teknik bilgi yetersizliği nedeniyle istenilen düzeyde kömür çıkaramadı. Havzada kömür üretimini arttırmak için çalışmalar yapılırken Kırım Savaşı çıktı. Savaş sırasında İngiliz ve Fransızlar Osmanlı ile ittifak yaptılar. İngiliz ve Fransız donanmaları ülkelerinden kömür getirmek hem masraflı hem de zaman kaybına neden olacağından savaş gemilerinin kömür ihtiyaçlarını Ereğli Havzasından karşılanmasını istediler. Yapılan anlaşma ile Osmanlı Hükümeti savaş süresince havzanın yönetimini 3 Ağustos 1854 tarihinde İngiltere'ye bıraktı. İngiltere ve Fransa ile Osmanlı Devleti arasında kömürün sevki için ayrı ayrı sözleşme imzalandı (HH.d. 799 s.4). Kırım Savaşı sırasında Fransız gemilerine kömür verilme işlerini düzenlemek amacıyla Fransız bahriye mirlivalarından Laşapel Kozlu'ya geldi ve savaş sonuna kadar burada ikamet etti (Genç, 2007:28). Fransızların Zonguldak'a ilk gelişleri bu yıllarda oldu. Kırım Savaşı sonrasında Zonguldak'taki Fransızlar ülkelerine döndü.

Kırım Savaşı Fransa'nın ekonomisinin gelir gider dengesini bozdu. Ülkede 1868 yılında büyük bir ekonomik kriz yaşandı. Fransızlar 1870 yılında Almanya ile yaptıkları Sedan Savaşı'nda yenildiler ve en önemli kömür yataklarından olan Loren'i Almanya'ya kaptırdılar (Erküçük Adalar, 2019: 65, 97-98). Loren'in kaybedilmesi ve hızla gelişen teknoloji Fransızların enerji ihtiyacını arttırdı. Fransızlar enerji ihtiyaçlarını karşılamak için çareler aramaya başladılar. Kırım Savaşı sırasında tanıdıkları Zonguldak'taki maden ocaklarını işletebilmek, enerji ihtiyaçlarını buradan karşılayabilmek için girişimlerde bulundular. Ancak burası Padişah mülküydü ve yabancıların maden ocağı işletmeleri yasaktı. Bu nedenle Fransızların Zonguldak'taki madenleri işletme girişimleri sonuçsuz kaldı.

1.1.Ereğli Şirketinin Kurulması

XIX. yüzyılın sonlarında teknolojinin gelişmesi ile birlikte emperyalist ülkelerin enerji ihtiyacı arttı. Ereğli Havzası padişah mülkü olduğu için yabancıların kömür madeni işletmesi yasaktı. Havzaya girmek isteyen emperyalist ülkeler bunun çarelerini aramaya başladılar. Fransız vatandaşı Maynier 1878 ve 1880 yıllarında birkaç kez Ereğli madenlerini işletmek için imtiyaz talep etti. Ancak bu istekler reddedildi (Genç, 2007:136). Ereğli havzasından çıkarılan kömür, düzgün bir liman olmaması nedeniyle özellikle kış aylarında

nakledilemiyordu. Osmanlı Hükümeti bu sorunu çözüme kavuşturmak için havzada bir liman inşasına karar verdi. Bu amaçla Saray mimarlarından Yanko Yoannides Bey'e Kozlu'da liman inşası imtiyazı verildi. Ancak Kozlu, sahilinin sığ olması nedeniyle liman inşasına uygun olmadığı anlaşıldı. Bunun üzerine limanın Zonguldak'ta yapılması kararlaştırıldı. Yanko Bey ile yapılan sözleşmeye göre liman ve rıhtım imtiyazı alan kişi bir kumpanya teşkil edecekti. Kurulacak şirket Osmanlı kumpanyası olacaktı (Y.MTV. D:165 G:178 s.1, 25 Ağustos 1897). Yanko Yoanides, Leonidis Zarifi ve Osmanlı Bankası müdür muavini Gaston Auboyneau şirket kurmak için bir nizamname hazırladılar. 1896 yılında nizamnameyi Bahriye Nezareti'ne gönderdiler. Bahriye Nezareti'nin onayı ile 17 Kasım 1896'da Ereğli Şirket-i Osmaniyesi adı verilen şirket kuruldu. Merkezi İstanbul'da olan şirket havzanın ilk yabancı sermayeli işletmesi oldu. Yanko Bey şirket kurulduktan sonra imtiyaz ile elde ettiği tüm hakları şirkete devretti (Genç, 2010:137-139). Liman imtiyazı alan Yanko Bey ile yapılan sözleşmede "*Hafriyat esnasında kömür damarına rastlanırsa bu damarlar Ereğli Maden Nizamnamesi'ne uygun olarak müteahhit tarafından işletilecek.*" (ŞD. D:6 G:61, s.1-7, 4 Mayıs 1892) ifadesine yer verildi. Yani Yanko Bey sahipsiz olan damarları işletebilecekti. Havza vakıf arazisi olduğundan yabancıların ocak açması yasaktı. Ereğli Şirketi hafriyat sırasında rastladığı damarları Osmanlı vatandaşı kişiler aracılığı ile işletti. Zamanla şirket havzada çok sayıda ocak satın aldı. Fransa'dan mühendisler, makineler, araç-gereç, ulaşım hatları ve kömür işletme sistemleri ile havzada çıkarılan kömürü birkaç kat arttırdı. Ayrıca şirket 1897'de 1 numaralı kömür yıkama fabrikasını, 1898'de kok ve briket fırınlarını ve 1899'da onarım evini inşa etti (Güven, 2015:7,57). Tabii Fransızlara ait bu tesisler kurulurken pek çok Fransız da Zonguldak'a geldi. Zonguldak'ta 1897 yılında kumpanya tarafından yapılan liman ve rıhtım işlerinde çalışan 1.600 kusun amelenin 124'ü Fransız'dı (Y. PRK. UM. D:39 G:70 s.1, 15 Ağustos 1897). 1903 yılında havzada 2.438 amele çalışıyordu. Bunların 1.150'si Şirket-i Osmaniye çalışanıydı (DH. MKT. D:764 G:62 s.1, 5 Eylül 1903). Bunların dışında şirketin yönetiminde ve demir yolu işlerinde çalışan, tüccar olarak kente gelmiş çok sayıda Fransız vardı. Ancak Fransızların tam olarak nüfusunu gösteren bir veriye ulaşılamadı.

1.2.Fransızların I. Dünya Savaşı Öncesi Zonguldak'taki Faaliyetleri

Osmanlı Devleti, şirket ile yaptığı sözleşmede liman ve rıhtım inşaatında mühendis ve ustabaşılar dışında yabancıların Zonguldak'a gelmesine müsaade edilmeyeceğini belirtmişti.

Şirket bu kurala uymadı (Genç, 2010:140). Getirdikleri yabancı işçileri maden ocaklarında usulsüz olarak çalıştırdı. Şirket bu konuda uyarılmasına rağmen, hükümet yetkililerini umursamadı (Y. PRK. PT. D:15 G:123 s.1, 14 Ağustos 1897). Zonguldak madenlerinde çalışmak için hem ülke içinden hem de ülke dışından pek çok insan Zonguldak'a gelip yerleşti. Anadolu'da Batı Avrupalılarla Türklerin beraber yaşadıkları ilk kent Zonguldak oldu. Bu da bazı sorunların yaşanmasına neden oldu. 1897'de Zonguldak'ta Fransa Devleti vatandaşlarından Mösyö Gabriel Minyot'un mağazasında Kürtlerle Karadağlılar arasında arbede meydana geldi (HR. TH. D:210 G:44 s.1, 12 Nisan 1897). Bunun üzerine yabancıların Zonguldak'a gelmelerinin önlenmesi kararı gereğince (DH. MKT. D:2084 G:39 s.1, 15 Eylül 1897) 1898 yılında mürur tezkiresi almayan yabancıların Zonguldak'a girişi yasaklandı. Karara göre havzaya sadece fen memuru ve ustabaşı olan yabancılar gelebilecekti. Gelecek olanlar önce şirketten mühürlü belgeler alacaklardı. Bu belgeler Dâhiliye Nezareti tarafından incelenecek, uygun görülen kişilere izin verilecekti. 1 Mart 1898 tarihli ve 243 numaralı yazı ile bu durum Hariciye Nezareti tarafından sefarete bildirildi. Ancak Fransızlar bu durumu sabote ettiler. Fransızlar kapitülasyonların getirdiği ticari ayrıcalıklarla ticaret için Memalik-i Şahane'de karadan ve denizden serbestçe seyahat etme yetkisine sahip olduklarını, Zonguldak'a gelmelerine engel olunamayacağını belirttiler. Fransızlar kendilerini seyahat etmek amacıyla gelmiş gibi göstererek Zonguldak'a Fransızların gelmesini ve çeşitli işlerde çalışmalarını sağladı (BEO. D:1139 G:85411, s.1, 11 Haziran 1898); (BEO. D:1155 G:86564 s.14 Temmuz 1898).

28 Eylül 1898 tarihinde Fransa, Ereğli kasabasına gidip gelen Fransızların işlerini görmek için Fransız vatandaşlarından Mösyö Lapir adlı kişiyi konsolos tayin etti. Mösyö Lapir, asıl ikametgâhı Ereğli'de nadiren bulundu. Zonguldak'ta bir hane kiraladı ve burada ikamet etmeye başladı. Konsolos resmi bir mühür yaptırarak hükümet ile ilişkilerinde bunu kullandı. Fransızlar, Zonguldak'ta Fransız nüfusunun gittikçe artması nedeni ile konsolosun görev yerinin Zonguldak karyesine alınmasını istediler. Hükümet, karyede konsolosun bulunmasını uygun görmeyerek bunu kabul etmedi (BEO. D:1500 G:112447 s.2, 28 Eylül 1898). Ancak Konsolosun Zonguldak'ta sürekli ikametine engel olamayan Osmanlı Hükümeti Zonguldak'ı kaza yaptı. Osmanlı Hükümeti Zonguldak'ı kaza yaparak buraya atayacağı memurlar aracılığı ile Konsolosun faaliyetlerini takip etmeyi, kontrol altında tutmayı hedefledi. Fransızlar da konsolosun görev yerini Ereğli'den Zonguldak'a aldılar (BEO.

D:1500 G:112447 s.3, 27 Mayıs 1900). Fransız Konsolos Ereğli Şirketi'nin menfaatlerine engel olan devlet memurlarını İstanbul Hükümeti nezdinde baskı uygulattırarak görevden aldırdı. Bunlardan ilki Zonguldak'ın ilk kaymakamı olan Süleyman Nahifi Efendi oldu. Şirketin usulsüz ormanlardan kereste kesmesini engelleyerek Şirketin çıkarlarına engel olan Süleyman Nahifi Efendi'yi Fransızlar İstanbul Hükümetine baskı yaparak görev yerini değiştirilmesini sağladılar (BOA., DH. MKT. D:2484 G:50 s.1, 12 Mayıs 1901). Yine Fransız konsolos miri arazinin Şirket tarafından ele geçirilmesine engel olan Kaymakam İsmail Hakkı Bey'i yolsuzluk ile suçladı ve görevden alınması için İstanbul Hükümetine baskı yaptı. İstanbul Hükümeti baskılara dayanamayarak kaymakamın görev yerini değiştirmek zorunda kaldı (BOA., DH. MKT. D:2575 G:97, 16 Ocak 1902). Mösyö Lapir 1908'e kadar görev yaptı. Bu tarihte yerine Mösyö Ponis atandı (İ. HR. D:411 G:43 s.2-5, 6 Mart 1908). Hükümet, Zonguldak'taki Fransa konsolosunu 1908 yılına kadar resmen tanımadı. Konsolos Nizamnamesinin 7. maddesindeki hiçbir konsolos vekili veya memuru Dersaadet'te bulunan sefaretî vasıtasıyla Divan-ı Hümayun'dan kendisine memur ruhsatı olacak beratı elde etmedikçe memur görevlendirilemeyeceği belirtilmiştir. Mart 1908'de yapılan yazışmalar sonucunda hükümet, Fransız konsolosluğu Osmanlı Devleti tarafından tanındı (İ. HR. D:411 G:43 s.1-2, 6 Mart 1908). 1908 yılına kadar resmen tanınmasa da konsolos bölgede, Ereğli Şirketi'nin çıkarlarını korumak adına hareket ettiği gibi yeni imtiyazlar elde etmeye de çabaladı. Fransız konsolos, havzada görev yapan devlet memurlarından Ereğli Şirketi'nin çıkarlarına uygun davranmayanları zaman zaman tehdit etti. Dersaadet'teki gücünü kullanarak bazı devlet memurlarının yerlerini değiştirdi ya da görevden aldırdı. Fransa atadığı konsolos aracılığı ile bölgeyi müstemlekesi haline getirmeye çabaladı.

1907 yılında havzaya gelen Fransız Tütün Tekeli İdaresi vekili Kont Vitali bütün ocakları Ereğli Şirketi'ne bağlamak için çabaladı. Demir yolu ile Zonguldak'ı İstanbul Haydarpaşa'ya, Haydarpaşa'yı da Paris'e bağlamak için bir proje hazırladı (Çıladır, 1977:87). Havzadaki bütün ocakları satın almak istedi. Ereğli Şirketi, Ragıp Paşa'nın kurduğu Sarıcazadeler şirketinin ocakları için binlerce altın teklif etti. Ancak Ragıp Paşa bunu kabul etmeyerek şirketin havzayı tamamen ele geçirmesine engel oldu (Güven, 2015:6). Ragıp Paşa, II. Abdülhamit döneminde padişahın mabeyincisi olmanın verdiği avantajlı durumuyla hükümet üzerindeki nüfuzunu kullanarak pek çok maden ocağını ücretsiz işletme hakkını elde etti. Havzada Ereğli Şirketi'nin en büyük rakibi oldu. Ereğli Şirketi'nin havzayı ele geçirmesini engelledi. Ragıp Paşa'nın havzada devlet desteği ile Ereğli Şirketi'ne rakip

olması, Şirketin havzayı ele geçirmesini engellemesi II. Abdülhamit'in devletin güçsüzlüğü nedeni ile Fransızların havzayı müstemleke haline getirmesini resmi yollardan engelleyemeyeceğini anlayınca Ragıp Paşa gibi özel girişimcileri devlet gücü ile destekleyerek Ereğli Şirketi ile mücadele ettiği fikrini uyandırmaktadır.

Zonguldak'ta kömür bulunduktan sonra yabancılara toprak satışı yasaklanmıştı. Buna rağmen Fransızlar, şirkete ait arazileri usulsüz olarak sürekli genişletmeye çalıştı. Zonguldak limanının üst tarafında ve Kilimli karyesi hududu dâhilinde bulunan devlete ait miri araziye kendi arazilerine katmak istediler. Kayalık ve çalılık olan bu arazinin bir kısmının ekili arazi gösterilerek, sahipleri olan Küçük oğlu Mustafa ile Ayşe tarafından Ereğli Osmanlı Şirketi Meclis İdaresi azasından ve Fransa Devleti vatandaşlarından Mösyö Ganton'a satıldığını iddia ettiler. Yapılan incelemede arazinin miri olduğu ve burada arazi satışının yasak olduğu belirtilerek şirketin bu girişimi engellendi (ŞD. D:1683 G:23 s.1, 28 Kasım 1909). Şirket tarafından Rüsumat Deresi'nin doldurulması ile ortaya çıkan arazi konusunda da şirket hak iddia etti. Yapılan inceleme sonucunda doldurulmuş arazi belediyeye bırakıldı (ML. EEM. D:815 G:50 s.1, 8 Haziran 1910). Fransız konsolosu madenlerde yerli ve yabancı ameleler arasında meydana gelen olaylara müdahale etmeye çalıştı ve küçük olayları büyüterek Dersaadet üzerinde baskı uyguladı (DH. MKT. D:715 G:19 s.1, 30 Mart 1903). Osmanlı Hükümeti 1905'te Fransız konsolosun uygunsuz hareketleri nedeni ile görevinden uzaklaştırılmasını istedi. Ancak Fransızlar bunu kabul etmedi (BEO. D:2155 G:161590 s.1, 20 Ağustos 1905). Şirket sürekli maden havzasındaki arazisini genişletmeye çalıştı. Bu amaçla çeşitli usulsüzlüklere başvurdu. Usulsüzlük yaparken kimi zaman konsolos devreye girdi. Fransız konsolos Zonguldak'taki devlet memurlarını tehdit ederek veya emrivaki yaparak şirketin menfaatlerine uygun kararlar aldirmaya çalıştı. Şirketin menfaatlerini engelleyen devlet memurları üzerinde Dersaadet üzerindeki nüfuzlarını kullanarak baskı uyguladılar.

Zonguldak'ta Fransız Şirketi'ni en fazla rahatsız eden konuların başında grevler geliyordu. Bu grevlerden en önemlisi 1908 yılında meydana geldi. 1908 yılındaki grevi yerli ve yabancı Rum işçiler organize etti. Grev sırasında şirket yöneticileri ve bazı kişiler silahla tehdit edildi. İşçilerin haklarını istemeleri ve şirket yöneticilerini tehdit etmeleri Fransız konsolos ve şirket yöneticisi Kont Vitali'yi çok rahatsız etti. Fransız konsolos ve şirket yöneticisi Kont Vitali işçilerin sorunlarını onlarla görüşerek çözümlenmek yerine hükümeti

işçilere karşı kışkırttı. Hükümet yetkililerinin işçilere karşı desteğini kazanmak için “yerli ve yabancı Rumların meşrutiyet idaresine karşı düzenledikleri bir fesat olduğu ve bu gibi gösterilerin daha sonrada olabileceği” şeklinde ifadeler içeren telgraflar çektiler (DH. MKT. D:2625 G:60 s.1-3, 4 Ekim 1908). Bu ifadelerle Şirkete karşı başlayan olayları Meşrutiyet’e karşıymış gibi göstererek grevcileri sindirmeyi amaçladılar. Olaylar sırasında Zonguldak’a gelen askerlerin ve gambotun bir süre daha bölgede kalmasını istediler. Fransızlar diğer Avrupalılar gibi Osmanlı Devleti’nde çıkan gayrimüslim ayaklanmaları sırasında dindaşlarını desteklemişlerdir. Ancak bu olayda görüldüğü gibi kendi menfaatleri söz konusu olduğunda hükümeti Rumlara karşı kışkırtmaktan geri durmamışlardır.

Ereğli Şirketi, kuruluşundan 1908 yılına kadar bölgenin en güçlü şirketi oldu. İttihat ve Terakki döneminde Alman yanlısı bir politika izlenmesi ile havzada Fransız-Alman çatışması başladı. İttihat ve Terakki Partisi Almanya tarafını tuttuğu için bu yıllarda Ereğli Şirketi güç kaybetmeye başladı. Bu durum 1914 yılına kadar devam etti (Çıladır, 1977:121).

1.3. I.Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Yıllarında Zonguldak’ta Fransız Faaliyetleri

I. Dünya Savaşı’nın başlaması üzerine Osmanlı Devleti, Almanya yanında savaşa girdi. Hükümet savaşa girdikten sonra Zonguldak’taki Fransız konsolosuna kazada bulunan 150 kadar Fransız’ın memleketlerine dönmeleri konusunda emir verdi (DH. EUM. EMN. D:90 G:19 s.1, 5 Ağustos 1914). Zonguldak’ın yanı sıra Batı Karadeniz bölgesinde savaş yıllarında pek çok yabancıların bulunması bazı sıkıntıların yaşanmasına neden oldu. İnebolu civarındaki Küre Dağı’nın alt tarafındaki bölgeden Rusya’ya telsiz ve telgrafla istihbari bilgi verildiği ile ilgili haberler alındı. Bunun üzerine Zonguldak, Ereğli, Cide, İnebolu ve Sinop’taki Rum, Ermeni ve Fransız mektep ve kiliselerinde inceleme yapıldı ama herhangi haberleşme cihazına rastlanamadı (DH. EUM. 6.Şb. D:2 G:49 s.1, 6 Ocak 1915). Yine Zonguldak’ta Fransız fener memurunun faaliyetlerinden şüphelenen Zonguldak kaymakamı, Rüsumat memurunun ikametgâhının değiştirilmesini istedi (DH. EUM. 5.Şb. D:83 G:20 s.1, 25 Şubat 1915). Hükümet Zonguldak Limanı ve mahalde bulunan kömür ocaklarının yabancıların elinde bulunmasının çeşitli sakıncaları olacağını öngördü. Bu nedenle madenlerin kamulaştırılmasını kararlaştırdı. Zonguldak maden havzasındaki maden ocaklarının büyük kısmı ile limanın Ereğli Şirketi unvanlı, Fransız ve İngiliz vatandaşı sermayedarların elinde bulunmasının ülke çıkarlarını tehlikeye düşüreceği belirtildi. Bu

nedenle geçici kanun ile Seyr-i Sefain İdaresi adına kamulaştırılması uygun görüldü. Harbiye Nezareti, “*Uluslararası hukuk ve kanunlara aykırı olarak açık şehirlerin bombardıman edilmemesi hükmünü çiğneyerek Zonguldak’ı bombaladıkları için kamulaştırma bedelinin ödenmeyeceğini*” ifade etti. Kamulaştırma bedelinin bombardıman sırasında meydana gelen zarar ve ziyana karşılık sayıldı (MV. D:198 G:100 s.1, 11 Ağustos 1915). Şirketin kamulaştırılmasından sonra hükümet, Zonguldak’taki Fransızların kendi ülkelerine dönmeleri için Fransız konsolosuna emir verdi (DH. EUM. EMN. D:90 G:19/1 s.1, 21 Temmuz 1917). I.Dünya Savaşı sırasında havza, Alman Erkan-ı Harbiyesi’ne bırakıldı. Havzaya “*Harp Kömür Merkezi*”adı altında bir askeri komisyon yerleştirildi (Çıladır, 1977:110-111). Amaç bölgedeki Fransız sermayesinin nüfuzuna son vererek Alman sermayesini havzaya yerleştirmektir.

I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti yenilince İtilaf Devletleri, merkezi İstanbul olan *İtilaf Devletleri Kömür Komisyonunu* kurdular. Zonguldak’a da Fransız vatandaşı David’i görevlendirdiler (Zaman, 2012:162). Bir süre sonra da Fransızlar, İstanbul’un ve İtilaf Devletleri vapurlarının kömür ihtiyacının temin edildiği Zonguldak’ı koruma bahanesi ile işgal ettiler. 8 Mart 1919’da bir subay komutasında bir miktar Fransız askeri Zonguldak’a çıkarma yaptı. Şehri tamamen Fransız kontrolüne almak için Zonguldak’ta Türk askerine gerek olmadığını belirttiler. Hastanenin yönetiminin kendilerine bırakılmasını talep ettiler (Sarıkoyuncu, 1992:45-47). Ayrıca halka ait konutlara da el koydular. Fransız jandarmaların el koydukları konutların kirası halktan toplanan paralarla ödendi (DH. EUM. D:25 G:44, S.1-2). Fransız taburundan 30 kişiyi Üzülmaz’e, 30 kişiyi de Kozlu’ya gönderdiler. 8 Haziran’da Ereğli’yi, 18 Haziran 1919 tarihinde ise Zonguldak’ı resmen işgal ettiler (Sarıkoyuncu, 1992: 45-47,51, 57, 214). Ereğli’ye ise 300 kişilik Senegalli bir yaya bölüğü, 3 ağır makinalı tüfek ile 2 top çıkardılar. Fransızlara karşı Türk müfrezesi Keştepe sırtlarına yerleşti. İpsiz Recep ve Devrekli Muharrem’in çetesi birleşerek Fransız işgalinin yayılmasını engelledi (Peker, 1966:130).

Zonguldak’taki asker sayıları artan Fransızlar, Nizamiye Taburunun oturduğu kışlayı kendi askerlerinin ikametgâhı için istediler. Türk askerleri Nizamiye Taburunu boşalttılar. Buraya 403 asker yerleştirdiler. Burası yeterli gelmeyince amele pavyonlarına da askerlerini yerleştiren Fransızlar yer kalmayınca çarşıda ve hanlarda bulunan 4 odayı, 35 liraya askerleri için kiraladılar (DH. İUM. D:2022 G:1466-2-1, 14 Şubat 1920).

Askerlerinin silah ve mühimmatını da arttırdılar. Bu amaçla 1920 Nisan'ında Zonguldak'a 200 sandık cephane getirdiler (DH. İUM. D:2023 G:1451 s.2-3, 27 Nisan 1920). Kozlu ve Kilimli'ye takviye kuvvet gönderdiler. Çaydamarı ve Üzülmez'e siperler kazdılar ve yığınak yaptılar. Bir taraftan da havzadaki Rumları silahlandırdılar (Sarikoyuncu, 1992:59).

Fransızlar işgalden sonra halka zulme başladılar. Tabur kumandanı Binbaşı Fulun ve tabur tabibi Meyhaneci Harlambos'un hanesine giderek kendisini ve ailesini içki içmeye zorladı. Harlamos'un namusunu lekelemek istediler. Fransız tabur tabibi, Harlambos'un yaşanan olayları Fransız makamlarına şikâyet edeceğini duyunca tekrar onun meyhanesine gitti. Tehditkâr bir dil kullanarak kendisini hanesine götürmesini isteyince kavga çıktı. Şişelerle birbirine saldırdılar. Kavga sonrasında tabip hafif yaralandı. Başka bir gece ise tabur kumandanı Fulun ile tabur tabibi tiyatrodaki kızların kendilerine teslim ve ahalinin tiyatrodan çıkarılmasını talep etti. Zonguldak kaymakamlığı, Fransızların bazı kimselerin ırz ve namuslarına tecavüz ettiklerini, bu nedenle halkın galeyana gelebileceğini belirtilerek asayiş bozan Fransız komutanının görevinden alınmasını, yerine uygun başka birinin atanmasını istedi (DH. KMS. D:56 G:48 s.4, 21 Ekim 1919).

Üzülmez mevkiindeki Fransız askerleri ameleden bazılarının hanelerine saldırarak onları darp ettiler. Tabur komutanı Binbaşı Fulun geceleri sarhoş olarak hanelere zorla girdi. Müslüman Türkleri içki içmeye zorladı. İçmeyenleri kırbaçlattı. Bu tür olayları sık sık tekrarladı (DH. KMS. D:56 G:48 s.1, 23 Ekim 1919). Fransız Jandarma komutanı Binbaşı Fulun Osmanlı Jandarma komutanı ile birlikte Müslümanların ev ve dükkânlarında silah aradı. Aramada İbrahim adında bir şahsın dükkânında 16 adet fişek ile kullanılamaz durumda olan bir adet kama buldular. Bunlara el konuldu (DH. EUM. AYŞ. D:66 G:10 s.1, 25 Haziran 1919).

Fransızlar Zonguldak'a asker çıkardıktan sonra halkın tepkisini önlemek için ahalinin elindeki silahları topladılar (DH. EUM. ECB. D:25 G:44 s.2, 25 Nisan 1919). Kasım 1919'da Fransızlar Zonguldak'a 500 piyade ve 100 süvariden oluşan ek kuvvet gönderdi. Bölgede müdahalelerini arttırdılar. Mahaldeki polis, jandarma ve kır bekçileri için 110 tane belge hazırlayarak dağıttılar. Varakası bulunmayan güvenlik görevlilerinin silahlarına el koydular. Osmanlı askerleri için de belge hazırlamayı tasarladılar. Fransız süvarileri karye ve mücavir kazalara kadar devriye sıfatıyla dolaşmaya başladılar (DH. KMS. D:57 G:26 s.1, 24 Kasım 1919).

İşgalden yalnız Müslüman halk değil gayrimüslimlerin bir kısmı da rahatsızdı. Fransızlar, işgal yıllarında hem yer altı kaynaklarından istifade etmişler hem de burada buldukları askerlerin masraflarını yerli halktan toplanan paralardan karşılamışlardı. Halkın olası ayaklanmasına karşı yerli Rumları silahlandırarak kendi yanlarına çekmeye çalıştılar. Grevler sırasında Osmanlı Hükümetini Rumlara karşı kışkırtan Fransızlar, işgal sırasında da Rumları Türklere karşı kışkırtmışlardır.

1.4.Alemdar Olayı ve Fransızların Zonguldak'tan Çekilmesi

Fransızların Zonguldak'ı işgalinden ve kentte yaptıklarından rahatsızlık duyan Mustafa Kemal havzada milli teşkilatlanmayı sağlamak ve milli bir kuvvet oluşturmak için Cevat Rifat Bey'i bölgeye gönderdi. Cevat Rifat Bey, Sapça ve Filyos civarında aldığı önlemlerle Fransızların işgal bölgelerini genişletmesini engelledi (Sarıkoyuncu, 1992:158) Emekli Yüzbaşı Ethem Bey başkanlığında Zonguldak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulduktan sonra bölgede direniş arttı. İstanbul'dan Trabzonlu Kaptan Osman Bey ve arkadaşları tarafından kaçırılan Alemdar gemisi Ereğli'ye getirildi. Ereğli'ye geldiklerinde durumu Ankara hükümetine bildirdiler. Ankara hükümeti geminin Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlığı'nın emrine girmesini emretti. Ereğli'de geminin kaptanlığına Kuzguncuklu İsmail Hakkı Bey getirildi ve personel ilave edilerek mürettebat sayısı yirmi bire yükseltildi. Zonguldak'taki Fransızlar, Alemdar gemisinin İstanbul'dan kaçırılıp Ereğli'ye getirildiğini ve Trabzon'a gitmek üzere yola çıktığını öğrenince Bababurnu civarında 27 Ocak 1921 gecesini pusula kurdular. Alemdar'ı yakalayıp mürettebatını gemide hapsedtiler. Alemdar'a 6 Fransız askeri yerleştirerek Fransız gemisi önde, Alemdar onun arkasında ve en sonda Fransız hücumbotu olmak üzere İstanbul'a doğru yola çıktılar. Ereğli önlerine geldiklerinde esir edilen Alemdar mürettebatı kurtulup 6 Fransız askerini esir almayı başardı. Alemdar Ereğli'ye doğru hareket edince Fransız hücumbotu ile çatışma çıktı. Ereğli'deki Kuva-yı Milliye birlikleri, Ereğli halkı Fransızlara karadan ateş açtı. Alemdar güçlükle kıyıya yanaştı. Fransızlar karadan ateş açılınca kıyıya yaklaşmaya cesaret edemediler. Alemdarın Serdümeni Rizeli Recep Reis şehit oldu (Peker, 1966:24-48; Mütercimler, 2005:616-630). Olaylar sırasında iki Fransız askeri öldü. Üç Fransız askeri yaralandı. 28 Ocak 1921'de İstanbul'dan bir Fransız filosu Ereğli'ye geldi. Bir torpidosunu Ereğli açıklarına bıraktıktan sonra Zonguldak'a gitti. Zonguldak Mutasarrıflığına nota vererek Alemdar gemisinin teslimini, mürettebatının cezalandırılmasını ve Fransız esirlerinin iadesini

talep ettiler. Yoksa Ereğli'yi işgal edeceklerini belirttiler. Tedbir olarak Fransız esirler Devrek'e gönderildi. TBMM esirlerin serbest bırakılmasına karşılık Alemdar'a ve Türk karasularında Türk bayrağı taşıyan gemilere dokunulmamasını istedi. Fransızlar bu istekleri reddederek Valdek Rosso adlı zırhlıyı Ereğli önlerine gönderdi. Bazı memurları esir alıp gizlice İstanbul'a yolladılar. Ereğli'de bir savunma hattı kuruldu. Milli bir teşkilat oluşturuldu. Halk silaha sarıldı. TBMM'nin emriyle Devrek, Bartın ve Çaycuma'daki milli kuvvetler Ereğli'ye sevk edildi. Ereğli Hükümet Dairesi geçici olarak iki saat içindeki Kocaali köyüne çekildi. Fransızlar olayın ciddiyetini anlayınca geri adım attılar ve 2 Şubat 1921 tarihinden itibaren Zonguldak Mutasarrıfı Nusret Beyle Fransız Amiral Dumesnil arasında görüşmeler başladı. Uzun süren görüşmeler sonrasında iki taraf arasında anlaşma sağlandı. Anlaşma sonrasında, Fransızlar 21 Haziran 1921'de Zonguldak'taki işgallerini sonlandırmak zorunda kaldı (Sarıkoçuncu, 1992:166-177).

Fransızlar Cumhuriyet yıllarında madenleri işletmeye devam ettiler. Ereğli Şirketi 1937 yılında devletleştirildi. 1 Aralık 1940 tarihinde ise yerli ve yabancı sermayeli şirketler ve münferit ocaklar devletleştirildi (Çıladır, 1977:168).

2.FRANSIZLARIN ZONGULDAK'TA KÜLTÜREL FAALİYETLERİ

2.1.Fransızların Zonguldak Sosyo-Kültürel Yaşamına Etkileri

Ereğli Şirketi sahip oldukları ocaklarda Kürt, Laz, Hırvat ve Karadağlı pek çok farklı etnik yapıda insan çalıştırdı. Ancak havzada yeterli kalifiyeli işçi bulamadıklarından Batı Avrupa ve Fransa'dan 60 civarında ustabaşını Zonguldak'a getirdi. Fransa'dan getirilen ustabaşları için müstakil evler inşa edildi (Quataert, 2009:136). Yüksek derecedeki yöneticiler ve mühendisler için Zonguldak'a bakan yüksek yamaçlara villalar yapıldı. Şirket, Fransa'dan getirdiği vatandaşları için aynı binada olmak üzere kilise, hastane ile kız ve erkek çocuklar için okul açtı. Bu okullarda eğitim dili Fransızcaydı (BEO. D:1898 G:142340-1, 5 Ağustos 1902). Fransızlar kurdukları tenis kortları, tiyatro ve sinema salonu ile mahallenin yakınındaki birahaneler sokağıyla kendileri için yaşanılabilir bir mahal oluşturdular (MŞH. SSC. D. 8958 1, s.1-225). Kendi bayram günlerinde ziyafet ve balolar düzenlediler. Kayık yarışları yaptılar (DH. MKT. D:2388 G:23, s.1, 12 Ağustos 1900). Fransızlar Zonguldak'a yaptıkları bu yatırımlar ile kente uzun yıllar kalmayı planladılar.

Zonguldak kentinin ortaya çıkışı Osmanlı toplumunda Batılı gündelik yaşamın benimsenmeye başladığı yıllara denk gelir. Zonguldak'ta yaşayan Fransızlar ve diğer Batı Avrupalı çalışanların evlerinde koltuk, masa-sandalye takımları, elbise dolabı, çatal-bıçak takımları, konsol gibi eşyalar, her türlü yiyecek ve içecek vardı. Avrupa'ya özgü yiyecekler konserve olarak gemilerle Zonguldak'a getirilerek mağaza ve dükkânlarda satılıyordu. Bu yıllarda Zonguldak'ta geleneksel İslam yaşamını benimsemiş köylü işçiler, yarı Batılı yarı İslam yaşam tarzını benimsemiş devlet memurları, klasik Hristiyan yaşamını sürdüren Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerle Batı Avrupalılar bir arada yaşadı. İstanbul'dan gelen devlet memurları, madende görevli üst düzey çalışanlar ve ticaretle uğraşan gayrimüslimlerin evlerinde konsol, büyük ayna, su testisi, Avrupa'dan getirilmiş sırçadan yapılmış su bardağı, sürahi, tabla gibi eşyalar, topraktan yapılmış tütünlük, el lambası, demir karyola, tatlı tablası, tatlı kaşığı, sandalye, yemek masası, su güğümü, kahve cezvesi, yemek takımları, çatal, minder örtüsü, mangal, maşa, ateş küreği, çamaşır teknesi, hamur teknesi, pusula, çarşaf, tarak, kadeh, fincan, burgu, ev havlusu, şekerlik, tuzluk, şemsiye, çeşitli saatler gibi o dönemin modern araç gereçleri bulunmaktaydı (MSH. SSC. d. 8956-2, s.157 No:543, 18 Ağustos 1903; MSH. SSC. d.8956-2,s.160 No:546, 18 Şubat 1903). Avrupalıların günlük yaşamda kullandıkları eşyalar, kılık kıyafetleri ve eğlence tarzları önce devlet memurları ve Osmanlı vatandaşı gayrimüslimler tarafından benimsendi. Sıradan yerli Müslüman ahali yer yataklarında uyuyan, yemeklerini elle yiyen, salonlarda minder üzerine oturarak muhabbet eden bir yaşamı benimsemişti. Batılıların yeme-içme alışkanlıkları ve eğlence anlayışları dine ve geleneklere uygun olmadığından tasvip edilmiyordu. Gayrimüslim, devlet memurları ve üst düzey çalışanların ev eşyaları ve giyimleri bölgede yaşayan Müslüman ahalininkinden hem farklıydı hem de çeşit miktarı fazlaydı. Bu ailelerin evlerinde çatal-bıçak takımı, sandalye ve masa bulunması yemek alışkanlıklarının, karyola bulunması ise yatma alışkanlıklarının değiştiğini göstermektedir. El feneri, ayna, konsol ve saat gibi araç gereçlerin varlığı ise ev düzenlerinin klasik Osmanlı toplumundan farklılaştığını ortaya koymaktadır. Zamanla bölge insanı gayrimüslim ve devlet memurlarının evlerinde gördüğü ev eşyalarına sahip olmaya başladı. Kentin kozmopolit yapısı, ev eşyalarında Osmanlı toplumunun yaşadığı değişimin Zonguldak'ta daha hızlı gerçekleşmesine neden oldu.

Zonguldak'ta devlet memurlarının günlük kullandığı eşyalar şer'iyye sicillerine göre; terlik, kundura, bez gömlek, yelek, palto, eldiven, şalvar, mendil, peşkir, hırka, kemer,

mintan, fes, sarık, yakalık, şalvar, iç donu, ceket ve pantolundu. Ayrıca birçok devlet memurunun kişisel eşyaları arasında kitap, cüz, kalem, mürekkep okkası gibi eşyalar vardı (MSH. SSC. d. 8956-2, s.163 No:555, 26 Ağustos 1903; MSH. SSC. d. 8958-1 s.109, No:13). Gayrimüslimlerin giyim eşyaları arasında farklı olarak şapka bulunuyordu (MSH. SSC. d.8958-1, s.24-25-No: 67, 1 Mart 1904). Bazı zengin ailelerin kişisel eşyaları arasında kürk gibi pahalı eşyalar vardı. Zonguldak'ta yaşayan insanların çeşitli ihtiyaçları için mağazalarda ve bakkalarda Fransız sabunundan İngiliz kibritine, Avusturya bıçağından Amerikan gömleğine kadar her şeyi bulmak mümkündü (MSH. SSC. d. 8956-2, s.192 No:623, 1 Kasım 1903). Kentteki mağazalarda Zonguldak'ta yaşayan Osmanlı vatandaşı Müslim, gayrimüslim ve yabancıların her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak malzeme bulunuyordu. Yerli Müslüman halk yabancıların kullandıkları, kendileri için lüks sayılabilecek eşyaları zamanla benimsediler. Batılı yaşam tarzı Anadolu'nun diğer yerlerine göre Zonguldak'ta daha çabuk kabul gördü. Kültürel etkileşim sonucu Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Zonguldak'ta kültür seviyesi yüksek bir zümre ortaya çıktı. Bu zümrenin ortaya çıkmasında grevler ve işçi sınıfının hakları ile ilgili yabancı ve gayrimüslim işçilerin telkinleri başlayan aydınlanma süreci de etkili oldu.

2.2.Zonguldak'ta Fransız Misyonerlerin Çalışmaları

Fransız ve diğer Avrupalıların Zonguldak'ta ikamet etmeye başlaması ile birlikte gelen insanların ibadet ihtiyaçlarını yerine getirebilmek için farklı Hristiyan mezhebenden birçok rahip ve rahibe kente gelip yerleşti. Özellikle Cizvit ve Assompsiyonist¹ misyonu Zonguldak'ta etkili oldu.

Cizvit tarikatı mensupları kendi mezheplerini yaymak için pek çok Hristiyan mezhebenden insanın ikamet ettiği Zonguldak'ı kendileri için uygun yerlerden biri olarak gördü. Avrupa'nın en etkili tarikatlarından olan Cizvitler, Osmanlı topraklarında birçok ruhsatsız mabet ve okul inşa ettiler. Bazen kiraladıkları meskenleri okul ve mabede dönüştürdüler. Hükümet yetkilileri taşra yöneticilerinden bu tür girişimlerin engellenmesini ve var olanların faaliyetlerinin durdurulmasını istedi. Ayrıca taşra yöneticilerinden ev ve

¹ Assomptionst tarikatı 1845 yılında Güney Fransa'nın Nimes kentinde Emmanuel D'alzon tarafından kuruldu. Fransa'nın zengin ailelerin desteklediği bu tarikatın amacı Protestan ve Ortodoks Hristiyanları Katolikleştirmektir (Özçakır, <https://www.academia.edu/12460475:4>). 1870 yılında Vatikan Konsili'nde Papanın yanılmazlığının kabul edilmesi Katolik Kilisesi'nin prestijini sarstı. Katolik Kilisesi'nin Doğu Hristiyanları arasında prestijini arttırmak amacıyla "Les Augustins da l'Assomtion" tarikatı Berlin-Bağdat güzergâhında etkili oldu. Merkez edindiği yerlerden biri İzmit'ti. İzmit'teki Assompsiyonistlerin ilgi gösterdikleri yerlerden biride Zonguldak oldu (Macar, 2022:169).

mesken kiralaayan yabancılardan, kiradıkları yerleri okul ve mabede çevirmeyeceklerine dair taahhüt almaları istendi (DH. MKT. D:2343 G:45 s.1, 12 Aralık 1899). Cizvit papazları XIX. yüzyılın sonunda ülkenin diğer yerlerinde olduğu gibi Zonguldak'ta da ruhsatsız mektep açtılar. Mektebin bir bölümünü önce manastıra sonra da çan ekleyerek kiliseye çevirdiler. Burada Pazar ve Yortu günlerinde Katoliklere ayin yaptırıldılar (DH. MKT. D:2372 G:39 s.1, 11 Temmuz 1900). 1904 yılında Hariciye Nezareti ile Fransa Sefareti arasında arsa veya mülk satın alan Fransızların ruhsatsız müessese açamayacağı kararlaştırıldı. Anlaşmada hükme uymayan Fransız müesseselerinin kapatılacağı hükmüne de yer verildi (MF. HTF. D:9 G:666 s.1, 2 Haziran 1904). Anlaşmaya rağmen Fransızlara engel olunamadı. Hükümetin siyasi olarak güçsüz olması ülke içindeki yabancılara müdahale edilmesini engelledi. Yabancıların da bu durumdan istifade ederek siyasi baskı ile Osmanlı ülkesinde kapitülasyonların getirdiği ayrıcalıklardan sonuna kadar yararlandıkları gibi Osmanlı kanunlarına da uymadıkları anlaşılmaktadır.

1897'de Zonguldak'a gönderilen rahipler ve Oblates rahibeleri tarafından kentte Assompsiyonist misyonu kuruldu. 1896'da Assompsiyonistler Zonguldak'ta Peres Augustins de I' Assomption ve Soeurs Oblates de I' Assomtion adlarıyla iki manastır açtı (Gürdal Özçakır, Zonguldak'ta Fransız Misyonerlik Faaliyetleri ve Andre Charles Pierre Moreel'in Yaşam Hikayesi, s.4). Assompsiyonistler Zonguldak Limanı civarında bir bina satın aldılar. Satın alınan bina Zonguldak Limanı müteahhiti Yanko Bey'in yardımcılarında Pino tarafından limanın inşaat çalışanlarına lokanta olarak yapılmıştı. Assompsiyonistler satın aldıkları lokantayı ibadethaneye çevirdiler. Ayrıca misyonun rahip ve rahibeleri oturdukları evleri okula dönüştürdüler. Bu okullarda Hristiyan şirket çalışanlarının çocuklarına eğitim verdiler. Ereğli Şirketi Assompsiyonit rahip ve rahibelerin masraflarını karşıladı. Ayrıca Ereğli Şirketi Fransız Mahallesi'nde kurdukları hastanenin yönetimini de Assompsiyonist rahip ve rahibelere bıraktılar. Hastanenin zemin katında "Saint Louis de Gonzague" cemiyeti erkekler için, "Enfants de Marie et des Saints Anges" cemiyeti ise kızlar için birer kütüphane ve matbaa kurdu. Ayrıca konferanslar, film gösterileri ve gramofon dinletileri düzenlediler. Üzülmez ve Çatalağzı'nda iki şapelde ayin yaptılar. Gelik'te de aynı amaçla bir şapel açtılar (Macar, 2022:170-172, 177).

1903 yılında Zonguldak'ta Fransızlara ait iki manastır vardı. Pazar ve yortu günlerinde Katolikler kilisede ayin düzenlediler (Çalışkan, 2021:372). 1913 yılına kadar

Assompiyonistlerin Zonguldak rahibi Leonce Hennebique idi. Leonce, Eskişehir'e atanınca yerine Andavel Besese atandı (Macar, 2022:174).

1915 Martında Rus bombardımanından sonra Fransız rahip Andavel Besese ile Yunan rahip Efiste Atiyos'un tabyaları dolaşmaları, kentin gördüğü zararlar ilgili malumat hazırlığı içinde olmaları güvensizliğe neden oldu. Bu nedenle iki rahip Bolu'ya sürgün edildi (DH. ŞFR. D:55 G:107; D:464 G:128). Ayrıca I. Dünya Savaşı sırasında bazı rahibelerde Bolu'ya gönderildi. Rahibeler Bolu'da bir hane kiraladılar. Hükümet Bolu'ya gönderilen rahip ve rahibelerin her türlü ihtiyaçlarını karşıladı. Rahibelerden hastabakıcı görevi üstlenebilecek olanların Zonguldak'ta kalmasına izin verildi (DH. EUM. 5.Şb. D:23 G:26 s.4). Zonguldak'taki Katolik Kilisesi Rus bombardımanında hasar gördü. Kentte Katoliklerin rahipsiz kaldığı dönemde Zonguldak Jandarma kumandanı Hayri Bey kiliseyi tamir ettirdi. Buraya askerleri yerleştirildi. Fransız rahibin sürgününden sonra Zonguldak Katolik Kilisesi dokuz ay rahipsiz kaldı. Zonguldak'taki Katoliklerin ayin yapamadıkları gerekçesi ile rahip isteğinde bulunmaları üzerine 1916'da Kapusen tarikatı mensubu Stephan Richard Liebl adlı Alman bir rahip kente gönderildi. Zonguldak Katolik Kilisesi dokuz ay rahipsiz kaldı. Rahip Stephan Richard kente geldiğinde kiliseyi Hayri Beyden istedi. Sonuç alamayınca İstanbul Hükümetine şikâyet etti. Sonrasında kilise ayin için Katoliklere devredildi. I.Dünya Savaşı'ndan sonra Fransızlar Zonguldak'a döndü. Katolik Kilisesi tekrar Fransızların eline geçti. Bu durum 21 Haziran 1921 tarihinde Fransızların kentten çekilmesine kadar devam etti. Fransız işgalinin son bulması ile birlikte Assompiyonistlerin büyük kısmı ülkelerine döndüler (Elçin Macar, 2022:176-179).

2.3.Zonguldak'ta Fransız Eğitim Kurumları

Fransızlar Fener semtinde açtıkları hastanenin bitişiğine 1900 yılında erkek ve kız mektebi kurdular (BOA., BEO, D:1929, G:144661, Belge no:1). Fransızlar biri erkeklerle diğeri kızlara ait olmak üzere ekonomik olarak şirkete bağlı olan, idaresi Assompiyonist rahiplerin elinde birer okul açtı. Bu iki okulun eğitimi dini ağırlıklıydı (Çalışkan, 2021:365). Fransızlar Cizvit ve Assompiyonistler aracılığı ile eğitim faaliyetlerinde bulundular.

Zonguldak'ta ikamet eden Fransız papazları ruhsatsız açtıkları mektep binasını kendilerine ikametgâh olarak seçtiler. Açtıkları mektebi de o civarda otel olarak kullanılan binaya nakletmek istediler. Kastamonu valiliği, Dâhiliye Nezareti'ne çektiği telgrafta ecnebilerin Zonguldak'ta yeterli nüfusu olmadığı halde Zonguldak'a gelen 3 rahibin kaldıkları

oteli mektebe dönüştürdüklerini bildirdi (BOA., DH.MKT, D:2281, G:4, Belge no:1). Fransız Cizvit papazları, sadece Zonguldak'ta değil ülkenin birçok yerinde bu tür faaliyetler yapıyordu. Kendilerine gösterilen hoşgöründen yararlanarak memleketin her tarafında meskenleri ibadethane, yetimhane gibi müesseselere çevirerek izinsiz okul açmaları hükümeti rahatsız etti. Bunun üzerine Merkezi Hükümet taşradaki yetkililerden bu tür faaliyetlerin engellenmesini istedi (BOA., DH. MKT, D:2302, G:58, Belge no:1). Ayrıca açılan bu tür mekteplere Osmanlı vatandaşı çocukların öğrenim görmesine izin verilmemesi mahalli hükümetlere bildirildi. Misyonerler Zonguldak'ta açtıkları mektebi ibadethane olarak da kullanıyordu. Cizvit papazlarının pazar ve yortu günlerinde orada bulunan Katoliklere ayin yaptıkları mutasarrıflıktan Dâhiliye Nezareti'ne bildirildi (BOA., DH.MKT, D:2372, G:39, Belge no: 1). Bunun üzerine Zonguldak'ta Fransız Cizvit papazları tarafından izinsiz açılan mektebe Osmanlı vatandaşlarının gitmesi yasaklandı. Ecnebilerin okul açabilmesi için sefaretleri aracılığı ile gerekli izni almaları gerektiği bildirildi (BOA., DH. MKT, D:2475, G:3, Belge no:1-2). 1900'lü yıllardan itibaren belgelerde Cizvit tarikatından bahsedilmemektedir. Konu ile ilgili araştırma yapan Elçin Macar ve Tuğba Çalışkan Cizvit tarikatının okullarını ve kiliselerini 1900'lü yılların başında Assompsiyonistlere devretmiş olabilecekleri üzerinde dururlar.

Fransızların hastane yanında açtıkları mektebin 1914 yılında dört öğretmeni vardı. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na katılınca mektebin faaliyetleri durduruldu (BOA., BEO, D:1929, G:144661, Belge no:1). Fransız okulları Mondros Ateşkes Anlaşmasından sonra tekrar faaliyete geçti. Milli Mücadeleden sonra Zonguldak Mutassarıflığı 1923-1924 eğitim öğretim yılında Fransız okullarının Türk kanunlarına uymadığı gerekçesi ile faaliyetine izin vermeyeceğini açıkladı. Bu durum Türkiye- Fransa arasındaki ilişkileri gerginleştirdi (HR. İ. D:80 G:51 s.1-6, 10 Ağustos 1923). Tartışmalar sonrasında Fransız okulları Cumhuriyetin ilk yıllarında bir süre daha faal kaldılar. Fransızların açtığı okullar, Zonguldak'ta modern temel eğitim kurumlarının açılmasında etkili oldu.

2.3.1.Sent Barab İbtidai Mektebi

Fransızlar tarafından 1898 yılında Çaydamar'da açıldı. Beş yıllık bir okuldu (BOA., MF. İBT, D:359, G:98, Belge no:4). Assompsiyonistler tarafından açılan okulun masrafları Ereğli Şirketi tarafından karşılandı (Çalışkan, 2021:181). 1906 Haziran'ında meydana gelen

selde Assompsiyonistlerin erkek okulu yıkıldı. Frer Humbert Terraz adında Assompsiyonist bir keşiş öldü (Macar, 2022:173). Okul tekrar inşa edildi. 1912 yılında mektebin müdürü Ferar Mark idi ve aynı yıl okulun 110 öğrencisi bulunuyordu. Okul öğretmenliğini Altanazafdar üstlenmekteydi. Okulun rüştiye kısmı da bulunuyordu (BOA., MF. İBT, D:359, G:98, Belge no:4).

2.3.2.Saint Geneienne İbtidai Mektebi

Fransızlar tarafından 1898 yılında Mithat Paşa Mahallesi Plato mevkisinde kuruldu. Assompsiyonistler tarafından açılan okulun masrafları Ereğli Şirketi tarafından karşılandı (BCA., 180-9-0-0/27-141-1-17, 29.09.1923). 1912 yılında okul müdiresi Sörso Peryor ve Yedinöfer Süvar idi. Mektebin 90 kız öğrencisi bulunuyordu. Mektebin iptidai ve rüştiye bölümleri vardı (BOA., DH. ŞFR, D:449, G:85, Belge no:1).

Assompsiyonistler tarafından açılan mektep, yatılı ve yatısız olarak ikişer sınıflı mekteplerdi. Her iki okul din dersi ağırlıklıydı. I.Dünya Savaşı yıllarında okullar kapandı. Fransız işgali ile birlikte tekrar faaliyete başladılar. Müslüman öğrencilere de okulun din dersi ağırlıklıydılar (Çalışkan, 2021:365, 373). Kız ve erkek okulu müfredatında Türkçe, Türkiye Coğrafyası, Türkiye Tarihi dersleri de yer alıyordu (Macar, 2022:186).

Mondros Ateşkes Anlaşmasından sonra Fransız Saint Geneienne İbtidai Mektebi tekrar açıldı ve müdürlüğünü Arkad Efendi adıyla bir papaz üstlendi. 1923 yılında mektepte 21 Müslüman talebe eğitim öğretim görüyordu. Zonguldak İslam Mektebi'nde ise 33 Müslüman talebe bulunmaktaydı. Kanunlara göre Türk çocukların ilk eğitimlerini Türk Mekteplerinde yapmaları gerekmektedir (BCA., 180-9-0-0/27-141-1-2, 29.09.1923). Ayrıca Fransız Mektebi'nin 1923 Haziran ayında yılsonunda yapılan müsamerede İstiklal Marşı okunmamış, müsamereye Fransız Marşı ile başlandı. Fransız Mektebi'nin müdürü Arkad Efendi kendini Fransız topraklarında zannederek bu tür faaliyetlere girişince Zonguldak valisi 20 Haziran 1923'te Arkad Efendi'yi görevden aldı. Yetkililer Papaz Arkad Efendi'nin bundan sonra Türk topraklarında görev alamayacağını belirttiler (BCA.,180-9-0-0/27-141-1,s.3-6 29.09.1923). Ayrıca Zonguldak valisi Fransızların kente nüfuslarının azaldığını belirterek 1 Eylül'den itibaren okullun eğitim-öğretime devam edemeyeceğini Fransızlara bildirdi. Fransızlar durumu hükümete şikâyet ettiler. İsmet Paşa Fransız yetkililere yazdığı mektupta Türk kanun ve yönetmeliklere uymak şartı ile mektebin faaliyetlerine devam edebileceğini belirtti (HR. İM. D:80 G:51 s.1-6, 10 Ağustos 1923). Yeni Türk Devleti Fransızlara taviz

vermedi. Osmanlı Döneminde kanunlara uymayan, istedikleri gibi hareket eden Fransızlar yeni Türk Hükümetinin taviz vermeyen tutumu karşısında kanunlara uymak zorunda kaldılar.

Arkad Efendi'nin yerine Mösyö Poul Rodva okul müdürü oldu. Okulun ikinci müdürü ise Madmazel Helan Manfan'dı (BCA., 180-9-0-0/27-141-1-17, 29.09.1923). Okulun Fransız vatandaşı beş öğretmeni ve bir mubassırı vardı. Erkek ve kız şubelerinde Türkçe, Türk Tarihi ve Türk Coğrafyası derslerine giren Ali Rıza Bey ve Kaniye Hanım adıyla iki Türkiye vatandaşı öğretmeni vardı. Okul müdür ve müdüresi rahip ve rahibe olduklarından devlet maaş almıyorlardı. Öğretmenler ise 50 lira aylık almışlardı (BCA., 180-9-0-0/27-141-17-18, 29.09.1923).

SONUÇ

Fransızlar Ereğli Şirketi aracılığı ile havzaya girdiler. Kısa sürede havzadaki maden ocaklarının çoğunu satın aldılar. Bütün maden ocaklarını işletme hakkını elde ederek Ereğli'den Paris'e uzanan bir demiryolu hattı kurarak havzayı tamamen müstemleke haline getirmeye çalıştılar. Ereğli şirketinin kurulmasından I.Dünya Savaşına kadar olan süreçte kömür havzasındaki tüm ocakları ele geçirmek için Zonguldak'a atadıkları konsolos aracılığı devlet memurları üzerinde baskı oluşturdular. Fransızların Zonguldak'a konsolos ataması üzerine Osmanlı Hükümeti Zonguldak'ı alelacele köyden kazaya dönüştürdü.

II. Abdülhamit Dönemi'nde Ragıp Paşa devlet gücünü arkasına alarak Fransızların bölgeyi müstemleke haline getirmesini engelledi. İttihat ve Terakki iktidarında Alman yanlısı bir politika izlendi. Havzaya Alman sermayesi girdi. I. Dünya Savaşı sırasında Fransızlar kentten çıkarıldı. Mondros Ateşkes Anlaşması sonrasında tekrar havzaya gelen Fransızlar Zonguldak'ı işgal ettiler. Bölgede alınan önlemlerle Fransızların işgal bölgelerini genişletmeleri engellendi. Kısa sürede havzada Milli Mücadele yanlıları güçlendi. Alemdar olayından sonra Fransızlar işgallerini sonlandırmak zorunda kaldılar. TBBM ile yaptıkları anlaşma ile 1937 yılına kadar Ereğli Şirketi aracılığı ile havzada maden ocakları işlettiler.

Fransızlar Zonguldak'ta kendi vatandaşları için oldukça lüks bir mahalle kurdular. Mahallede okul, kilise ve hastane gibi yapılar inşa ettiler. Kurdukları mahallede sinema ve tiyatro gösterileri düzenlediler. Tenis kortları gibi daha önce Anadolu şehirlerinden rastlanmayan tesisler oluşturdular. Yerli insanlar ise barakalarda ve koğuşlarda zor şartlarda yaşadılar. Bu yıllarda şehirde iki farklı görüntü vardı. Bir tarafta günümüz Fener semtinde

Fransızların yaşadığı, merkezinde eğitim ve sağlık kuruluşları olan, sosyal tesisleri, dinlenme alanları, yamaçta deniz manzaralı ve sürekli güneş alan villa tarzı yapıları ile son derece modern bir görünüm varken diğer tarafta Müslüman maden işçilerinin yaşadığı koğuşlar, barakalar, dağa tepeye ve Üzülmaz deresi kenarına inşa edilmiş sağlıksız derme çatma konutların bulunduğu, doğru düzgün yolların olmadığı, altyapının bulunmadığı sokakların görüntüsü vardı.

Fransızlar hem Ereğli Şirketi çalışanları için hem de misyonerlik faaliyetleri için kentte birçok temel eğitimi kurumu kurdular. Osmanlı Hükümeti bu durumdan rahatsızdı. Müslüman çocukların bu okullara gitmesini engellemek için kentte modern temel eğitim kurumları açmak zorunda kaldı. Fransızlar her alanda olduğu gibi eğitim alanında da Osmanlı kanunlarına uymadılar. Kendilerini uyaran ya da isteklerini yerine getirmeyen devlet memurlarını Osmanlı hükümetine baskı yaparak ya görevden aldırıldılar ya da görev yerlerini değiştirilmesine neden oldular. Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğü bu durumun en önemli nedeniydi. Yeni Türkiye Cumhuriyeti Fransızlara taviz vermedi. Kanunlara uymayan okulların faaliyetlerine izin verilmedi. Fransızlar istedikleri gibi hareket edemeyeceklerini anlayınca Cumhuriyetin ilk yıllarında okullarını kapatarak memleketlerine dönmek zorunda kaldılar.

Fransız misyonerleri Osmanlı vatandaşı Rum ve Ermeniler, Zonguldak'a Avrupa'dan gelen Hristiyanlar için Zonguldak'ta misyonerlik faaliyetlerinde bulundular. Misyonerler kentte kurdukları kiliseler ve okullar aracılığı ile hem kendi vatandaşları hem de Osmanlı vatandaşları üzerinde kültürel etkiler bıraktılar. Batı Avrupalıların ev eşyaları, yeme-içme alışkanlıkları, giyim-kuşamları Zonguldak'ta yaşayan gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarını, burada görev yapan devlet memurlarını ve zamanla yöre halkını etkiledi. Fransız gündelik yaşamı yerli halk tarafından da zamanla benimsendi. Batı Avrupa kültürü ile Anadolu insanının beraber yaşadığı Zonguldak kenti kültürel etkileşimin yoğun yaşandığı bir yer oldu.

EXTENDED ABSTRACT

The French recognized Zonguldak, which has rich coal beds, during the Crimean War. XIX. At the end of the 19th century, the French capital entered Zonguldak after the architect Yanko received a port concession in Zonguldak. Until the French came to Zonguldak, this place was a village. The French started operate mines using the privilege given to them. Many French people settled in the city. Ereğli Company created a neighborhood fort he French

coming to the city. In addition, many people from various European countries came to the city to work in various jobs, especially in mines. Missionaries flocked to Zonguldak to meet the educational and religious needs of the arriving people. The French appointed a consul to the city. They opened churches and schools. They created social living spaces such as cinemas, theaters and tennis courts.

The French created a livable area for themselves in Zonguldak. They local people worked in mines in poverty. He lived in dormitories or makeshift shacks. Over time, the local people emulated the lives of Western Europeans living in the city. For this reason, the clothing, food, entertainment life and household goods of Westerners in Zonguldak were reflected in social life earlier than in other cities of Anatolia. In addition, cultural interaction revealed a group with a high level of culture in Zonguldak.

The French tried to make the basin a colony from the first day they arrived. During World War I, the French were expelled from Zonguldak. When the Ottoman Empire was defeated in the war, the French came to the city again and occupied the city. They did not face any reaction in the first months of the occupation. However, from the beginning of 1920, supporters of the War of Independence grew stronger in the city. The French did not dare to fight with the Turkish Grand National Assembly in Zonguldak. After the Alemdar incident, the French had to end the occupation of the city.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.) D:1139 G:8541; D:1155 G:86564; D:1500 G:112447; D:1898 G:142340/1; D:1929, G:144661, Belge no:1; D:2155 G:161590.

BOA., Dâhiliye, Mektubi Kalemî, (DH. MKT.) D:715 G:19; D:764 G:62; D:2084 G:39; D:2308 G:72; D:2625 G:60.

BOA., Dâhiliye, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (DH. EUM.) D:25 G:44/2.

BOA., Dâhiliye, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemî (DH. EUM. AYŞ.) D:66 G:10.

- BOA., Dâhiliye, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Ecanib Kalemi (DH. EUM. ECB.) D:25 G:44.
- BOA., Dâhiliye, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Beşinci Şube (DH. EUM. 5 Şb.) D:23 G:26; D:83 G:20).
- BOA., Dâhiliye, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Altıncı Şube (DH. EUM. 6.Şb.) D:2 G:49.
- BOA., Dâhiliye, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Emniyet Şubesi (DH. EUM. EMN.) D:90 G:19; D:90 G:19/1.
- BOA., Dâhiliye, İdare-i Umumiyye (DH. İ.U.M.) D:2022 G:1466; D:2023 G:1451.
- BOA., Dâhiliye, Kalem-i Mahsus (DH. KMS.) D:56 G:48; D:57 G:26.
- BOA., Dahiliye, Mektubi Kalemi, (DH. MKT.) D:2281, G:4; D:2302, G:58; D:2343 G:45; D:2372, G:39; D:2475, G:3.
- BOA., Dâhiliye, Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) D:55 G:216; D:449 G:85.
- BOA., Hazine-i Hassa Defterleri (HH.d.) Defter No:799.
- BOA., Hazine-i Hassa İradeler (HH.İM.) D:80 G:51.
- BOA., Hariciye Nezareti Tahrirat Kalemi (HR. TH.) D:210 G:44.
- BOA., İrade Hariciye (İ. HR.)D:411 G:43.
- BOA., Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF. İBT.) D:359, G:98.
- BOA., Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti (ML. EEM.) D:815 G:50.
- BOA., Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.) D:198 G:100.
- BOA., Şûra-yı Devlet Evrakı (ŞD.) D:6 G:61; D:1683 G:23.
- BOA., Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.) D:165 G:178.
- BOA., Yıldız Sadaret (Y. PRK.) D:15 G:8.
- BOA., Yıldız Posta ve Telgraf Nezareti Maruzatı (Y. PRK. PT.) D:15 G:123.
- BOA., Yıldız Umumi (Y. PRK. UM.) D:39 G:70.
- Cumhuriyet Arşivi (BCA.) 180-9-0-0/27-141-1-17, 29.09.1923.

- Çalışkan T. (2021). “Zonguldak Saint Genevieve Kız ve Saint Barbe Erkek Fransız Okulları”, *Selçuk Türkiyat Dergisi*, S.52, 365-388.
- Çıladır S. (1977). *Zonguldak Havzasında İşçi Hareketlerinin Tarihi 1848/1940*, Ankara: Yeraltı Maden/İş Yayınları.
- Erküçük Adalar B. (2019). *Basiret Gazetesine Göre Prusya-Fransa Savaşları (1870-1871)*, Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum: (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Genç, H. (2007). *Ereğli Kömür Madenleri (1840-1920)*, Marmara Üniversiteleri, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Güven, T. (2015). *Kömür Madenciliği, İşletmecilik ve Çalışma Hayatı (1848-1912)*, Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Macar, E. (2022). Zonguldak Katolik Misyonu. A. Efiloğlu, G. Arslan, Y. Namal (Ed.), *Zonguldak Antik Çağ'dan Cumhuriyet'e Bir Kentin Tarihi* içinde (s. 169-190). Ankara: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları No:37.
- MŞH.ŞSC.d.. 8956 Zonguldak; 2166 H.29.12.1321/ M.17.12.1904.
- MŞH.ŞSC.d.. 8958 Zonguldak; 2168 H.29.12.1330/ M.09.12.1912.
- Mütercimler, E. (2005). *Onlar Bizim İçin Öldüler Bu Vatan Böyle Kurtuldu*, İstanbul: Melisa Matbaacılık.
- Quartert, D. (2009). *Osmanlı İmparatorluğunda Madenciler ve Devlet*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Peker, N. (1966). *Öl, Esir Olma İstiklal Savaşında*, İstanbul: Oktay Yayınevi.
- Sarıkoymuncu, A. (1992). *Millî Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Özçakır, G. (2016), “Zonguldak'ta Fransız Misyonerlik Faaliyetleri ve Andre Charles Pierre Moreel'in Yaşam Hikayesi”, <https://www.academia.edu/12460475/>, (Erişim Tarihi:12.10.2021).

Zaman, E. M. (2012). *Zonguldak İnsan Mekan Zaman*, Zonguldak: TMMOB Maden Mühendisler Odası Yayınları.

ҚҰТТЫ БІЛІКТЕ КЕЗДЕСЕТІН КИІМ-КЕШЕК ПЕН ЗЕРГЕРЛІК БҰЙЫМҒА БАЙЛАНЫСТЫ ТЕРМИНДЕРДІҢ ТІКЕЛЕЙ ЖӘНЕ АУЫСПАЛЫ МАҒЫНАДА ҚОЛДАНЫЛУЫ

Gulkhanys ARYSTANOVA * 

Аңдатпа

Құтты білікте Қарахан дәуіріндегі этносаяси тарих, мәдениет, наным-сенім, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, дипломатиялық байланыспен қатар көрші елдермен мәдени байланыс, сауда қатынастары соның ішінде киім-кешек, зергерлік бұйымдар мен аксессуарларға байланысты деректер көптеп сақталған.

Күні бүгінге дейін Құтты білік дидактикалық дастаны әр түрлі қырынан жан жақты зерттеліп, көптеген зерттеулер жазылды. Десек те Құтты біліктегі киім-кешек пен әшекейлерге байланысты терминдердің тікелей және ауыспалы мағынада қолданылуы бойынша зерттеулер басқа саладағы тақырыптардың ішінде арагідік аталып өтілгенімен мақала ретінде арнайы зерттеліп жазылмапты. Біз мақалада аталған академиялық бостықтың орнын толтыруға тырыстық. Дидактикалық дастандағы киім, мата, аксессуарлар, зергерлік бұйымдар, асыл тастар мен қосымша элементтерге қатысты тікелей және ауыспалы мағынада қолданылған терминдердің сөздік қоры жинақталып, талданды. Тікелей мағынада қолданылған терминдерді М. Қашқаридың Диуани лұғат-ит түрік, Йгүнеклі Ахметтің Атабетүл Хақайық сынды ғылыми еңбектер мен қатар бүгінгі қолданыстағы сөздіктермен қуаттап, толықтырып, фразеологиялық мағынада қолданылған анықтамаларды басқа зерттеушілердің қалай талдағанын қарастырып, олардың да бұрынғы пікір, ұсыныстары сілтеме ретінде көрсетіліп, жасалды. Осылайша ортағасырда қолданылған терминдердің мағынасы, ұғымдар мен түсінік жағынан сәйкесетін қосымша сөз ұғымдары сараланып көрсетілді.

Нәтижеде 19 ғасырдағы Османлы және қазақ қоғамының киім-кешек тарихы мен мәдениеті атты докторлық диссертациясының қосымшасы ретінде ұлттық киім мәдениетіне қатысты категориялы - терминдер жүйесін қалыптастыру үшін ұғымдарды бір жүйеге түсіру және көрші халықтардың киім-кешекке байланысты дәстүрлі атауларын жинақтау мақсатында киім-кешек және әшекейлерге байланысты сөздік құрастырылуда.

Түйін сөздер: Құтты Білік, Терминология, Киім-Кешек, Аксессуарлар, Тікелей Мағына, Ауыспалы Мағына, Этномәдени Лексика

* Gulkhanys Arystanova, Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, arystanovagulkhanis@gmail.com.

DIRECT AND METAFORICAL MEANING OF THE TERMS OF TRADITIONAL CLOTHING AND JEWELRY ACCORDING TO *KUTADGU BİLİĞ*

Abstract

The Kutadgu Bilig contains many of data concerning the ethnopolitical history, culture, beliefs, traditions, customs, diplomatic relations, cultural relations ties with neighboring countries, and trade, especially clothing, ornaments, jewelry, and accessories in the Karakhanid era. However, during the study, it was found that studies related to clothing and accessories were not fully investigated in the aforementioned book.

Until today, didactic epic Kutadgu Bilig has been widely studied and many articles have been written. However, about clothing and accessories in Kutadgu Bilig especially in the direct metaphorical sense, was not specifically researched and was not specifically researched. Although it was written from time to time under other topics. We wanted to fill this gap. Vocabulary associated with clothing, accessories, jewellery, precious stones, and additional elements used directly and metaphorically in a didactic epic was identified and analyzed. The terms used directly have been validated by the dictionaries available today, their different meanings have been compared with those analysed by other researchers, and their opinions and suggestions have also been taken as references and analysed. Parallels corresponding to the meaning and name were highlighted.

As a result, in the appendix of the doctoral dissertation on the History and Culture of the Ottoman and Kazakh Society of the XIX century, a system of concepts forming a terminological categorical system related to the national clothing in presented, for the formation of traditional names of various types of clothing, the terms of the clothing dictionary that we have prepared were compiled.

Keywords: Kutadgu Bilig, Terminology, Clothing, Accessories, Direct Meaning, Alternating Significance, Ethnocultural Vocabulary.

KUTADGU BİLİĞ'DE BULUNAN MİLLİ GİYİM-KUŞAM VE TAKI TERİMLERİNİN DOĞRUDAN VE MECAZ ANLAMLARI

Özet

“Kutadgu Bilig”te Karahanlılar döneminin etno-politik tarihi, kültürü, inançları, gelenek ve görenekleri, diplomatik ilişkileri, komşu ülkelerle kültürel ilişkileri, ticareti, özellikle giyim kuşam, aksesuar ve takıları ile ilgili birçok veri bulunmaktadır.

“Kutadgu Bilig” didaktik destanı bugüne kadar kapsamlı bir şekilde incelenmiştir ve buna dair birçok makale yazılmıştır. Ancak özellikle doğrudan ve dolaylı anlamda giyim ve aksesuarlarla ilgili araştırmalar, diğer konular arasında a münferit olarak yazılmasına rağmen, özel olarak araştırılmamıştır ve makale olarak yazılmamıştır. Bu akademik boşluğu doldurarak giyim kuşam tarihi, kültürü ve terminolojiye katkıda bulunmak istedik.

Didaktik destanda doğrudan ve dolaysız olarak geçen giysi, aksesuar, takı, kumaş, değerli taşlar ve ek unsurlara ilişkin söz varlığı tespit edilerek incelenmiştir. Doğrudan kullanılan terimler Kaşgarlı Mahmut’un Dîvânu Lugâti’t-Türk, Edip Ahmet Yükneki’nin Atabetü’l-Hakayık (Hak’ka saygı) ve günümüz sözlükleri ile desteklenmiş, deyimsel anlamları diğer araştırmacıların analiz ettikleri sunumlarıyla karşılaştırılmış, görüş ve önerileri atf gösterilerek verilmiştir. Bu şekilde Orta Çağ’da kullanılan terimlerin paralellikleri anlam ve kimlik açısından tam olarak eşleştirilmiştir.

Sonuç olarak, XIX yüzyıl Osmanlı ve Kazak Toplumunun Tarihi ve Kültürü üzerine doktora tezine ek olarak ulusal giyim kültürüyle ilgili bir terim-kategorik sistem oluşturan bir kavram sistemi sunulacaktır. Aynı zamanda farklı giyim türlerinin geleneksel terimlerini oluşturmak için hazırladığımız giyim sözlüğü terimleri hazırlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kutadgu Bilig, Terminoloji, Giysi, Aksesuar, Dolaysız Anlam, Değişken Anlam, Etnokültürel Söz Varlığı.

KİRİSPİE

1069-1070 жылдары Қарахан мемлекеті тұсында (766-1212) жазылған Жүсіп Хас Хажиб Баласағұнның *Құтты білік* дидактикалық дастаны XI ғасырдың Қарахан дәуірінің түрік ислам мәдениет ошағының ортақ туындысы. Жалпы Құтты білік дидактикалық дастаны мен М. Қашқаридың *Диуани лұғат-ит түрік* (XI.ғасыр) сөздігі жазылған кезеңде түркі халықтарының Ислам өркениетінің ықпалына түсіп, жаңа мәдениетпен танысып, тоғысып жатқан кезі болатын. Дін – әлеуметтік және моральдық құндылықтар бойынша алға тартқан құралдарымен мәдениеттің қалыптасуына әсер етеді. Киім атауларының әр түрлі болғаны ол географиялық аймақта әр түрлі этниканың өмір сүргендігінің де белгісі. Аталмыш ғасырда ислам діні біріктіруші күш ретінде қалыптасты.

Мұның нәтижесінде әскери және мәдени экспансия қуатты мемлекет құрып, елдің дамуына, гүлденуіне мүмкіндік берді. *Құтты білікте* елшінің, саудагердің, суретшінің, қолөнершілердің әрқайсысының мінез-құлқы, сөйлесу, қарым-қатынас жасау тәртібінің жеке жеке берілуі үлкен мәдени ошақтың, сауда орталықтарының, керуен жолдарының яғни, бір сөзбен айтқанда өркениеттің болғандығын дәлелдейді. Әрі Қарахан дәуірінің этносаяси тарихы, мәдениеті, наным-сенімі, әдет-ғұрпы, дипломатиялық қарым-қатынасы, көрші елдермен мәдени және сауда қарым-қатынасы әсіресе, бізді қызықтыратын киім-кешегі, киім кию мәдениеті мен әшекей бұйымдары туралы деректер көбірек кездеседі.

Орта ғасырдың түрік ойшылы, ақын, мемлекет қайраткері Баласағұнды Жүсіп 54 жасында (Р. Араттың жобалауы бойынша) он сегіз айдың ішінде Бұғра ханға арнап 6645 тармақ, 173 төрттіктен тұратын тарихқа дастан болатын *Құтты білік* дидактикалық өлеңін ескі түркі тілінде жазды. Ол кезеңде тұлғалар өз еңбектерін ескі түрік тілінде жазса, кейіннен Ислам діні кіріп, өркениеттің көрінісі ретінде еңбектерін ескі түрікше және арабша жазған. Исламмен түркі халықтарының синтезі *Құтты біліктің баптарында* түркі халықтарының этнографиясында көрініс тапқан. Аталмыш еңбек хан тарапынан өте жоғары бағаланып, *Хас Хажыб* (ұлы уәзір) деген атақ берген. Автор

Әділет/Күнтуды/әділ заң, Ақыл/Өгдүлміш/парасат, Бақыт/Айтолды¹/құт, ырыс Қанағат/Оғдұрмыш/ұстамдылық деген төрт ұғымға ерекше көңіл бөліп, балама бейнелермен мәнін ашады. Әділетті шыққан күнге, Бақытты толған айға теңесе, Ақылда белсенді өмір жолын ұсынып, Қанағатта өмірден оқшауланып, Аллаға қауышуды уағыздайды. Туындыда Күнтуды – әмірші, Айтолды – уәзір, Өгдүлміш – уәзірдің баласы, ал Оғдұрмыш – уәзірдің ағасы ретінде көрсетіледі.

Негізінде Жүсіп Хас Хажиб Баласағұнның *Құтты біліктегі* жазу әдісі, өзі өмір сүрген қоғамды шынайы тұрғыда көрсете білгендіктен реализм ағымымен ұштасса, дидактикалық дастандағы кейіпкерлерді реті келгенде идеялизациялап метафоралармен жеткізгендіктен романтизммен де байланыстыруда [Ötkür, 2016 :171].

Мақаланың негізгі мақсаты алғашқы ұстанымымыз бен көзқарасымыз болған *Құтты білікте* аты аталған киім-кешек пен әшекейлерге байланысты терминдердің тікелей және метафоралық мағынада бүгінгі таңда қаншалықты қолданылғандығын және осыларға байланысты әдет-ғұрыптар қаншалықты өзгеріске ұшырағанын, сонымен бірге қолданыстан шыққан терминдерді анықтау және ортағасырда қолданылған анықтамалардың мағынасы, ұғымдары мен түсініктері жағынан сәйкесетін параллельдерін қарастыру болмақ. Ауыспалы мағынада қолданылған сөздердің түбінде үлкен астар мән бар. Өйткені материалды мәдениеттің бір бөлшегі болып саналатын киім-кешек бір этниканың жеке куәлігі іспеттес. Ал этникалық киімдердегі мата, түс, ою-өрнек, аксессуарлар да сол халықтың тарихын, экономикасын, мәдениетін, әлеуметтік жағдайын, географиялық аймағын, тілін, дінін, наным сенімін, әдет-ғұрпын және салт-дәстүрінен бізге хабар береді.

Атап айтқанда, әр түрлі басылымдарды (аудармаларды) салыстыру, сараптама жасау, зерттеу барысында материалдардағы баптардың сәйкеспейтіні анықталды. Айырмашылықтар мен сәйкеспеушіліктердің бар екендігін Асқар Егеубаев құптап өз зерттеулерінде жазады [Егеубаев, 2007: 521]. Оған мысал, Рәшит Рахмати Араттың *Kutadgu Bilig I* аудармасы 6645 баптан, Асқар Егеубаевтың аударған Жүсіп

¹ Асқар Егеубай *Айтолдыны дәулет* деп аударған.

Баласағұнның *Құтты білігі* 6645 баптан ал, Әбжан Құрышжанұлының Наманган нұсқасы 6407 баптан тұрады. Сәйкесінше, параграфтарда сәйкеспеушілік шығары хақ.

Төмендегі 1 және 2 фотосурет те Жүсіп Баласағұнның *Құтты білік* дастанының Веналық қолжазбасының XV ғасырда Герат қаласында Қарахан түркі тілінде жазылған нұсқасының көшірмесін ұсынып отырмыз. Бұл еңбектің көшірмесі Астана қаласы, Қолжазбалар және сирек кітаптар Ұлттық орталығында жасалған және осында сақтаулы.

3 фотосурет Махмұд Қашқаридың (XI-XII ғ.) *Диуани лұғат-ит түрік сөздігі* 1072-1074 жылдары құрастырылған. 1915 жылғы аталмыш басылым Стамбұлда (Түркия) *Матба Әмір* (Matbaa-ı Amire) баспасында жарық көрген. Бұл еңбектің де түрікше басылымы Астана қаласы, Қолжазбалар және сирек кітаптар Ұлттық орталығында жасалған және осында сақтаулы².

1. Зерттеу объектімізге қатысты бізге дейінгі зерттеулерге шолу

Рәшит Рахмати Араттың ұсынған құрамдас мәтін басылымында (endex) [Arat. 1959: 477]³ терминдерді жинақтады. Аталмыш басылымында *Құтты білікте* нақты қай баптарда киім-кешек пен зергерлік бұйымдар туралы қанша термин бар екендігі нақты көрсетілген.

Мехмет Сырасөгүттің *Құтты біліктің жиілік сөздігі* (Kutadgu Bilig'in Sıklık Sözlüğü) магистрлік диссертациясында [Sırasöğüt, 2020: 648] терминдердің қаншалықты жиілікте қолданылғандығы жөнінде кеңінен және нақты мәлімет берген. *Құтты білікте* де өте көп жерде киім-кешек терминдері өтуде. Біз мақалада тек бірер мысал берумен шектелдік. Бұл еңбекте әрбір терминнің нақты қай бапта өтетіндігін көрсеткен. Бұл сөздік біздің терминдерді жинақтауымызға көп септігін тигізді.

Малкоч Эзгиояның *Кутадгу билиг кітабында кездесетін киім-кешек пен сәндену мәдениетіне қатысты сөз қоры* (Kutadgu Bilig'de Giyim – Kuşam ve Süslenme Kültürüne Ait Söz Varlığı) мақаласында киім-кешек пен әшекейлерге байланысты терминдерді

² Суреттер мақаланың соңғы бетінде берілді.

³ Рашид Рахмети Араттың 1959, 1974, 1991 және 2013 жылғы баспалары оқылып, анализ жасалды.

анықтап, жіктеп, киімдегі мәдениет пен тілдің байланысын зерттеген [Ezgiöya, 2019:217-224].

Билге Гизем Күкрердің *11 ғасырдағы әйелге Диуани лұғат-ит түрік пен Құтты білік бойынша салыстырмалы көзқарас* (11. Yüzyılda Kadına, Divanu Lugati't Türk ve Kutadgu Bilig Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Bakış) атты магистрлік диссертациясында [Kürker, 2021: 77] әйелдің киім кию мәдениетіне тоқтала кеткен.

Мақаланың зерттеу нысаны бойынша Байрам Четинкая *Құтты біліктегі концептуалды метафоралар* (Kutadgu Bilig'te Kavramsal Metaforlar) [Çetinkaya, 2017:377] атты мақаласы мен осы тақырып аясында *Құтты біліктегі идиомалардың мағыналық синтаксистік талдауы* (Kutadgu Bilig'teki Deyimler Semantik ve Sentaktik İncelemesi) атты магистрлік диссертация жазды [Çetinkaya, 2001:181]. Онда метафоралық ұғымдар мен идиомалар қарастырылды. Мұнан басқа Өзге Экер *Құтты білік метафоралары* (Kutadgu Bilig Metaforları) [Eker, 2021: 963] атты докторлық диссертациясын жазды. Онда метафоралық ұғымдар мен идиомаларды қарастырып, кейбір терминдерге философиялық тұрғыда талдау жасаған.

Зерттеуші Ұ. Исабекованың *Орта ғасырдағы түркі тілдерінің даму тарихы* еңбегінде автор орта ғасырдағы жазба ескерткіштерін талдап, қазақ тілімен сабақтастығын, жақындығы мен ерекшеліктерін ашқан. [Исабекова, 2011:224].

2. Киім-кешек атаулары, ұғымдары мен түсініктері туралы

Ескіден *тон-толым* термині *киім, тері, сырт киім* мағынасында қолданылған. Құтты білікте §2318, §2561, *тон-толым* (ton tolum): *тон (киім) және ұсақ-түйек жабдық, құрал-сайман (киім-кешек)* дегенді білдіруде (Егеубаев,1986:610-611). Тонды тігушіні Құтты білікте §2494 *тоншы* (tonçı) деп берген. Бұл жерде *-шы* жұрнағы жалғанғанда *киім тігуші* деген мағына береді. Аталмыш терминді Ұ. Исабекова да *киім тігуші* деп көрсеткен [Исабекова, 2011:224. Илхан, 2020:149]. § 575, § 561, § 3665, §4958 *тон* (ҚБ. ton/тікелей мағынада), § 4768 *өрім тон* (örüm ton), § 4774 *тон*, §5939 бұл жерде *тон*⁴ термині *ерлердің сырт киіміне байланысты жалпы атау* ретінде қолданылса,

⁴ Тон түбірі иленген қой терісінен жүнін ішіне қаратып тіккен жылы сырт киім мағынасында қолданылады. Сонымен қатар ерлердің сырт киіміне байланысты жалпы атау ретінде де қолданыста.

«тоншы» (киім тігуші) термині бүгінгі таңда қолданыстан шығып, *tiğinişi* термині қолданылуда.

Қазақшада ертеректе *киім-кешек* ұғымын берген *тон* терминінің уақыт өте жалпы киім атауын беретін мағынасы тарылып, қазіргі таңда *тоншы* термині қолданыстан шыққан. Зерттеу жүргізген Е. Қоспағарова, *Құтты білік* ескерткіші тіліндегі түбірлерді қазақ тілімен салыстыра отырып, қазіргі тіл тұрғысынан көнергеніне, тіпті кейбіреулері ескіріп, тілімізден шығып қалғанына және бүгінгі таңда мағыналық өзгерістерге ұшырай отырып жеткен түбірлер де бар екендігін сонымен қатар кейбір түбірлер дами отырып қазақ тілі лексикасынан да көнерген түбір ретінде орын алса, ал енді біреулері сөздік қордан мүлдем шығып қалғандығын жазады [Қоспағарова, 2011: 39].

Ал *тон* термині қазақшада ертеректе барлық киімнің атауы ретінде қолданылған, дегенмен уақыт өте келе халық санының өсуі, тұрмыс пен жағдайдың түзелуі киім-кешек түрлерінің көбеюіне байланысты *сырт киімнің* атауы (жарғақ тон, сенсең тон, қамқа тон тб.) ретінде ғана сақталып қалған [Нысанбаев, 2005:518]. Түрік тіліндегі нұсқасында болса *дон (don)* термині *iш киім* мағынасында қолданыста. Мухаррам Асомиддинова кийим, либос, тун термині бүгінгі мағынада бірақ басқаша фонетикалық түрлерде Орхон Енисей жазбаларынан бастап XIII-XIV ғасырларға дейін кәдим/кәзім (*keđim*), кәдгу (*keđgü*) ретінде толығымен жалпы үстіне киілетін киім ретінде әр түрлі мағынада кездесетінін жазуда. Өзбек тілінде XIX-XX ғасырда кийим, кийим-кечак, уст-бош, энгил, бош-оёқ кийим, жома, кисват терминдері киім-кешек терминінің орнына қолданылған [Асомиддинова, 1981:16-17]. Р. Әхмәтъянов деген ғалым *kejim*, *kedim*, *kedim* (кийём) терминдерінің *kej-*, *ked-*тен келгендігін және *кию* мағынасын беретінін білдірген [Әхмәтъянов, 2015: 410].

Киём [кийём] «одежда» < гом. кыпч. Кийим < бор. төрки (ДТС: 294) *kejim* < *kedim*, *kedim* < ← *kej-*, *ked-* һ.б. «кию» [Әхмәтъянов, 2015, 410], *Атабетүл Хакайық* еңбегінде *keđim* (киім), *keđim ton* (киім, елбисе), *elbise* (елбисе, көйлек, киім) [Demiryürek, 2012 :77, 136, 94] терминдері кездесуде.

Бүгінгі таңда түрікшеде кылық кыяфет (*kılık kıyafet*) термині әлі қолданыста. *Kılık-kıyafet* терминінде *кылық* термині адамның сыртқы физикалық көрінісі мен киімінің тысында қалған бас, шаш, сақал, мұрт, қол, аяқтың күтімді әрі ұқыпты екендігін білдірсе, *кыяфет* термині *киім* мағынасын беруде [Köktürk, 1986: 306]. § 116, § 439 да *қылық* термині мінез-құлық, әдет-ғұрып мағынасында қолданылған. Е. Қоспағарова Ж. Баласағұнның *Құтты білік ескерткішіндегі түбірлердің семантикалық – морфологиялық даму ерекшеліктері* мақаласында жанды заттарға қатысты жұмсалатын сөздер жансыз заттарға қарата айтылғанда ауыспалы мағына тудыратынын ескерте келе §117, §185 *қылық*, §5422 *қылық* (қлқ/мінез қылық) терминін *негізгі қасиеті, мәні, табиғаты* сияқты қосымша мағыналарға да ие екенін жазады. Кейіннен уақыт өте бұл мағына мәнін жоғалтып, мысалы, *қылықты* немесе *қылықсыз* сияқты *біреу тарапынан істелген ұнамсыз іс-әрекет* ұғымында қолданылуда [Қоспағарова, 2011:39]. Атабетүл Хақайықта та *қилік* (әдет, мінез, қылық) [Demiryürek, 2012 :77, 136, 94] мағынасын беруде. Адамның түрі, кескіні мен бет әлпетіне *қияпат* деп атайды. *Қияпатты адам* деп көрікті адамға айтылған [Тойшанұлы, арнайы сұқбат, 3.09.2023]. *Тұр-қияпат* (бет әлпет), *қияпатты адам*⁵ (келісті кісі), *қияпаты келіскен* (дене пошымы әдемі), *қияпат білдірді* (сыңай танытты), *қияпаты тәуір* (сүйкімді, келісті) деген мағыналарды береді. Кейде болымсыз мағынада кездеседі. Мысалы: *қияпат істеу* (зорлық зомбылық көрсету).

Көйлек-көншік термині де киім-кешек, жеңіл желпі жұқа киімдер мағынасында қолданыста. Ал Р. Әхмәтъяновтың сөздігінде *күлмәк-күнчек* терминіндегі *күнчекті* көйлектің астары, ішкі қалта, сөмке және шалбар, ішкі көйлек, майка деп көрсеткен [Әхмәтъянов, 2015, 356-495]. Қазақта киім-кешек пен жеңіл желпі жұқа киімдерге *көйлек-көншек* дейміз. Ауызекі тілде киім-көншік деп те айтылады. [Информант Мақсат Алпысбес арнайы сұқбат. 7.08.2023]. Көйлек-көншік қазақтың ғұрпында да орын алған. Оған қазақтың тойында құда мен күйеуге табақ тартқанда көйлек – көншік түрінде алынатын кәдеге *көнек* деуі мысал бола алады (<https://www....> 28.07.2023).

⁵ *Арғы атам Сүйіндік-ті, Күлік затым,
Мәшһүр деген бір лақап, Жүсіп атым.
Қой көзді, қыр мұрынды, орта бойлы.
Аққұба, бидай өңді қияпатым* (Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы, 1858-1931).

Жалпы киім-кешекке байланысты терминдер тікелей мағынада қолданылумен қатар әртүрлі мағыналарға да ие. § 2916 *ат-тон жабу* (ат мінгізіп, тон жабу) фразеологизмі құрметті қонаққа сыйлық беру мақсатында қазақтың құда түсу ғұрпымен байланысты яғни, далалық құқық қатынастарына жатады. Сонымен қатар бұл бір жағынан сөзі өтімді, сыйлы ел ағасын, ақын, сал-сері, палуан мен батырларды құрметтеу, марапаттаудың белгісі. Нақтысы бір жағынан *ат-тон жабу* құрметтеу мен марапаттау, сыйлаудың символы болса, екінші жағынан *ат-шапан айыбы*, *ат-тон айыбы* [Уәли, 2013:79] деген сөз тіркестері *кінәні адамға төлеттіретін заттай жазаның бір түрі, ескі әдет-ғұрып бойынша кінәлі адамның төлейтін айыбы* ретінде қарастырылған үлкен айыптың бір түрі [Өтемісова, 2012: 28]. *Ат-тонын ала қашудың мәні қасыңдағы адамның бірдеңеден бас тартуын, келіспеуін білдіреді.*

Батырдың, ер жігіттің астындағы атын алу, үстіндегі шапан, бас киім, белдік сынды атрибуттың тек біреуін шешіп алудың өзі *абыройдан жұрдай айрылу, жеңілу, абыройын төгу* мағынасын береді. Ал *аттан аударып тастау мен бас киімін алу* қазақтың *қыз қуу* ұлттық ойынында кездеседі. Онда қыз жігіттің бас киімін қамшымен қағып түсірсе, ол да ержігітке үлкен сын болған.

3. Гипотеза

Құтты білікте аты аталған киім-кешек пен әшекейлерге байланысты терминдердің атап айтқанда киім-кешек, әшекейлер (алтын, күміс, гауһар, інжу, маржан) мен маталар тікелей және фразеологиялық мағынада бүгінгі таңда қаншалықты қолданылуда? Осыларға байланысты әдет-ғұрыптар қаншалықты өзгеріске ұшыраған? Мүлде қолданыстан шыққан терминдер баршылық па? Қазақшада Ортағасырда қолданылған терминдердің мағынасы мен атау жағынан сәйкесетін параллельдер бар ма? *Құтты білікте* берілген мемлекетті басқару қағидалары мен принциптері, елге билік жүргізудің ережелері мен тәртібі ХХІ ғасырда да қолданарлық, қоғам мүшелерінің мінез-құлқы мен кәсіптегі ұстанымдары, әдет ғұрып нормалары үлгі аларлықтай ма? Саясат пен киімнің бір бірімен байланысы бар ма?

4. Киім-кешек пен әшекей бұйымдарды зерттеу үшін киім-кешек пен зергерлік бұйымдарды классификациялау

Ізденіс жасаған Б. Құлжанова *XI-XII ғасырдағы түркі әдеби ескерткіштері тіліндегі зат есімдер* атты диссертациясында *Құтты білік пен Ғибат-ул хақайық* жазба ескерткіштерінде кездесетін зат есімдеріне сараптама жасап, оларды 24 лексика-тақырыптық топтарға бөлген. Мұның төрт тобының біздің зерттеуімізге қатысы бар. Атап айтқанда, 4. топқа кіретін «кәсіп», 15. топқа кіретін метал (алтын, күміс, бриллиант т.б.), 16. топқа кіретін киім-кешек және 17. топқа кіретін әшекей атаулары [Исабекова, 2011: 185-186].

Малкоч Эзгиоя болса өз мақаласында жалпы киімге қатысты сөздерді беске бөліп қарастырған:

1. Басына тағылатын (басқа байланысты) терминдер;
2. Көйлектер; (аяқ пен бастан басқа бөліктерін жабатын киімдер);
3. Юбкалар;
4. Кафтан, күртеше, пальто;
5. Көйлектер деп жіктеп, аксессуарлармен маталарға да орын берген. [Ezgiouya. 2019:217-224].

М.Асомиддинованың өзі зерттеу жасаған мәліметінде *Кийим-кечак номлари* (Киім-кешек аттары) атты этно-лингвистикалық монографиясында киімге қатысты терминдерді 6 топқа бөліп көрсеткен:

1. Бас киім
2. Үстіңгі киім
3. Іш киім
4. Аяқ киім
5. Киім детальдары [Асомиддинова, 1981: 12].

Біз аталған тақырыпты жүйелі зерттеу үшін киім-кешекті қолдану ерекшелігіне қарай 5 топқа бөліп қарастырдық:

1. Басқа киілетін;
 - Басқа жабатын және орайтын;
2. Белге байланатын;
3. Денеге киілетін;
 - Үстіне киілетін
 - Белден төмен киілетін киім-кешектер.
4. Аяққа киілетін киім деп топтастырып, оған 5. киім бөлшектері ретінде киімнің қосымша қондырма бөліктерін қостық.

Құтты білікте біздің сыныптамамызға сәйкес зергерлік бұйымдар мен аксессуарлар кездесіп, кездеспейтінін білу мақсатында он бір топқа бөліп қарастырдық:

1. Бас киімді әшекейлеуде қолданылатын зергерлік бұйымдар
2. Шашқа түйірілетін зергерлік бұйымдар
3. Маңдай тұсына ілінетін зергерлік бұйымдар
4. Құлаққа ілінетін зергерлік бұйымдар
5. Мойынға тағылатын зергерлік бұйымдар
6. Мұрынға бекітілген зергерлік бұйымдар
7. Омырауға дейін келетін зергерлік бұйымдар
8. Белге буылатын/байланатын зергерлік бұйымдар
9. Білекке тағатын зергерлік бұйымдар
10. Саусаққа киетін зергерлік бұйымдар
11. Аяққа тағатын зергерлік бұйымдар.

5. Зерттеу әдістері

Құтты білікте аты аталған киім-кешек пен қосымша қондырма бөліктері, һәм әшекейлерге, металдарға, маталарға байланысты терминдер жинақталып, аталмыш терминдердің тікелей және фразеологиялық мағыналарына анализ жасалды. Негізінде,

тарихи салыстырмалы әдіс негізінде көне терминдерді қалпына келтіруге бағытталған көптеген зерттеулер жасалған. Ал фразеологиялық параллельдерді тарихи типологиялық зерттеу арқылы анықтауға болады.

Құтты біліктегі киім-кешек пен әшекейлерге байланысты терминдердің тікелей және ауыспалы мағынада қалай қолданылғанын және зерттеу барысындағы алғашқы ұстаным, көзқарас пен долбарды нақтылап растау немесе жоққа шығару үшін түрікше, ескі түрікше және қазақша нұсқасы яғни, ғалым Рәшит Рахмати Араттың ұсынған *құрамдас мәтін басылымы (endeks), Құтты біліктің* (Yusuf Has Nacib) [Arat, 2006:1285] түрікше аудармасы, Р. Араттың дайындаған *Құтты біліктің* (Yusuf Has Nacib) ескі түрікше нұсқасы [Arat, 1947:656] мен қазақ тіліндегі А. Егеубайдың *Құтты білік* [Егеубай, 2006:378] қазақша аудармасы салыстырылып, мән мағына жағынан анализ жасалып, киім-кешекке, зергерлік бұйымға қатысты терминдердің анықтамасы беріліп, қазақша этимологиялық, орфографиялық сөздіктермен қоса электронды сөздіктермен салыстыру арқылы талданды.

Мақаланың мақсаты: *19 ғасырдағы Османлы қоғамы мен қазақ қоғамының киім-кешек тарихы және мәдениеті* докторлық диссертациясының қосымшасы ретінде ұлттық киім мәдениетіне қатысты термин-санаттық жүйе қалыптастыру үшін ұғымдарды бір жүйеге түсіру; әр түрлі киімдердің дәстүрлі атауларын жинақтау мақсатында дайындап жатқан *киім-кешек сөздігі* үшін терминдер жинақтау болып табылады.

Жинақтау барысында Рашид Рахмати Арат жазған *Құтты білік көрсеткіші* атты еңбек киім-кешек, зергерлік бұйымдар мен аксессуарларға қатысты сөздік қорды анықтауда және алынған мәліметтерді жіктеуде өте тиімді болды. Махмұт Қашқаридың *Диуани лұғат-ит түрік*⁶ еңбегімен салыстырыла отырып зерттелді. Ұ. Исабекова, Е. Малкоч, Б. Четинкая, Р. Сыздық, Р. Әхмәтъянов, Е. Қоспағарова, Б. Өгел, Селжен Кожа Сары мен М. Асомиддинова тб. сынды ғалымдардың кітап, мақала және сөздіктерімен тәмәмдап, әсіресе, ауыспалы мағынада қолданылған терминдер ғалымдар мен басқа

⁶ Негізінде аталмыш мазмұн-мағынасы, оқиғасы бар еңбектің аты әртүрлі жазылуда. Атап айтқанда, бір жерде Divânü Lügâti'at-Türk десе, енді бір жерде Divânü Lügâti't-Türk деп жазылып жатады. Біз мақаланы дайындау барысында Асқар Құрманшұлы Егеубайдың аудармасын қолданғандықтан еңбектің атын Диуани лұғат-ит түрік деп алдық. Нақ осы жерде грамматика бойынша да нүктесін қойып кетуді жөн көрдік. Негізінде үш жақты тіркестерде бірінші зат есімнің соңы *өтре* болса, онда екінші зат есімнің соңы *кәсра* болады. Мысалы: کرتلا تاغل Divânü Lügâti't-Türk. Яғни, *Диуани лұғат-ит түрік* емес, *Диуани лұғат-ит түрік* болуы керек.

зерттеушілердің дәйектерімен қоса берілді. Мақалада құжатты талдау әдісі, ажырату, жіктеу, сыныптау, түрлерін анықтаумен қоса аналитикалық, жинақтау және салыстырмалы талдау әдістері қолданылды. Нәтижеге жету үшін киім-кешектердің киілуі мен әшекейлердің тағылуына байланысты классификация жасалды. Киім терминдерінің концептуалды метафора тұрғысынан қалай қолданылатыны талданды. Киім мен аксессуарлардың тура және идиоматикалық мағыналары анықталды.

6. Талдау

- *Басқа киілетін бас киімдер*

Ұлттық бас киім – бір кісінің жас, ру және дін ерекшелігін, географиялық ортаға бейімделу ерекшелігі мен ұлттың эстетикалық талғамын көрсететін этномәдени мәнге ие материалды мәдениеттің бір элементі.

Құтты Білікте, Атабетұл Хакайық, Диуани лұғат-ит түрікте көптеп кездесетін *бөрік* термині де бас киімнің бір түрі. Елтіріден, аң терісінен жиек жүргізіп тігілген дөңгелек бас киім (<http://www...>, 27.07.2023). *Татсыз түрік болмас, башсыз бөрк болмас* (Жатсыз түрік болмас, бассыз бөрік болмас). Бөріктің түрлері өте көп: елтірі бөрік, кәмшат бөрік, құндыз бөрік, оқалы бөрік, қаракөл бөрік, пұшпақ бөрік, төрт қиықты бөрік, үш қиықты бөрік, алты қиықты бөрік, үкілі бөрік, жанат бөрік, сеңсең бөрік, қазақы бөрік, сусар бөрік, мақпал бөрік, қоян бөрік, түлкі бөрік, алтайы қызыл бөрік, күзен бөрік т.б. Бөріктің қазақ халқы үшін қасиетті зат болып саналуының себебін Ә. Алмауытова *Қазақ тіліндегі киім атауларының этнолингвистикалық табиғаты* атты кандидаттық диссертациясында былай түсіндірген: *Бөріктің қазақ халқы үшін этникалық құндылығы мынада: сыпайылық көрсеткенде не біреудің аяғына жығылып кешірім өтінгенде, бөрікті шешіп оның аяғының астына тастап кешірім алған.* Міне осыдан бөріктің қазақ халқы үшін қастерлі бас киім екенін көруге болады. Қазақ халқы бөрікті символдық құрал ретінде бағалаған [Алмауытова, 2003: 71,57].

Дегенмен аталмыш бөріктер Қазақстанның барлық аймағында бірдей атаумен қолданылмайды. Сол жердің географиялық жағдайына және шаруашылығына да байланысты. Мысалы, қаракөл малы шөл және шөлейтті жерде жақсы өсетін мал болғандықтан осы өңірде қаракөл қойын өсіру және баптау, шикізат өндіруде жоғарғы

деңгейдегі өнім алу жағынан өте қолайлы болған. Одақтың құрамында болған кезде 1920 жылдардан бастап Қызылорда, Шымкент (Түркістан), Жамбыл, Батыс Қазақстан, Маңғыстау және Атырау облыстары қаракөл шаруашылығымен тікелей айналысып, шетелге және Ресейге өнім берген. Ал 1960 жылдары Қызылорда, Атырау, Шымкент, Жамбыл және Маңғыстау облыстарында Қазақ қаракөл шаруашылығы ғылыми-зерттеу институты мен аймақтарға мамандандырылған кеңшарлар ашылған. Қызылорданың өзінде 30 кеңшар қаракөл малын өсірген. Қаракөл қойының бір ерекшелігі егіз қозыдан емес, жалғыз қозыдан қозылайтын болған. Кейінірек Өзбекстан мен Қарақалпақстанның шопандары арасындағы бәсекелестің артуынан биенің сарысуын беру арқылы қаракөл төлінің егіз тууына жол ашқан қаракөл қойының басын көбейту айласы болған. Нәтижеде 180 аналықтан 180-200 ге дейін қозы алған дәрежеге жеткен екен. Бірақ бұл әдістің нәтижесінде қаракөл терісінің құрамы, жылтырлығының бұзылу қаупі болған. Аталмыш өңірде қаракөлден қарапайым тігіншілер тон, бөрік тіксе, сол өңірдің шопандары арасында кеңінен киілген. [Информатор: Жалғасбайқызы Ләззат, 16 тамыз 2023]. Моңғолия, Қытай, Түркия қазақтарында қаракөл тоны мен бөрігі кездеспейді [Информант Ардаби Маулет, 14.08.2023].

Бөрік туралы *бөрік жерге алып ұру* дегені ертеректе дат сұрау, кейінірек бір тірлікке сеніммен кірісу, *бөрікпен ұрып алды, бөрікпен жықты* (оп оңай жеңіске жетті), *бөрік аспанға ату* (қатты қуану, шаттанудың белгісі), *бөрікті тастап бөріден құтылды* (жан сауғалау, қара басын құтқару) деген мағынада қолданылады.

Бөрік §435, §436. бапта *бөрік* термині *жауапкершілік алу*⁷, §3723 бас киім, әдемілік (бөрік адамға көрік), арақашықтық (бөрік тастам жер) мағыналарын беруде.

- ***Басқа жабатын және орайтын бас киімдер***

Жаулық – жас келін, келіншек, әйелдердің басқа тартатын бас киімдердің бір түрі.

⁷ § 435. Бек қанша өссе, бас ауруы молаяр,

Бас қанша өссе, киер бөркі зораяр. § 436. Дәреже өссе, уайым да аумақты,

Үлкен бастың бөркі сонша салмақты.

Қай қашанда қаржы жөні ерек-ті. Жауапкершілік бас, жауапкершіліктің артуы бастың үлкеюі, жауапкершіліктің нәтижесі бөрік, ал жауапкершіліктің нәтижесінің әсерінің артуы бөріктің үлкеюі (Жожа Түрк, 2014 :215-216).

Ақ жаулықты термині әже, апа, аналарды ардақтаудың көрсеткіші болса, жалпы жаулық атауын Нұрсан Әлімбаев Қазақстанның оңтүстік және оңтүстік шығыс бөлігінде кең таралғанын білдіре келіп, атауына қарай әр аймақта әр түрлі айтатынын ширатып көрсеткен. Атап айтқанда, шаршы (Оңтүстік, Орталық, Шығыс Қазақстан), шұлауыш, шылауыш (Жетісу, Алтай өңірі), күндік (Оңтүстік Қазақстан) деп көрсетсе (Әлімбаев, 2009:18-19), әр түрлі сөздіктерде, атап айтқанда Қазақ тілінің аймақтық сөздігінде жаулықты Көкшетау, Қостанай облысы, Торғай, Павлодар, Қызылорда мен Аралда кимешек атағанын білдірген (<https://kazakh.academic.ru>, 27.07.2023). Мысалы, Шығыс қазақтары *шылауыш* деп жасы үлкен әжелер киетін кимешек тәрізді киімді атайды. Орта жастағы аналар кимешек кесе, әжелер шылауыш киген. Тек Алтай қазақтары емес, негізінен Қазақстанның шығыс өңірі, Қытайдағы, Моңғолиядағы қазақтар тегіс осылай атайды [Информант Ардаби Маулет, 14.08.2023].

Жаулықтың аттары: *бұрама жаулық, қима жаулық, шәлі, ілмелі жаулық, ақ жаулық, бір тартар, бір тартым, байлама, қиықша орамал, термелі жаулық, қарқыра* (биік жаулық), *сұлама, бөртпе* (жібектен шашақтап тоқылады), салы (қалындау, шашақ шығармай тоқылған түрі).

Құтты білікте *жаулық* термині басқа тағылатын дұшпандық, дұшпан арттыру (§4231, §4232) мағынасында қолданылған. Мысалы: §4225. *Бірі – діншіл діні бөтен дұшпандар, Бұл кәпірлер, жаулық жолын ұстанған.* Бұл жерде *жаулық* – дұшпандық, дұшпан арттыру мағынаны беруде. Бұл сөздің түбірі *жау*, *-лық* зат есімнен зат есім тудырып тұрған жұрнақ. Ал орамал есебіндегі *жаулықтың* түбірі жағымды деген мағынаға келетін туынды зат есім емес, түбір зат есім. Мұның түбірі жаулықтан келуде деп пайымдаймыз.

- ***Киімнің сыртынан белге тағылатын бұйымдар***

Белдік – былғарыдан жасалған белбеу [Жанұзақов, 1999: 96]. Белдік (кушак, ДЛТ *qurşay*, ДТ *құршақ* (Кожа Түрк, – 2014 :125). Мысалы: § 1477 *Қамар белбеу – күмістелген, түсін ер, Өлім қысса, бытыр-бытыр үзілер!* (ДЛТ: іштен буынатын белбеу). Телғожа Жанұзақов, белдіктің былғарыдан жасалатынын, ал белбеудің белді

буу үшін матадан, былғарыдан немесе қайыстан жасалатынын білдірген⁸ [Арыстанова, 2022:164]. *Қазақта Алтын белдік – бел сәні, асыл жігіт ел сәні* деген мақал бар. Белбеу, бел бауы деп белді буу үшін матадан не былғарыдан, қайыстан жасалған белдікке айтамыз [Жанұзақов, 1999: 96]. Белбеудің түрлері: *алтын белбеу, алтын емел белбеу, берен белбеу, гауһар белбеу, зер белбеу, қаралы белбеу, сарыала белбеу, сақиналы белбеу, салпыншақ белбеу, қатқалы белбеу т.б.* [Хинаят, 2021: 362-363]. Құтты білікте § 542 *Белін байлау, белін бекем буу* термині бір іске кірісерде бел байлау, ниет ету, бір тірлікті жасап беру үшін сөз беру⁹, § 3282 *белдігін шешу* (тікелей мағынада), §6276 бір хабар алу үшін баруға бел буу, § 580 де *бел буу* термині *нар тәуекелге бел буу, қиын істі еңсеру үшін жасқанып тұрса да бар күшін жинап қолға алу, іске кірісу, §5899 қызмет жасауға ниет ету* мағыналарында қолданылуда. Мұнан басқа *беліңді бекем бу* сөзі жолдасы өмірден өткенде жарына естіртіп жатқанда да қолданылатын тоқтау сөз. Немесе басына іс түскенде *жеңіңді сыбанып, беліңді бекем буып, тұяғыма ие бол!* (<https://www...>, 27.07.2023).

- **Адамның йыққа жабатын киімдер**

Көйлек (köñglek, gömlek, köñglekin) – денеге шақтап тігілген жеңіл киім [<https://www...>, 12.08.2023]. Көйлек түрлері: *адай көйлек, әлім көйлек, ит көйлек, бүрмелі көйлек, қима көйлек, сиса көйлек, қос етек көйлек, желбезек көйлек, ілмелі көйлек, тік жағалы көйлек, айналмалы етектегі көйлек, ақ көйлек, іш көйлек, етек көйлек, сырт көйлек, тер көйлек, төгілме, шытырма көйлек, жейде, қаптал жейде, кәріс шалы қара көйлек, бір киер* т.б. Яғни, көйлектің тігілуіне, безендіруіне, бүрмесіне, етегіне, жағасына, қиығына, руына (адай көйлек әлім көйлек), матасына (шыт көйлек), матаның түсіне (қызыл, ақ сиса көйлек), сәнделуіне (шытырма көйлек) т.б. қарай бөлінуде.

Құтты білікте gömlek köñglek, köñglekin, § 4966 köñglek, қара көңлек терминдері кейде тікелей кейде ауыспалы мағынада өзін көрсетуде. Мысалы: §5824. Зеңгір аспан *қара киім* киінді, Шашын жайып, жарық жүзі түйілді мен § 4966. *Аспан жырты киген*

⁸ Қараңыз: Жанұзақов Т. Қазақ тілінің сөздігі, Алматы: Дайк-Пресс, 1999, 776 б. Арыстанова Гүлханьс (Arystanova Gulkhany), (2022), Türk Dünyası Akademik Bakış, Journal of Turkish World Academic Perspective, 2022, Bahar, Cilt:2, Sayı: 3, ss. 142-172. Бұл мақалада белдік, белбеу, кемерге және аталмыш бұйымға байланысты әдет-ғұрыптардан сөз етілген.

⁹ § 542 Талай жақсы сөзді тілі сайрады, «Істейін!» - деп, белін қатты байлады.

қара көйлегін, Жүзі ашылып, көтерді күн иегін деген жерде *түнерген қара бұлт* мағынасында қолданылуда. Негізінде қазақ арнайы қаралы көйлек тікпеген. Қазақ мәдениетінде өлімді жөнету өз алдына бір рәсім. Қаралы үйде еркектер жағы сұр түсті шытпен сәтеннен қаралы белбеу буынып, таяққа сүйеніп, қайтыс болған кісінің денесі қойылған үйдің алдында көңіл айтуға келген ағайын-туыс, ет жақындар, дос-жарандармен көрісіп, олармен бірге құран оқылып, жұбату айтылатын кезде кірсе, әйелдер жағы әдетте бұрымын тарқатып, шашын жаятын, киіміндегі әшекей бұйымдарын жұлып тастап йығына қара жамылатын болған [Арыстанова, 2007:49]. Құтты білікте § 4966 *Аспан жыртымы киген қара көйлегін, жүзі ашылып, көтерді күн иегін* (Түрікше нұсқасы Gökyüzü üzerine geçirdiği siyah gömleği yırttı. Peçesini kaldırdı. Parlak yüzü açıldı) бабында *қара бұлтты* меңзесе, ал § 3836 да Күн алаулап жерге жүзін жасырды, Көк төріне қара сусар асылды деп меңзеп тұр.

Құтты Білікте *жыртыс термині сый қуаныш* ретінде қолданылғанын мына өлең жолдарынан көруге болады: мысалы § 4661 *Шамаң келсе жыртыс жыртып, сый бергін, Жөн-жөнімен тең бөлуді үйренгін* (сый). Жалпы жыртыс кәденің бір түрі, матадай берілетін сыйлық, тәберік. Жыртыстың мынадай түрлері бар: 1. *Үй жыртыс*. 2. *Ауыл жыртыс*. Моңғолиядағы қазақтарда бұл сыйлық *жыртыс сөгу* кәдесі аясында іске асып, *үй жыртысты* қыздың шешесі, *ауыл жыртысты* ауылдың беделді әйелі тарататынын жазуда [Қалиев, 2005:282]. Негізі Моңғолия, Қытай, Түркиядағы қазақтардың түбі шыққан жері бір болғандықтан олардың әдет-ғұрпы өте ұқсас/бірдей. Өйткені олардың ата мекені, шыққан жері Іле қазақ автономиялық облысының Алтай, Тарбағатай, Іле аймақтарында Санжы, Бұратала облыстары, Құмыл аймағы, Гансу өлкесі, Күйтін, Шыхызы, Үрімжі қалалары [Информант Ардаби Маулет, 15.08.2023], [Мәсімханұлы, 2012: 265-296] қазақтың байырғы тарихи қоныстары болып саналады.

Қыздың ұзатылғанда жасауымен келген киім қоржындарын ашарда ертеректе *сандық ашар* деп атаған. Кейінірек *қоржын ашар* деп аталып, күні бүгін де ел арасында қолданыста.

Жыртыс қыз ұзату тойы сияқты қуанышта таратылады. Түбінде *біз де осы жанұя сияқты келін алып, қыз ұзатып, немесе-шөбере сүйейік* жақсы ниет жатыр. Ал

өлімде *жырттыс* емес *тәберік* таратылады. Мысалы, Мактаарал өңірінде елге сыйлы жасы сексеннен асып, жүзге жетіп қайтыс болған кісі бақилық болғанда *біз де осы кісідей ұзақ және абыройлы жасайық деп тәберік алған. Тәберікті* мәйітті үйден шығармай тұрып жаназадан алдын таратады [Информатор Садықова Әтіргүл, 17.08.2023].

- Адамның йыққа жабатын киімдері (Сыртқы және ішкі киім түрлері)

Тон – иленген қой терісінен жүнін ішіне қаратып тіккен сырт киім [https://www..., 12.08.2023]. Жалпы тері көне дәуірден бері қолданыстағы дүние. Әсіресе Орта Азияның географиялық орны, климаттық жағдайына, мал шаруашылығына тері бұйымдар өте қолайлы болған. Йгүнекті Ахметтің Атабетүл Хақайықында *тон* термині § 63 бапта *либас (елбисе/ көйлек), аңдарның терісі* мағынасында, ал 16 а бабында *könilik toni* әділет тоны ретінде қолданылған [Çакмак, 2019:79, 182]. Тонның түрлері: *торғын тон, сеңсең тон, жарғақ тон, оқалы тон, қамқа тон, қырмызы тон, қырықпа тон, қаптал тон, жабағы тон, ілік тон, іштік тон, тұлып тон, шен тон (лауазымдылық), бұрмелі тон, шолақ тон, зерлі тон, былғары тон, т.б.).*

Тон термині төмендегі баптарда тікелей мағынада қолданылуда: (§ 519, § 561, § 575, 3665, § 3797, § 4774, §6224), ал ауыспалы мағынада мына терминдермен бетпе бет келудеміз: *тұлдың тоны* (§ 5029), *жырттық тон* (§1337/кедейшілік, жоқтық), *иман тоны, кенеп тон* (§ 6571), *қой жүнінен жасалған тон* (kou yüngi), (§ 4768), *иман тоны тб.* §5029 *Әлем тұлдың тонын киіп тұлданды, Аспан жүзін қара жауып мұңданды.* §84 *тұлдың киімі мен §1721 тонның ішкі бауындай (тату тәтті)* терминдері ауыспалы мағынада қолданылған. § 84. Түмен жылдар жүзім солған, тұл едім, Тұл киімін шешіп, қайта түледім! *Тұлдау* түркі халықтарында орындалған аза тұту рәсімі. §1337 *Зинақорлық шарап уын тигізер, жоқшылықтың жырттық тонын кигізер* деп бір жағынан зинақорлық, шарап ішудің адамбаласына, қоғамға зиянды жақтарын екінші жағынан әлеуметтік статусты (кедейлік) тілге тиек етіп тұр.

Тон: § 6558. Бұл параграфта үш нұсқаны да салыстыруға тура келуде. *Uzun tünle yatma idike tapın sen, oğun uığla tınma uazukқа basıttım.* Қазақша нұсқасында: § 6558. *Ұзын тонды, жатпа, табын хұдаға, Оян, тынбай күнәнді жу, жыла да!* § 6558. *Uzun geceleri yatıp uyumakla geçirme, Tanrı'ya ibadet kıl, Uyanık ol, durmadan ağla; günahlarımın yükü*

altına girdim. § 6558 параграфта *uzun tün, uzun gese* сөзінің мағынасын А.Қ. Егеубаев ұзын тонлы әйел (киім) деп аударған [Егеубаев, 2007:636]. Бұл жерде *тон* емес, *түн* болу керек. Негізінде *Ұзақ түнде, жатпа табын хұдаға, Оян, тынбай күнәңді жу, жыла да!* болу керек. Бұл жерде Аллаға мінәжат етуден сөз етілуде.

§ 6224, §1337 мен § 4765 *Қойдың жүні – тоным, арпа жегенім, Ай, бауырым, түгел менің дегенім;* § 4767. *Жаһанда алдым несібемнің тигенін, Асым- кебек, қойдың жүні кигенім. Шекерден де татымды асым кебектен, Өрім тоным кем емес еш жібектен!* дегенде тонның қойдың жүнінен де жасалатынын білдіре отырып, § 4774 бір тонның екі жылға шыдас беретінін меңзеуде. Қазақтың *Тоғыз қабат торқадан, тоқтышағымның терісі артық* мақалы географиялық климатқа сәйкес, әрі қазақ халқы мал шаруашылығымен айналысқандықтан шыдас беретін, суыққа төзімді болғандықтан айтылған болар.

§ 67 бапта *Қу ағаштар жасыл тонын жамылды, Безеніп: көк, қызыл, сары тағынды* деген жерде *жасыл тон* ауыспалы мағынада қолданылған. Жасыл жапырақтар жайды деп анықтама берілген. Бір жағынан көктем келгеннің нышаны. §393. Тұзу бастап, ақ жолды кеспегейсің, *Иман тонын* үстімнен шешпегейсің. Сенім, иманның күштілігін *тон* (иман тоны) арқылы көрсетуде. Бір жағынан аталмыш сырт киімді *кебенек* деп те көрсетуде. *Кебенек* – тығыз әрі жұқа етіп басылған ақ киізден тігілетін кең ұзын шапан, әрі қазақтың өте ертедегі киімі. Бұл киім жаңбыр мен қардан қорғайды [Арыстанова, 2007:50]. Қазағым *Кебін киген келмейді, кебенек киген келеді. Жеті қат кебенектен жетіқараның оғы өтпес. Ерді кебенек ішінде таны* деп жатады.

Шапан - §5974. *Жатыр сұлап, әрең-әрең қас қағып, Ескі – құсқы төсеп, жеңін жастанып (Қадашуну көрді узату yatur, çögesin төшенmiş yingin yastanur)* бабындағы *ying, uй* терминінің бастапқыда *киім* мағынасына келгенін кейінірек бүгінгі қолданыстағы түрікшеде киімнің қолы, жеңі ретінде қолданыста. §5974 *Чөгге, чөгесин (Çöge, çögesin)* түрікше нұсқасында киімнің сыртынан киетін кең, жеңсіз сырт киім, аба деп аударылған. Асқар Егеубайдың аударған нұсқасында § 6371 *лына*¹⁰ [https: www..., 30.07.2023] мен §

¹⁰ Әбден тозығы жеткен көнетоз киім-кешек.

6334 *шоқпым* (örüm keđti) деп аударылып, *әбден тозығы жеткен көнетоз киім-кешек* орнына қолданылған [https:www..., 30.07.2023].

- ***Белден төмен киілетін киімдер***

Етек – киімнің төменгі жақ бөлігі [https:www..., 12.08.2023]. *Етек* (§ 3952) Ұйқы қашып, тұрды басын көтеріп, Қап-қара түн түріп апты етегін.

- ***Аяққа киілетін киімдер***

Етік (etük) – былғары, тері материалдардан жасалған қонышы ұзын аяқ киім [Әлімбай, 2009:306]. Етікті тігетін ұстаға § 2494, § 4458 етікші (etükçi (ҚБ), edikçi (Güneş, 2016:1538) дейміз.

- ***Киімнің қосымша қондырма бөліктері:***

Жаға (уақа) – сырт киім мен көйлек – көншіктің жағасы [http:www..., 12.08.2023].

Қазақта: *Інісі бардың тынысы бар, ағасы бардың жағасы бар* деген мақал, *Бір жеңнен қол шығару, бір жағадан бас шығару* деген сөз бар. § 3806 *Ұстағанша мың жақсының етегін, Жағаңды аман тұтсаң әмән, жетеді.* Р. Сыздық, *жағаны* киім бөлігінің атауы екенін айта келе, *жаға тұту* терминін *еш күмәнсіз берілу, барынша ынталы болу* мағынасына келтіреді [Сыздықова, 2014:178]. *Жаға* (уақа) термині киімнің бір бөлігі ретінде қолданумен қатар фольклорда *жаудың жағасын алу жаудың жағасын жырту (ғұрып), жағама жармасты, жағаласып жүру* тб. сөздер бар. Мысалы: *жағамнан ұстатқызба* сөзі кісіні қорлаудың, құлдықтың салудың дәрежесін төмендетудің құралы іспетті. Бір кісінің *жағасын жыртса* ол кісіні жеңгеннің белгісі [Информант Ақеділ Тойшанұлы, жеке сұқбат. 14.08.2023].

Ескі құсқы бұйым ескіргенде матасын күнделікті өмірде қолдануы мүмкін, бірақ көйлектің жағасын кесіп алып қалып қадірлейді. Жағаны жерге салып тастауға болмайды.

Түйме (tügme) – әр түрлі нұсқадағы ішкі және сыртқы киімге қадалатын дөңгелек зат [http:www..., 12.08.2023]. § 4111. *Кергін, қолды (қалтаңа) сап кірмегін, Қол алысып, һәм тұтысып жүрмегін,* § 4977 Келгені айтты: Сенің басың асыл-ды! Сөзді тыңда, түйме

ашумен қасынды. Құтты білікте § 192, § 4977 түйме (қасты тую, ашулану), § 4111 қалта (зат) мағыналарында қолдануда.

- Маталар

Құтты білікте аты аталған мата түрлері: Ал § 3288 *жібек (torқа)*, § 6374 *екі кез бөз (böz); çiz, eq, harir*, § 5368 *қашаб* (Үнді матасы), (Руми матасы), § 4773 *шәйі жібек*, §3846 торқа (çikne) негізінде тығыз тоқылған алтын сым мен жібек матаның беті нақышталған мата), Атабетүл Хакайықта § атлас [Çakmak, 2019: 184]. тб. § 703 *Жібекті* көркем мінезге теңесе, Ал §3846 бапта әдемі сөзге балап, жазу жазудың нақыштағанмен барабар екенін білдіруде [Koca Sarı, 2012:203]. Мысалы: §68 *Жасыл торқа қара жерді қаптады, Шын керуені жайды Қытай заттарын сөйлеміндегі жер жүзін қаптаған жасыл торқаны* Баһаеддин Өгел көктемге балаған [Ögel, 1978: 404]. Ал Селжен Кожа Сары *жасыл торқаны/жібекті* көктемнің келуіне баласа, әр түрлі гүлдердің жайнап жер бетін қаптап гүл ашуын қытайдың жібегінің жер бетін жабуына балауда [Koca Sarı, 2012: 187]. § 555 *Бар мынадай білікті ой, терең сөз, білікті сөз – түгел түзу, берен сөз.* Бұл жердегі *берен* (baçın) терминін асыл жібек матаға балай отырып, *білімді адамның сөзін зейін салсаң асыл затқа ұқсас деп* сөздің құндылығын меңзеп тұр [Koca Sarı, 2012: 113]. Негізінде *жібек* (ҚБ. yinçü), *qut(a)j (жібек)* (БК.IV.11) термині Күлтегін мен Білге Қаған жазба ескерткішінде де кездеседі. Алтын, күміс, ішкілікті жібекті есепсіз сонша берген Табғаш халқының сөзі тәтті, қазынасы асыл еді (КТ. IV. 5) және (БК.IV.4) [Сартқұжаұлы, 2015:269, 379]. *Бөз* терминіне Р. Сыздықтың *Қазақ тілінің орфографиялық сөздігінде мата атауы* деп түсініктеме берген [Сыздық, 2001:85]. *Бөз* – мақтадан дайындалған мата. Бұл терминнің кірме сөз болуы туралы Р. Сыздық «бөз» терминін орыстың «вязь» сынды күнделікті тұрмысқа, сауда-саттыққа, шаруашылық түрлеріне қатысты сөздердің көбінесе ауызша сөйлеу арқылы келіп, орын тепкенін айтады (Сыздық. 2014:101), Атабетүл Хакайықта *бөзүк*, (без, мата), Құтты білікте *бөз (böz)* §1502 *жөргек*, § 1238, § 1420, § 3616, §4700, § 6374, § 6552 *кебін (екі кез бөз/ікі böz)* ретінде тікелей және ауыспалы мағынасында қолданылуда. *Кебінді ақыреттік*,

ақыреттік киім деп те атайды. Ардаби Маулет кешенді экспедициялық зерттеуде жинаған жұмбақтардың бірінде ақыреттің өзін *ақ тонға*¹¹ балауда [Маулет, 2022, 39].

Құтты білікте – § 1420 екі бөз (кебін), екі қарыс жөргек, екі кез бөз, екі құлаш бөз (§ 1238) сияқты көне өлшем бірліктері кездеседі. Көне өлшем бірлігінде 1 кезді шамамен 62 см – ге теңеген. Екі кез дегеніміз 124 см. Құлаш - иық деңгейінде екі жаққа кере созылған екі қол ұшының арасы, шамамен 165-175 см тең [https://www, Байырғы қазақ өлшемдері, 26.10.2022]. Сонымен қатар Сүмейра Алан, Ержиласун мен Аккоюндыға сүйене отырып, *кездің* қытай матасының бір түрі екендігін жазады [Алан, 2020:37].

Кітапта Қарахан мемлекетінің сауда-саттық Қытай, Үндістан, Византия (Рұм) мемлекеттерімен жасалатынын көруге болады. А. Дилачар, ол кезде Қарахандылардың ең маңызды мәдени орталықтарын: Самарқанд, Бұқара, Фараб (Отырар), Шаш (Ташкент), Баласағұн, Қашқар қалалары екенін жазған (Дилачар, 1972:18). Сонымен қатар А. Дилачар, Қытай-Түркістан керуенімен (arkış) Түркістаннан «*torku*» (жібек мата), «*ed*» (жібек тоқыма), «*agi*» (жібекті, сырмалы мата), «*çit*» нақышталған, қытай жібек матасы), «*kez*» (жібек Қытай матасы), «*zümküм*» (Қытай жібегі), «*yurun*» (жібек мата), «*tülvir*» (жібек мата, перде), «*burçin*» (жібек мата), ал киім-кешек «*yinçü*», «*erdini*», «*sata*», «*kedük*», «*köñlek*», «*bagırdak*» пен аксессуарлар тұрғысынан «*küjek*», «*egin*», «*bilezük*», «*tolgag*» келгенін жазады. (Дилачар, 1972: 151).

§ 870 *Астар* ауыспалы (сөздің астары) және тікелей *астар* (мата) мағынада қолданылған.

- Асыл тас, бағалы металдар:

Бағалы тастар: §1190, 1195 *алтын-күміс* (ҚБ. *altun күміс*), §1725 *Алтын-күміс* (адами құндылық), § 6223 *алтын* (түс, шапақ), § 4135 *саф алтын (сөз), күміс*, § 2935, § 5142 *інжу жақұт* (сөз), § 6584 *гауһар, інжу, маржан* тікелей және ауыспалы мағыналарда қолданылуда.

Алтын (ҚБ. *altun*) – зергерлік бұйымдарды дайындау барысында қолданылатын металл [Біләлова, 2014: 24]. § 1725 *Алтын-күміс кісіге асыл, салмақты, Ұстамды ер*

¹¹ *Ақ тон кидім жағасыз, Боз ат міндім тағасыз. Жасы үлкен ағалар осыны ойлап табарсыз.* Ардаби Маулеттің кешенді экспедициялық зерттеуінен.

алтыннан да ардақты бұл жерде алтын-күміс адами құндылық); Әрине алтын, күміс адам үшін қажеттілік, дегенмен өз өзін ұстап, орынды сөйлеген кісі алтын мен күмістен де құнды. *Құлағыңа алтын сырға* естісең де естімегендей бол, сыр сақта, бұл айтқаным осы жерде қалсын дегенді меңзейді.

Күміс (kümüş), гауһар, маржан мен інжу (yinçü)– бағалы асыл тас.

Күмістің түрлері:

§189 *Күмісті іске тұтсаң – бітім қалады, Сөзімді іске тұтсаң – күміс табады* Қазақ халқында да Анадолы түріктерінде де *Көп сөз – күміс, аз сөз алтын* (Söz gümüşse suküt altındır¹²) деген мақал бар.

Інжу – маржан туралы §5640 та *Отыз екі тісім – аппақ інжулер, Жібі үзіліп, сетінеді бір-бірлеп* деп *отыз екі тісті аппақ маржанға*; § 11 *Күллі дана сөзі түгел сүзілген Інжу- маржан тізбегіндей түзілген!* Маржан тізбегін *ақ тіске*; § 213 *Қара жердің қатында алтын тас болар, Егер, шықса, бек басында тәж болар* сөйлемінде інжудің тәжге, бастағы білімге теңеуде; Яғни, қара топырақтың астында алтынның тастан айырмашылығы жоқ. Қолданылған білім тәж (tuğ tokası) сияқты [Koca Sarı, 2012:112]; § 211 *Кісі көңлі түпсіз теңіз дегендей, Інжу сынды білім жатқан тереңде* деп інжуді білімге балауда. М.Орынбеков, *Жүсіп Баласағұнның Құтты білік дастанындағы философиялық ойлар* атты жазбасында да *інжуді білімге* балап көрсеткен (Нысанбаев, 2005: 364-389).

Тұмар – ішінде дұға жазылған қағазы бар яки киелі саналатын түйенің түбіті бар үш бұрышты, төртбұрышты немесе цилиндр формалы күміс шынжырлы, салпыншақты, бауы бар, мойынға, киім сыртынан, қолтыққа тағатын алтын не күміс әшекей, амулет [https:www..., 12.08.2023]. Құтты білікте §1469 *Ақтық сөзім ұшқан тілдің ұшынан, Тұмардай көр, ұрпағыма ұсынам* деп ауыспалы мағынада берілген.

- ***Салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар:***

§ 4575. *Соның бірі: неке тойы оңды аса, Сүндет асы, шілдеhana, болмаса... неке тойы, сүндет тойы мен шілдехананың секілді дәстүрлердің аты аталуда.*

¹² Сөзбе сөз аудармасы: Сөз күміс болса, үнсіз қалу, сөйлемей алтын.

*Шілдеханана, шілде күзет. Негізі чилла парсы тілінен аударған қырық деген мағына келеді. Шілдехананың мәні нәресте мен ананы жын періден, тіл-көзден қорғау, күзету. Жаңа туған бала, жаңа түскен келін, жаңа өлік пен дәруіштер қыркын сақтайды. Яғни шілделік болады, қырық күнге дейінгі уақыт қауіпті кезең болып саналады. Бұл кезеңдерде ләжі барынша көп адам жолатпай, баптап күтіп, қырық күнге дейін шам жағып күзеткен. Сол үшін де мұны шілде күзет деп те атаған. Бұл туралы Арнольд ван Геннеп (1873-1957) *Өту рәсімдері* (1909) еңбегінде жақсы түсіндірген. Онда былай делінген: *Кез келген ырым жоралғыны төрт бірдей санатқа жатқызуға болады. Соған сәйкесінше 16 жіктеу нұсқасы барын естен шығармаған жөн. Сонымен бірге бірін бірі жоққа шығаратын қарама-қайшы мағынадағы төрт топ бар. Мысалы: екі жастың үйленуі тойында көп балалы болу ырым жоралғысы жасалса, нәресте дүниеге келгенде сақтау, қорғау және болжау ырым етіледі. Кісі дүние салғанда қорғау, дұға жасау жоралғысы жасалса, жаңа бастама салтанаты болғанда құтқарушы ырымы орын алады. Ал құрбандық беру дәстүрінде болса Құдайға жақындау, жалбарыну жоралғысы сақталады»* [Геннеп, 1999:14]. Яғни, үйлену тойларына көбею ғұрыптары, бала туу рәсімдері бойынша қорғау ғұрыптары және көріпкелдік ғұрыптары; жерлеу рәсімдеріне қорғау ғұрыптары; құдаймен араласу рәсімдері және т.б. *Сүндет той* – сүндетке отырғызылған балаға арналған той (<http://www...>, 28.07.2023). *Неке қию рәсімі* қазақтарда екі жолмен жүзеге асырылады. Бірі отбасын құрған адамдардың АХАЖ яғни, азаматтық хал актілерін тіркеу органдарына тіркелу рәсімімен болса, екіншісі діни жолмен жүзеге асырылады. Екі жұптың үйленгендігінің символы неке жүзігі болмақ. Отау жүзігін енесі келінінің қолына тағады. Отау жүзігі пішіміне қарай дөңгелек және төртбұрышты болып келеді. Отау жүзігі қалыңдықтың саусағына кигізетін отау пішімді, үсті конус тәріздес, қайынанасынан келінге арнап кигізілетін, әйелдің күйеуінің ұрпағын жалғастырушы және әйелдің тұрмысқа шыққандығын білдіретін сәндік бұйым. Төртбұрыштың мағынасы төрт құбыласының тең болуын, көрінісінің жоғарыға қарай биік етіп жасалуы ұрпағың биіктен көрінуін, ішіндегі дөңгелектердің көп салынуы ұрпағының көп болуын, шетіндегі бидай өрнегінің ұрпағының берекелі болуын, балдақтағы киіз үйдің керегесінің берік болуын, балықкөз өрнегінің қолданылуы ұрпағының ілімге құштар болуын білдіреді. (Информатор Болат Атыраубаев, 28.07.2023). Ертеректе қазақтар қазіргі неке жүзігін емес, мән мен мағынаға толы отау жүзігін қолданған.*

7. Құтты Білік — Ел басқарудың шамшырағы іспеттес

Құтты білікте автордың сөз саптауынан ХІ ғасырдағы түркі халықтары тек қана әдемі келбеті, әшекейлері мен сұлулығына ғана емес, бастан аяғына дейін барлық киім-кешегіне аса жоғары мән бергендігі көрінеді. Әсіресе, күнделікті қолданған киім-кешек, зергерлік бұйымдар, асыл тастар мен матаны күнделікті өмірде қолданған терминдермен бітістіріп, тікелей және ауыспалы мағынада қолдана отырып, адам баласын көркем мінезді болуға, қарым-қатынасты күшейтуге, ахлақлы, әділ болуға шақыра отырып, мемлекетті басқарудан бастап, әр кәсіп иесінің қалай болу керектігін, қатынас тәртіптері, атап айтқанда, қолөнершілермен қатысу тәртібі, сатушылармен қатысу тәртіптері, әдеп пен міндет өлшемдерін көрсеткені сол кезеңдегі әдебиеттің де шарықтау шегінде болғандығын көрсетеді. Жалпы түркі халықтарының ортақ қазынасы саналатын *Құтты білікте* сол кезеңдегі сауда саттықтың өркендеуі, алыс-жақын мемлекеттермен жан-жақты дипломатиялық байланыс, әсіресе, адами факторлар, қоғамдық әлеуметтік жағдай, шахтардың, әрбір кәсіп иесінің өз тірлігіне жауапкершілігі, әдеп қағидалары мен дәстүрі мұның бәрі бір елдің бет бейнесін көрсетеді. Ал киім-кешек пен әшекейлер осы үлкен керуен жолы торабындағы мәдени ошақтың иелерінің төлқұжаты сынды.

Киім термині сонымен қоса §2982 (садақа, мейірімділік, сүннет), § 3742 (атақ, билік, байлық), § 3923 (жомарттық) мағыналарын да беруде. § 1036 Уәзірлік, таңба берді, байрақты, қару, жиһаз, сауыт беріп жайлантты. Сөйлемнен уәзірді тағайындағанда берілетін атрибуттардың: атақ пен мөр (таңба), байрақ, қару, дауылпаз (музыкалық аспап) мен сауыт екенін көреміз. Бұл атрибуттардың бәріне Құтты Білікте мысалдар берілген:

Белдік – жауапкершілік, құт, мәртебе, уақыт, дәуірді білдіруде [Эжер, 2021:115]. *Құтты Білікте құт белбеуі* (қуті қур), түрікше *saadet kemeri* § 553 Бақытты бол! – деді Хажыб, сен бүгін, Байлап алдың құттың кемер белдігін яғни басына бақ қонып, ел билігін тізгіндегенін білдіреді. Кемер белдік бұл сөйлемде статусты, биліктің, елге қызмет етудің символын көрсетуде. § 580 § 580 Шықты Хажыб, Айтты: Айтолды барарсың, Ханға көрін, құт белбеуін тағарсың! §1605 1605 Содан бастап құт белбеуін тағынып, Қызмет етті, тек Елікке бағынып дегенде лауазым, статус, ел басқару мағынасына келуде. Ал §

467 бапта *Nayata bel bağlama, düş gibi geçer* (ауд. А.Г. Өмірге аса құштар болма, түс сияқты өтеді де кетеді) ауыспалы мағынада қолданылуда. А. Егеубайдың аударған нұсқасында бұл бап сәйкеспейді. § 467. Неге мұнда бекер жүріп қурайын, Күнтудыға барып қызмет қылайын! Рашит Араттың нұсқасында да бірдей: § 467. *Negüke yorig men bu yirde қuruğ iligke barayın қılayın taruğ.* Дидактикалық материалда *белбеу* (қur, kuşak): §542 (ниет ету), §580, §1605 (құт белбеуі/билік), §1477 (қамар белбеу/ статус/ дәреже), §5899 (бел буу, қызметті қолға алу) сияқты әр түрлі мағыналарда қолданылған. Атабетүл Хақайықта басқа киілетін бас киімнің бір түрі дей келе § 63 бапта *бөркярык* (*börk yaruk/ tâc-dâr*) яғни, тәж иесі, патша, тәж киген патша мағынасында қолданған [Ғақмақ, 2019:79, 182]. Ертеректе ханның үстіндегі бұйымдардың қайсыбірін шешіп алу сол елді толығымен бодан қылу немесе өз қарамағына алғандығын білдірген.

§2563 бапта *Ат, тон-толым қалса жетер: аржағын, Тағы көрер, үлестірсін қалғанын.* §2563, § 2564, § 3021¹³ *ат, тон-толым тарату* жомарттықпен мырзалықты көрсете отырып, көптің рызасын, сауабын алу үшін жасалатын қазақ қоғамындағы жәрдем мен қамқорлық түрі *шүлен таратуды*¹⁴ айтуға болады.

Ал енді *алтын, күміс, гауһар, жақұт* басқару жағдайында белгілі бір мақсатқа жетудің жолы. *Құтты білікте* тауар, мата, мал мүлік, күміс бағаның нақты көрсеткіші болып табылады [Екер. 2021:926]. Яғни, заң мен әдет-ғұрып жасаудағы белсенді материалды күш. § 3027 Күміс (күш, байлық, садақа). § 2982 (садақа, мейірімділік, сүннет), § 3742 (атақ, билік, байлық), Мысалы: § 3923. *Адал мал тап, өзіңді өзің сүйіндір, Ашын елді тойындыр да киіндір.* Бұл бапта аш-жалаңашты тойдырып, жетім-жесірді қолдау әрі сүннет те бар.

¹³ Алтын – күміс, қазына, мүлік жинадым, Келгендіктен әскерлерге сыйлағым.

¹⁴ Шүлен таратудың жақсы жері өз әскерін немесе кедей кепшікті қыстан, жұттан аман есен алып шығу болса, екінші жағынан қазақ халқында ауызша қатынас жақсы дамығандықтан шүлен таратушының (хан, би, сұлтан, батыр, бай т.б.) ел арасында атағы тарап, беделі артатын. Халық арасындағы әлеуметтік жағдайды реттеуге, басқарушы топ деп халық арасындағы байланысты жақсарту үшін ат-толым (бұйымдай), мал (көгендік), егін, дән-дақыл (кеусен) тарату ертеректе *Құтты білікте* § 3021 әскерге алтын күміс тарату сынды дәстүрлеріміздің маңызы зор болған. *Құтты білікте* § 2034 Бірі – елге әділ заңды қаратқын, Екіншісі – әскерге күміс таратқын. §2035. *Әділ заңнан жұрт көңілі тасады, Күміс болса, әскер күші асады.* Әскер, Жалпы мемлекетті реттейтін тетіктер байлық пен қару болып саналады. Біздің дәстүрімізді зерттеп, зерделеп заманға сай жаңғырту әлеуметтік институттағы басшылық пен халық, бай мен кедейдің қатынасын реттейтін маңызды механизмі, бауырмашылдық пен ауызбіршілікті; елге жерге деген махаббатты арттырудың, халықтың қамын ойлайтын жастарды тәрбиелеудің жолы болмақ.

ҚОРЫТЫНДЫ

Тікелей мағынада қолданылған терминдерді М. Қашқаридың Диуани лұғат-ит түрік, Йгүнекті Ахметтің Атабетүл Хақайық сынды ғылыми еңбектер мен қатар бүгінгі қолданыстағы сөздіктермен қуаттап, толықтырып, фразеологиялық мағынада қолданылған терминдерді басқа зерттеушілердің қалай талдағанын қарастырып, олардың да бұрынғы пікір, ұсыныстары сілтеме ретінде көрсетіліп, сараптама жасалды. Осылайша ортағасырда қолданылған терминдердің мағынасы, ұғымдар мен түсінік жағынан сәйкесетін параллельдер сараланып көрсетілді.

Терминдерді қазақша сөздіктермен салыстырғанда қазіргі тіл тұрғысынан көнергеніне, тіпті кейбіреулері ескіріп, тілімізден шығып қалғанына және бүгінгі таңда мағыналық өзгерістерге ұшырай отырып жеткен түбірлер де бар екеніндігін сонымен қатар кейбір түбірлер дами отырып қазақ тілі лексикасынан да көнерген түбір ретінде орын алғандығын, енді біреулерінің сөздік қордан мүлдем шығып қалғандығын көрдік. Құтты біліктегі киім-кешекке байланысты терминдердің кейбіреуінің бүгінгі таңда қолданыста болмағандығын байқадық.

Мақаланың басында бірнеше гипотез қойып едік. Оның бірі: *Құтты білікте* аты аталған киім-кешек пен әшекейлерге байланысты терминдердің атап айтқанда киім-кешек, әшекейлер (алтын, күміс, гауһар, інжу, маржан) мен маталар тікелей және фразеологиялық мағынада бүгінгі таңда қаншалықты қолданылуда? Бұл ретте Құтты біліктегі киім-кешекке байланысты терминдердің кейбіреуінің атап айтқанда, *тон-толым*, *тоншы* терминінің бүгінгі таңда қолданыста болмағандығын, ескіргендігін байқадық. *Тон* термині уақыт өте қазақшада *сырт киімнің* бір түрі, атауы ретінде қолданылып өміршеңдігін жалғастырып жатқанына куә болудамыз.

Дегенмен, көнерген терминдерді бүгінгі таңда жаңғыртып қолданысқа қоссақ қазақ халқының тарихи, мәдени, әлеуметтік және рухани сынды дүниетанымдық әлемін танытуда сөздік қорымызды байытамыз. Осыларға байланысты әдет-ғұрыптар қаншалықты өзгеріске ұшыраған? Қазақтың құда түсу ғұрпымен, сыйластық дәнекері мен марапаттауға байланысты яғни, далалық құқық қатынастарына жататын *ат-тон жабу* (ат мінгізіп, тон жабу) әлі күнге дейін қолданылып келеді. Ал енді мүлде

қолданыстан шыққан терминдер баршылық па? Айып ретінде төлеттіретін *ат-шапан айыбы*, *ат-тон айыбы* жаза түрлері қолданыстан шыққаны көрілуде. Дегенмен, халық арасында ат тонын кесіп, ажырап кеткен ағайын мен достар бір бірін тамаққа шақырып, бір біріне шапан жауып, жағалы киім кигізіп достасып жатады. Ортағасырда қолданылған терминдердің мағынасы мен атау жағынан сәйкесетін параллельдер бар ма? Тақырыпты жүйелі зерттеу үшін киім-кешекті қолдану ерекшелігіне қарай 5 топқа бөліп қарастырдық. Барлық топтан киім-кешек атаулары кездесті. Атап айтқанда, басқа киілетін (бөрік), басқа жабатын және орайтын (жаулық), белге байланатын (белдік/*qırşay*, *құршақ*, *кушак*), денеге киілетін (көйлек/*köñglek*, *gömlék*, *köñglekin*), жыртқыс тарату кәдесі де бүгінгі таңда қолданыста, үстіне киілетін (*тон*), белден төмен киілетін (етек) киім-кешектер, аяққа киілетін (етік/*etük*), бұйымдар мен киімнің қосымша қондырма бөліктері (жаға/ *yaqa*, түйме/ *tügme*) кейде атау ретінде, кейде функционалды қызметі ретінде қолданыста. Маталарда¹⁵ *жібек* (*torқа*), *бөз* (*böz*), *шәйі жібек*, *торқа* (*çikne*); *жібек мата түрлері*: (*yinçü*, *qut(a)j*), *torku*, *ed*, *agı*, *zümküм* (қытай жібегі), *yurun* (жібек мата), *tülvir* (жібек мата, перде), *шыт* (*çit*), *баршын* (*burçin*), *астар тб.* кейбіреулерінің шындығында да терминдерді қазақша сөздіктермен салыстырғанда қазіргі тіл тұрғысынан көнергеніне, тіпті кейбіреулері ескіріп, тілімізден шығып қалғанына және бүгінгі таңда мағыналық өзгерістерге ұшырай отырып жеткен түбірлер де бар екеніндігін сонымен қатар кейбір түбірлер дами отырып қазақ тілі лексикасынан да көнерген түбір ретінде орын алғандығын, енді біреулерінің сөздік қордан мүлдем шығып қалғандығын көрдік.

Ал әшекейлерден бір классификациялаған 11 топтың ішінен маңдай тұсына ілінетін, мұрынға бекітілетін, аяққа тағатын әшекейлерді кездестірмедік, тек шашқа түйірілетін, мойынға тағатын, кеудеге ілетін, белге буатын, құлаққа ілінетін, білекке тағатын, бармаққа тағатын әшекейлерді кездестірдік. Дидактикалық дастанда асыл тастар (алтын, күміс, інжу, жақұт, гауһар, маржан) кеңінен орын алған. Салт дәстүр тұрғысынан *шілдехана*, *сүндет асы*, *неке тойынан* сөз қозғауда. Хан, уәзір атрибуттарынан белдік, құт белбеуі, қамар белбеу, тонды тікелей және ауыспалы

¹⁵ *қашаб* (үнді матасы) емес, *биқасап* матасы қолданыста.

мағынада қолдана отырып, хәм киім кешек түрлерін беруде хәм астарлы сөзбен елмен байланыс және басқарудың кілтін ұсынуда.

Құтты білікте берілген мемлекетті басқару қағидалары мен принциптері, елге билік жүргізудің ережелері мен тәртібі ХХІ ғасырда да қолданарлық, қоғам мүшелерінің мінез-құлқы мен кәсіптегі ұстанымдары, әдет ғұрып нормалары үлгі аларлықтай ма? *Құтты білікте* берілген мемлекетті басқару қағидалары мен принциптері, елге билік жүргізудің ережелері мен тәртібі ХХІ ғасырда да өзекті. Қоғам мүшелерінің мінез-құлқы мен кәсіптегі ұстанымдары, әдет ғұрып нормалары шынында да үлгі аларлықтай екенін көрудеміз.

Соңғы гипотезамыз саясат пен киімнің бір бірімен байланысы бар ма? долбары еді. Саясат пен киім бір бірімен тығыз байланысты. Оны тарихта белең алған көтерілістің киім атауымен атауынан да көруге болады. Киім - мәдениеттегі бір ұлтқа тән барлық сипаттамаларын көрсететін құралы. Басқалай айтқанда вербальды емес таңбалар арқылы әлемге, елге, ұлтқа тіпті, билікке айтарынды жеткізетін жарнама тақтасы. Киім көрсеткіш, бүгінгі тілмен айтқанда киген кісінің чипі, яғни, үстіне киген киімі арқылы кісі туралы бар мәліметті көз алдымыздан өткіземіз. Келешек ұрпақты рухы мықты, ұлтжанды етіп тәрбиелеу үшін киген киіміне де мән берген жөн. Бала-бақшадағы бүлдіршіндер мен мектеп табалдырығында біліммен шөлін қандырып, тәрбие алып жатқан оқушылардың формасына жасанды дәстүр ретінде (invention of tradition) ұлттық киімді сол қалпы кигізу емес, заман ағымына сәйкес бір ғана деталін қоя отырып күнделікті өмірде қолданысқа енгізуіміз қажет.

Нәтижеде *19 ғасырдағы Османлы және қазақ қоғамының киім-кешек тарихы мен мәдениеті* атты докторлық диссертациясының қосымшасы ретінде ұлттық киім мәдениетіне қатысты категориялы - терминдер жүйесін қалыптастыру үшін ұғымдарды бір жүйеге түсіру және көрші халықтардың киім-кешекке байланысты дәстүрлі атауларын жинақтау мақсатында киім-кешек және әшекейлерге байланысты сөздік құрастырылуда.

Киім-кешек пен зергерлік бұйымға байланысты тікелей және фразеологиялық сөздердің жинақталуы қазақ мәдениетін әсіресе, материалды мәдениеті мен киімге және

әшекейге байланысты әдет-ғұрыпты байыта түспек. Яғни, материалды мәдениетіміздің жоғын жоқтап, пұшпағын жамауымызға мұрындық болары хақ. Сондықтан жаһандану дәуірінде әр бір материалды дүниені жинағанда ауызша және жазбаша деректерге сүйене отырып детальды және микро зерттеу киім тарихы, киім мәдениеті мен киім терминологиясындағы көп бастықтың орнын толтыратынына сенеміз.

EXTENDED ABSRTACT

The *Kutadgu Bilig* contains many of data concerning the ethnopolitical history, culture, beliefs, traditions, customs, diplomatic relations, cultural relations ties with neighboring countries, and trade, especially clothing, ornaments, jewelry, and accessories in the Karakhanid era. However, during the study, it was found that studies related to clothing and accessories were not fully investigated in the aforementioned book.

Until today, didactic epic *Kutadgu Bilig* has been widely studied and many articles have been written. However, the study of the clothing and accessories of *Kutadgu Bilig* especially in the direct phraseological sense, was not specifically researched and was not written in the form of an article. Although it was written from time to time under other topics. We wanted to fill this gap.

As a result, vocabulary associated with clothing, accessories, jewellery, precious stones, and additional elements used directly metaforically in a didactic epic was identified and analyzed.

The terms used directly have been validated by the dictionaries available today, their different meanings have been compared with those analysed by other researchers, and their opinions and suggestions have also been taken as references and analysed.

At the beginning of the article, we put several questions. One of them is: to what extent are the terms related to clothing and jewelry named in *Kutadgu Bilig* used today in a direct and metaphorical sense? At the same time, we noticed that some of the terms related to clothing on the *Kutadgu Bilig*, in particular, the term *ton-tolim*, *tonshu* are not in use today and outdated. We see that over time, the term *ton* continues to be used in Kazakh as a type of outerwear and as a name of the outerwear.

However, if we modernize and use old terms today, we will enrich our vocabulary in the presentation of the historical, cultural, social and spiritual world of the Kazakh people.

Now, our questions (hypotes) is to what extent have the customs changed in connection with these? *At-ton zhabu*¹⁶ (giving a horse or sable coat as a present), related to field relations, is still practiced. And now are there terms that are completely out of use? *Shapan ayıbtı* or *at-ton ayıbtı*¹⁷ are the types of fines or penalties to be paid in the form of fines. These types of fines/penalties are currently not in effect.

In some cases, individuals who had severed ties or experienced conflicts with each other can later reconcile, renew their friendships, and even extend warm gestures like inviting each other to dinner or sharing a sable fur coat as a sign of their renewed connection.

Are there parallels between the terms used in the Middle Ages that coincide in meaning and name? To begin with, we divided the topic into 5 groups, depending on the specifics of the use of clothing for a systematic study. We saw some example for the *Kutadgu Bilig*.

In particular, hat (*börk*), headdress patched and wrapped around a woman's head (*zhaulyk*), belt (*qurshay, kurshak, kushak*), dress for body (shirt/*köñglek, köñglekin*), outwear (*ton*), clothing worn below the waist (*skirt, beldemshe*), clothing worn on the legs (boots/*etük*), additional attachment parts of clothing (collar/ *yaqa*, button/ *tügme*) are also in use today.

Types of silk fabrics: (*yiñcü, qut(a)j, torku, ed, agı, zümküim* (Chinese silk), *yurun* (silk fabric), *tülvir* (silk fabric, curtain), *shit, barşın* etc. we have seen that some of the terms have actually become obsolete from the point of view of the modern language compared to the Kazakh dictionaries, some have even become obsolete and left our language, and there are roots that have reached today, undergoing semantic changes, as well as some roots have become obsolete from the vocabulary of the Kazakh language, while others have completely disappeared from the vocabulary.

In the result all of the 11 groups of jewelry that we classified, we did not find jewelry that was worn on the forehead, attached to the nose, worn on the legs, but only jewelry that was

¹⁶ This is a custom.

¹⁷ View of the customs.

worn on the hair, worn around the neck, hung on the chest, tied around the waist, hung on the ears, worn on the wrist, worn on the finger.

In the *Kutadgu Bilig*, precious stones (gold, silver, pearls, sapphires, diamonds, corals) were widely seen. From the point of view of tradition, the ritual refers as a *shildehana*, *sündet toy and neke toyu*. Attributes of the *khan* and *vezir:kut belbeui*, *kamar belbeu* and *ton* used in a direct and figurative sense. Are the principles and principles of state governance, the rules and procedure for governing the country set out in *Kutadgu Bilig* applicable in the XXI century, a model of behavior and professional positions of members of society, norms of customs and customs? The principles and principles of governing the state, the rules and procedure for ruling the country, given in the *Kutadgu Bilig*, are also relevant in the XXI century. We see that the behavior of members of society, their position in the profession, and the norms of customs are really exemplary. Our latest question is whether politics and clothing are related to each other. Politics and clothing are closely related. It can also be seen in the name of the clothing of the uprising that took place in history. Clothing is a tool in culture that reflects all the characteristics of a single nation. In other words, a billboard that conveys what you say your sound to the world, country, nation, and even the authorities through non-verbal symbols. The clothing indicator, in today's terms, is the chip of the person who wears it, that is, through the clothes he wears, we pass all the information about the person before our eyes. In order to educate the future generation in a strong spirit and patriotism, it is necessary to pay attention to the clothes they wear. It is necessary not to put the national costume as an artificial tradition (invention of tradition) on the uniform of children in the kindergarten and students who quench their thirst for knowledge on the threshold of school, but to put it into practice in everyday life, putting only one detail in accordance with the times.

As a result, in the appendix to the doctoral dissertation on the *History and Culture of the Ottoman and Kazakh* society of the XIX century, a system of concepts is presented that forms a term-categorical system associated with the national culture of clothing in order to make up the traditional names of different typed of clothing, the terms of the clothing dictionary that we are preparing are comiled.

The accumulation of direct and phraseological words related to clothing and jewelry will enrich Kazakh culture, especially material culture and customs related to clothing and

jewelry. In other words, we must mourn the lack of a material culture and patch up our idol. Therefore, in the era of globalization, when we collect each material world, we believe that detailed and micro-research based on oral and written data will fill the void in the history of clothing, clothing culture, and clothing terminology.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- Асомиддинова М. (1981), Кийим –кечак номлари, Тошкент: Узбекистон ССР «Фан» нашриёти, 113 бет.
- Арыстанова Г. (2007), Қазақ жауынгерлерінің киім-кешектерінің атаулары, *Қазақстан мектебі*, №4, б. 48-50.
- Арыстанова Гүлханьс (Arystanova Gulkhanys). (2022), Моңғолдың құпия шежіресі қолжазбасы негізінде 13. Ғасырдағы моңғолдың киім-кешегіндегі ықтималды этниалық іздер, *Türk Dünyası Akademik Bakış, Journal of Turkish World Academic Perspective*, Bahar, Cilt:2, Sayı: 3, ss. 142-172.
- Алмауытова Ә. (2004), Қазақ тіліндегі киім атауларының этнолингвистикалық табиғаты, Филология ғылымдарының кандидаты дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация, Алматы, 147 б.
- Егеубаев А.Қ. (ауд.). (2007), Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық, 5-т.: Жүсіп Баласағұн. Құтты білік, Көне түркі тілінен аударып, алғы сөзі мен түсініктерін жазған А.Қ.Егеубаев, Алматы: Таймас баспа үйі, 536 б.
- Әлімбаев Н. (2009), Қазақтың дәстүрлі киім-кешегі, (иллюстрацияланған альбом-каталог), Алматы: Өнер, 344 б.
- Әхмәтьянов Р. (2015), Татар теленең этимологик сүзлеге: Ике томда. I том (А-Л), Казан: Мәгариф Вақыт, 543 б.
- Біләлова Г. Д., Ярыгин С. А., Минарди М., Бонора Ж.Л.; Біләлова Г. Д. [ж. б.] (2014), Археологиялық терминдердің мультилингвистикалық сөздігі: (қазақ-орыс- ағылшын-итальян), ; ҚР білім және ғылым министрлігі ; Л.Н. Гумилев атын. ЕҰУ Тарих фак.;

- Археология және этнология кафедрасы ; Қ.А. Ақышев атын. археология ғыл.-зерт. ин-ты .- Астана : [б. ж.], 1-т. 382 б.
- Геннеп Арнольд, (1999), Обряды перехода, Москва: Восточная литература, с. 198
- Жанұзақов Т. (1999), Қазақ тілінің сөздігі, Алматы: Дайк-Пресс, 776 б.
- Исабекова Ұ. (2011). Орта ғасырдағы түркі тілдерінің даму тарихы, Астана: Сарыарқа баспасы, 224 б.
- Қашқари Махмұт, (1998), Түрік тілінің сөздігі: (Диуани лұғат-ит түрік): 3 томдық шығармалар жинағы, Қазақ тіліне аударған А. Егеубай, Алматы: Хант, 600 б.
- Қалиев Ғ. О. Нақысбеков, Ш. Сарыбаев, А. Үдербаев және т.б., (2005), Алматы: Арыс, 824 б.
- Құрашжанұлы Ә. (2015), Йүсіп Ұлық Хас – Хажиб Баласағұни, Құтадғу білік, Құт әкелетін білім, Астана: Ғылым, 576 б.
- Хинаят Б., Сужикова А., (2021), Қазақ халқының ұлттық киімдері, Алматы: Алматыкітап баспасы, б. 362-363.
- Қоспағарова Е., (2011), Ж. Баласағұнның «Құтты білік» ескерткішіндегі түбірлердің семантикалық-морфологиялық даму ерекшеліктері, Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы, «Филология ғылымдары» сериясы, №3(37), б. 37-39.
- Мәсімханұлы Дүкен. (2012), Еуразиялық өркениет – ежелгі түркі және қытай елінің рухани қарым-қатынасы, Астана: Фолиант баспасы, 480 б.
- Маулет Ардаби, Ақмола облысының материалдық емес мәдени мұрасы: кешенді экспедициялық зерттеулер, I том, Астана: Big Dream, 2022, 598 б.
- Нысанбаев Ә., Нұрмұратов С., (2005), Орта ғасырдағы түркі ойшылдары, Жиырма томдық, 5-том, Астана: Аударма, 364-364 б.
- Сыздық Рабиға. (2001). Қазақ тілінің орфографиялық сөздігі: 50 000 сөз, ҚР Білім және ғылым министрлігі, Тіл білімі институты, басылым, Алматы: Дайк-Пресс, б. 464.
- Сыздықова Р. (2014), Тілдік норма және оның қалыптануы (кодификациясы). Көп томдық шығармалар жинағы, Алматы: Ел шежіре.

- Сыздықова Р. (2014), Ясауи «Хикметтерінің» тілі, *Көп томлық шығармалар жинағы*, Алматы: Ел – шежіре, 2014, 664 б.
- Уәли Нұргелді, (2013), Орфографиялық сөздік, 6-басылым, Алматы: Дәуір, 720 б.
- Çakmak Serkan (haz.), (2019). Atebetü’l Hakâyık, İstanbul: Karakış Basım Matbaa Amb. ve Reklam San. Tic. Ltd. Şti. 2019, s. 468.
- Dilaçar A., (1972), Kutadgu Bilig İncelemesi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Demiryürek H. (2012), Atabetü’l – Hakayık’ın Gramatiksel Bağlam ve Sıklık Sözlüğü, Pamukkale Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyat Anabilim Dalı, Denizli, Yüksek Lisans Tezi, Denizli, s. 277.
- Eker Özge. (2021). Kutadgu Bilig Metaforları, Doktora Tez, Akdeniz Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Antalya, s. 963.
- Kemal Köktürk, (1986), Türkçe Sözlük, A-Z, İstanbul: Kipaş Dağıtımçılık, s 306.
- Koca Sarı Selcen, Kutadgu Bilig’de Metafor, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s. 296.
- Kürker Bilge Gizem, 11. Yüzyılda Kadına, Divanu Lugati’t Türk ve Kutadgu Bilig Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Bakış, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı, Ankara, 2021, s.77.
- Malkoç Ezgiöya. (2019). Kutadgu Bilig’de Giyim-Kuşam ve Süslenme Kültürüne Ait Söz Varlığı, XIV. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı. 26-27.10.2019. Bakü. Azerbaycan. ss. 217-224.
- Ögel B., (1978), Türk Kültür Tarihine Giriş, V., Türklerde Giyecek ve Süslenme, (Göktürklerden Osmanlılara), Ankara: Kültür Bakanlığı, s. 440.
- Ötkür Abdurehim, (2016), Yusuf Has Hacib ve Uygur Edebiyatı, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 8, ss. 163-171.
- Reşid Rahmeti Arat (1947), Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig II, Baskı 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. s. 477.

Mehmet Sırasöğüt, *Kutadgu Bilig'in Sıklık Sözlüğü*, Kutadgu Bilig'in Sıklık Sözlüğü, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2020, s. 648.

Alan Sümeıra, (2020), *Divanı Lugatı't – Türk'te Yer Alan Kumaş Terimleri ve Kelime Kökenleri Üzerine Bir Değerlendirme*, *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (20), 23-42.

Yusuf Has Hacib (2006). Kutadgu Bilig, Çev. Reşit Rahmeti Arat, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, s. 1285.

<https://www.> Байырғы қазақ өлшемдері, 26.10.2022.

(<http://kaz.slovopedia.com>, Қазақ тіліндегі түсіндірме сөздігі, сүннет, 28.07.2023).

(<https://enc.kaz.academic.ru>, Қазақ дәстүрлі мәдениетінің энциклопедиялық сөздігі, 28.07.2023).

(<https://www.inform.kz>, Темірбек Жүргеновтің ағайындарынан 2 адам ғана қуғын-сүргіннен аман қалды - қайраткердің қарындасы Ғалия Қуанова, 27.07.2023).

<http://www.wikiwand.com>, Неке қияр, 28.07.2023.

<https://sozdikqor.kz>, 30.07.2023

Информант проф. др. Мақсат Алпысбес [арнайы сұқбат. 7.08.2023].

Информатор Болат Атыраубаев, 28.07.2023. [арнайы сұқбат. 7.08.2023].

Информатор Жалғасбайқызы Ләззат, [арнайы сұқбат. 16.08.2023].

Ұсынылған материалдар тізімі:

Баласағұн Жүсіп. (2006), Құтты білік, Көне түрік тілінен аударған, алғы сөзі мен түсініктерін жазған А. Егеубай, Алматы: Өлке. б. 533.

Баласағұн Жүсіп. (2006), Құтты білік, Көне түрік тілінен аударған, алғы сөзі мен түсініктерін жазған А. Егеубай, Алматы: Өлке. 640 б.

Әбжан Құрышжанұлы, (2015), Баласағұни Й. Құтадғу білік: Құт әкелетін білім, Наманган нұсқасы, дайындаған: Әбжан Құрышжанұлы, Астана: Ғылым, 576 б.

- Баласағұн Жүсіп. (1986). Құтты білік. (Wisdom of Royal Glory). Көне түркі тілінен аударған және алғысөзі мен түсініктерін жазған А. Егеубаев. Алматы: Жазушы. б. 616.
- Егеубай А. (ауд.). (2006). Жүсіп Баласағұн. Құтты білік. Көне түркі тілінен аударып, алғы сөзі мен түсініктерін жазған А.Қ. Егеубаев, Әдеби жәдігерлер. Жиырма томдық. 5-т. Алматы: Өлке. 640 б.
- Қазақ дәстүрлі мәдениетінің энциклопедиялық сөздігі, Алматы: Сөздік-Словарь, 1997, 368 б.
- Кожа-Түрк Каримжанулы, (2014), Русский язык древнетюркский? Научное исследование, Алматы: Білім, 2014, с. 296.
- Надир Илхан, (2020), Слова забытых корней в турецком языке, Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы, «Филология» сериясы, №3(73), б. 141-153.
- Нуриманов Б (2020). «Құтадғу біліктің» нұсқалары туралы», Ш. Уәлиханов атындағы КУ хабаршысы, Филология сериясы, №4 (2), б.199 -206.
- Arat Reşid Rahmeti (1991), Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig II, Baskı 3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. s. 656.
- Sertkaya Ayşe Gül, (2009), Kutadgu Bilig'in İngilizce çevirileri, Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009, Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 460-470.
- Çetinkaya Bayram. (2001). Kutadgu Bilig'deki Deyimlerin Semantik ve Sentaktik İncelemesi (The Semantic and Syntactic Study of İdioms in Kutadgu Bilig). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, p. 181.
- Çetinkaya Bayram. (2007). Kutadgu Bilig'de Kavramsal Metaforlar, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı: 2, Aralık 2017, ss. 377-399.
- Ercilasun, Ahmet Bican, Ziyat Akkoyunlu, (2015), Kâşgarlı Mahmûd Dîvânü Lugâti't – Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin). 2. Baskı. Ankara: TDK, s.995.

- Ezgiöya. (2019). Kutadgu Bilig’de Giyim-Kuşam ve Süslenme Kültürüne Air Söz Varlığı, XIV. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, 26 – 27.10.2019, Bakü, Azərbaycan, ss. 217-224.
- Fatih Kahya. (2013). Kutadgu Bilig: İslâmi Dönem Türk Edebiyatının İlk Eseri (Nemengan/Fergana Özbekistan Nüshası): tıpkıbasım/ Yusuf Has Hacib. Hazırlayan: Emek Üşenmez. İstanbul: Akademik Kitaplar. S. 446.
- Güneş B. (2016). Kutadgu Bilig’deki Meslek ve Unvan Adlarının Derleme Sözlüğü’ne Yansımaları, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4), 1532-1543.
- Jaubert, Pierre Amédée, (1825), Notice d’un manuscrit turc en caractères ouigoures, envoyé par M. de Hammer, à M. Abel-Rémusat. *Journal Asiatique*. 6: 39-52, 78-95.
- Nurimanov Bekarys. Mamayt Amangeldi. (2019). “Kazakistan’da Yapılmış Kutadgu Bilig Çalışmalarının Kronolojik Kaynakçası Hakkında Bir Deneme”. *Milli Folklor*. 124. ss. 30-50.
- Ramiz Asker. (2018), Библиографии по «Кутадгу Билиг», Тюркский мир и исламская цивилизация: проблемы языка, литературы, истории и религии Елабуга, («Kutadgu Bilig» Üzerine Bibliyografya Çalışması, Türk Dünyası ve İslam Medeniyeti: Elabuga’daki Dil, Edebiyat, Tarih ve Din Sorunları), 13-14 апреля 2018 г. АМБА, стр. 198-202.
- Reşid Rahmeti Arat (1959), Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. s. 477.
- Sertkaya Ayşe Gül, (2011), Kutadgu Bilig’in İngilizce çevirileri, Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, 26-27 Ekim 2009, Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 460-470.
- Tokat Şeyma, (2020), Divâni Lugâti’t – Türk’te Geçen Giyim Kuşam Kültürü ile İlgili Söz Varlığı ve Kazakçadaki Durumu Üzerine Bir İnceleme, Yıldız Teknik Üniversitesi, SBİ, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Dili Tezli Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 179 s.
- Uçar E. (2019). Kutadgu Bilig’in Kronolojik Kaynakçası (1825-2018). *Journal of Old Turkic Studies*, 3/1: 139-239.

Uçar Erdem, (2016), Kutadgu Bilig'in Kahire Nüshasının 1943'teki Faksimilesine Müdahalede Bulunuldu Mu? Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, s. 33-40.

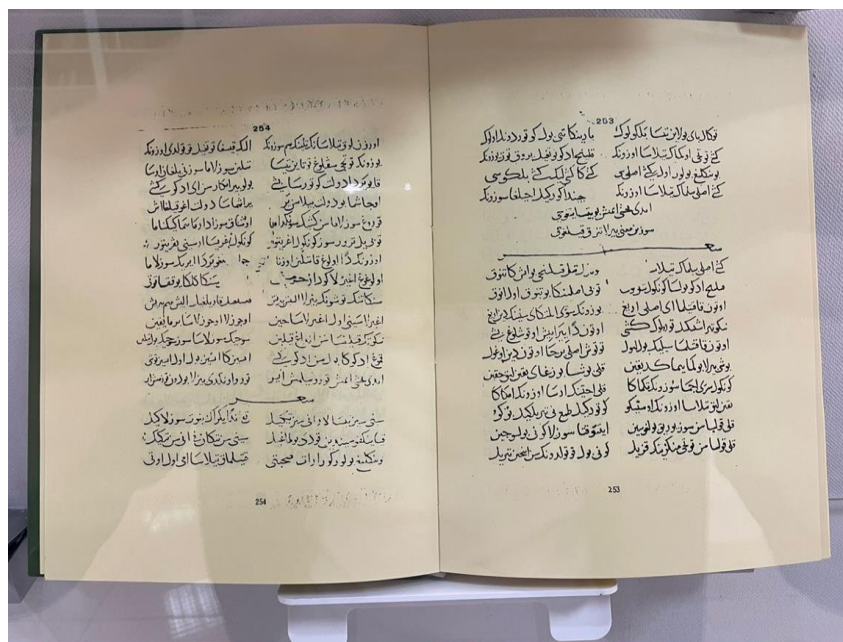
Yusuf Has Hacib (1947). Kutadgu Bilig, I Metin, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, s. 656.

Yūsuf Khāss Hājib (1983). Wisdom of Royal Glory (Kutadgu Bilig) A Turko-Islamic Mirror for Princes, Robert Dankoff, trans., Publications of the Center for Middle Eastern Studies, No. 16, Chicago: University of Chicago Press. pp. 291.

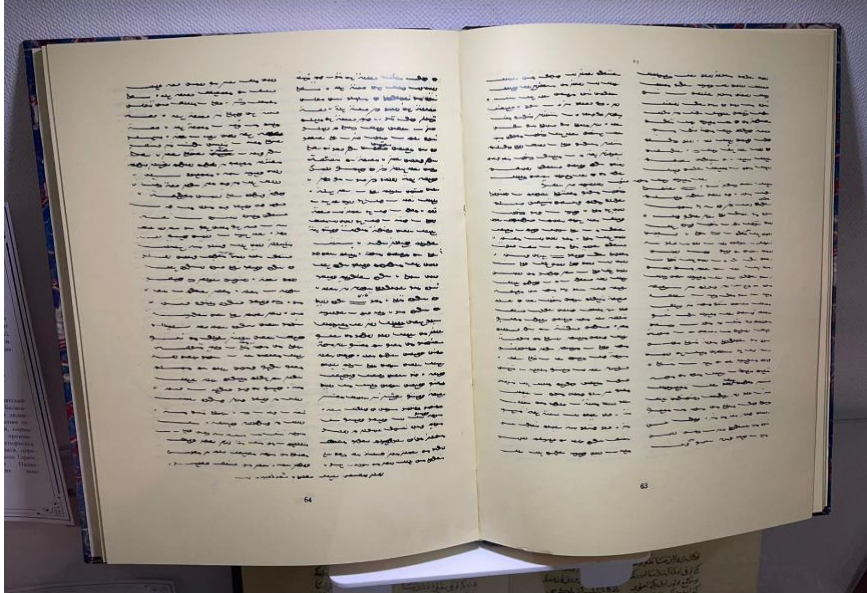
Yüknekî Edîp Ahmed, Atebetü'l Hakâyık, Haz. Serkan Çakmak. (2019), İstanbul: Karakış Basım Matbaa Amb. ve Rekl.San. Tic. Ltd. Şti., s. 468.

Zekiye Gizem Debreli (2016). Kutadgu Bilig'de Kadın, Studies Of The Ottoman Domain / Cilt 6, Sayı 11, s. 38-60.

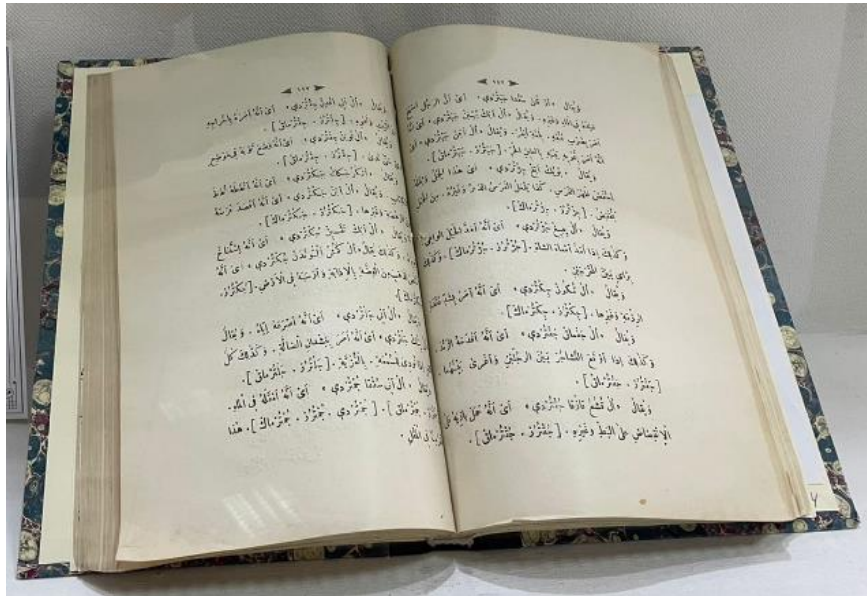
Сурет 1. Жүсіп Баласағұн. *Құтадғу Білік* (Құтты білік) дастаны. Қарахан мемлекеті тұсындағы ескі түркі жазуы.



Сурет 2. Жүсіп Баласағұн. *Құтадғу Білік* (Құтты білік) дастаны. Араб графикасында жазылған.



Сурет 3. Махмұд Қашқари. XI-XII ғасыр. *Диуани лұғат-ит түрік*. Араб басылымы.



Үш фотосурет те 14 маусым–20-шілде аралығында өз тарапымнан ұйымдастырылған Будапешт (Мажарстан) – Шымкент (Қазақстан) – Түркістан, Қызылорда - Алматы – Қарағанды – Астана – Стамбұл (Түркия) – Будапешт маршруты

бойынша жүргізілген ғылыми академиялық аймақтық этнографиялық зерттеуде жинақталған материалдардан алынды¹⁸).

¹⁸ Астана қаласы, Қолжазбалар және сирек кітаптар Ұлттық орталығына барғанда қолдан келген көмегін аямаған аталмыш мекеменің ғылыми қызметкері Әділәлі Жабықбайға алғысымды білдіремін.

KAZAKİSTAN'IN KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARINDA GÖÇ KONUSU (EGEMEN KAZAKİSTAN GAZETESİ ÖRNEĞİNDE)

Kundyz YERALIYEVA * 

Özet

Kazakistan bağımsızlığını kazandığı yıllardan beri göç konusu önemlidir. Çünkü devletin ana etnik grubu olan Kazakların sayıca az olması ulusal bir sorun olarak görülmüyordu. Dönemin devlet başkanı Nursultan Nazarbayev, çeşitli tarihi şartlar nedeniyle yurt dışına çıkan Kazakları anavatanlarına davet etmiştir. Sonuç olarak, Kazakların sayısı arttı. Bugün Kazakların sayısı yaklaşık 19 832 737'dir. Bu nüfus 1990'lardan biraz daha iyi. Ancak nüfus artışı ile birlikte iç ve dış göç sorunu ortaya çıkmaktadır.

Bu makalede Kazakistan'ın ana gazetesi olan Egemen Kazakistan'da göç konusunun yazım sürecini ele aldık. Bunun nedeni, Kazakistan'daki birçok gazete ve derginin modern çevrimiçi sürümüne geçmesidir. Egemen Kazakistan gazetesi ise devletin gözü, kulağı ve dili sayılan, hem internet üzerinden hem de matbuu olarak dağıtılan resmi gazetedir. Sözü edilen yayın göç konusunu düzenli ve derinlemesine araştırıyor ve yazıyorsa, Kazakistan'daki göç meselesi devlet düzeyinde gündeme getiriliyor demektir. Makaleyi yazma sürecinde, diğer Kazak yayınlarında yazılan göç konusuyla da karşılaştık.

Anahtar kelimeler: Göç, Toplum, İç Göç, Dış Göç, Siyaset, Ekonomik.

THE TOPIC OF MIGRATION IN MASS MEDIA OF KAZAKHSTAN (IN THE EXAMPLE OF THE EGEMEN KAZAKHSTAN NEWSPAPER)

Abstract

The issue of migration has been important since the years when Kazakhstan gained its independence. Because the low number of Kazakhs, the main ethnic group of the state, was seen as a national problem. The head of state of the period, Nursultan Nazarbayev, invited the Kazakhs who went abroad due to various historical conditions to their homeland. As a result, the number of Kazakhs increased. Today, Kazakhs make up 69.03 percent of Kazakhstan's population; their number is about 19 832 737 million. Slightly better than the 1990's. However, with the increase in population, the problem of internal and external migration arises.

In this article, we discuss the writing process of the migration issue in Kazakhstan's main newspaper, Egemen Kazakhstan. This is because many newspapers and magazines in Kazakhstan have switched to the modern online version. The Egemen Kazakhstan newspaper, on the other hand, is the official newspaper that is considered the "eye, ear and tongue" of the state, distributed both online and in print. If the aforementioned publication researches and writes regularly and in depth on the issue of migration, it means that, the issue of migration in Kazakhstan is being brought up at the state level. In the process of writing the article, we compared it with the issue of migration written in other Kazakh publications.

Keywords: Migration, Society, Internal migration, External migration, Politics, Economics.

* Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı, Gazetecilik; Etnografya; Avrasya Araştırmaları, 87012633947k@gmail.com.

GİRİŞ

Son yıllarda dünya siyaset bilimcilerinin ve sosyologların yazdığı ve konuştuğu en acil konulardan biri – göç konusudur. Amerika ve Avrupa ülkeleri, kayıtsız göçmenler nedeniyle bugün yasalarını ve programlarını gözden geçirmek zorunda kalıyor. Çünkü göç sadece bir şehrin değil, devletin ve hatta dünyanın baş ağrısı haline geldi. Açıktır ki, son üç yılda yaşanan dünya krizi, gelişmekte olan ülkelerdeki çalışma çağındaki nüfusu başıboş bırakmıştır. Bu sorunun gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Kazakistan'ı da atlamadığı açıktır. Araştırmamızın konusu, son üç yılda göç konusuyla ilgili olarak *Egemen Kazakistan* gazetesinde gündeme getirilen konuları araştırmak ve incelemek amacı da dahil olmak üzere, bu göç konusuna ayrılmıştır. Çünkü göç konusu sosyal ağlarda ve sıradan insanların bir araya geldiği ortamlarda tartışılmaya devam ediyor. Ve eğer Kazakistan'ın resmi ana gazetesi bu konudan bahseder ve bir makale yazarsa, o zaman göç meselesinin devletin önündeki en büyük konulardan biri olduğunu anlarız.

Egemen Kazakistan gazetesinin tarihi derindir. Yüz yılı aşkın bir geçmişe sahip cumhuriyetçi yayın organı *Egemen Kazakistan* ilk kez 17 Aralık 1919'da *Ushkyn* adıyla okuyucularının eline geçti. O zamandan beri Berniyaz Kuleev, Smagul Saduakasov, Zhusipbek Aimauytov, Mukhtar Auezov, Beimbet Mailin, Saken Seifullin, Turar Ryskulov, Oraz Zhandosov, Gabit Musirepov, Sherkhan Murtaza, Abish Kekilbaev her yıl bu gazetede görev yaparak, yayını geliştirerek büyük bir başarı sağladılar. Gazete, tarihinde *Ushkyn* den sonra *Enbek tuy*, *Enbekshil Kazakh*, *Enbekshi Kazakh*, *Sosyal Kazakistan*, *Sosyalist Kazakistan* isimleriyle yayınlanmıştır. Ülkemizin bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte adı *Egemendi Kazakistan*, 1993 yılında ise *Egemen Kazakistan* olarak değiştirilmiştir. Gazete tirajı 206 bin adettir. Göçle ilgili temel mevzuat ve programlar ilk kez *Egemen Kazakistan* gazetesinde yayınlanmaktadır.

Araştırmanın temel amacına ulaşmak için nitel yöntem ve materyallerin içerik analizi yöntemini kullandık. Araştırma süresince *Egemen Kazakistan* gazetesinde göç konusunda yazılan tüm materyaller yayının resmi internet sitesinden okunmuş ve analiz edilmiştir. İçerik analizi olarak, yayında yayınlanan materyalleri şu göstergelere göre inceledik: gazete sayfasında göç konusunun sıklığı; makalenin türü, yani uzun bir makale mi, bilgi mi yoksa röportaj mı; makale formuna dikkat ettik. Yani yazıyla mı, fotoğrafla mı, videoyla mı yayınlandığını fark ettik. Orta yola göre olumlu ya da olumsuz makale

yazıldığı yönü inceledik. Sonra makalenin politik, ekonomik, eğitimsel, sosyal yönüne baktık. Araştırmanın temel amacına ulaşmak için nitel yöntem ve materyallerin içerik analizi yöntemini kullandık. Araştırma süresince *Egemen Kazakistan gazetesinde* göç konusunda yazılan tüm materyaller yayının resmi internet sitesinden okunmuş ve analiz edilmiştir.

İçerik analizi olarak, yayında yayınlanan materyalleri şu göstergelere göre inceledik: gazete sayfasında göç konusunun sıklığı; makalenin türü, yani uzun bir makale mi, bilgi mi yoksa röportaj mı; Malzemenin formuna dikkat ettik. Yani yazıyla mı, fotoğrafla mı, videoyla mı yayınlandığını fark ettik. Orta yola göre olumlu ya da olumsuz malzemenin yazıldığı yönü inceledik. Sonra malzemenin politik, ekonomik, eğitimsel ve sosyal yönüne baktık.

1. KAZAKİSTAN GAZETELERİNDE GÖÇ MESELESİ

Türkçe Sözlüğü'ndeki tanımına göre göç – ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhacerettir (<https://sozluk.gov.tr>, 02.04.2022). Kazakistan'da sürekli olarak Kazak gazetelerinde göç konusu yer almaktadır. Örneğin 2019 yılında *Alaş Aynası* gazetesi *Kazakistan'daki göç işlemleri yasal ilkelere dayanmaktadır* başlıklı bir makale yayınlanmıştır. Burada öne sürülen temel konu *Demografik Güvenlik Hakkında* kanunun çıkarılması gerektiğidir. Bunun nedeni, Kazakistan'daki nüfus yoğunluğunun kilometrekare başına 5,5 kişi olmasıdır. Komşu ülke Çin'de ise bu rakam 140 kişi (yani ülkemizdeki 25 katı), (<https://alashainasy.kz/>, 05.09.2019). 2021 yılında *Alaş Aynası* yayınlanan başka bir makaleyi ele alırsak, *Göç: Kazakistanlıların ülkeden ayrılmasının ana nedenleri - uzman görüşü* başlığını taşıyordu. Burada gündeme getirilen asıl konu, başka bir ülkeye taşınan Kazakistanlılar hakkındadır. Uzman, göçün çeşitli faktörlerden kaynaklandığını söylüyor. Bunlardan Avrasya Ekonomik Komisyonu verilerine göre 2021 yılı Ocak-Haziran aylarında 4.595 kişi Kazakistan'a geldi ve 14.192 kişi ülkeyi terk etti. Böylece göç dengesinin eksi 9.597 kişi olduğu kaydediliyor (<https://alashainasy.kz/>, 13.09.2021).

Kazakistan'da tiraj ve okuyucu kitlesi açısından ön sıralarda yer alan *Aykın* gazetesinin sıklıkla göç konusunu yazdığını fark ettik. Örneğin, *Ülkeden Gidenler*

Gelenlerden Daha Fazla başlıklı yazıda, ülkeyi terk eden vatandaşların sayısının her yıl arttığına dikkat çekmek ilginçtir. *Sadece Ocak-Eylül 2022'de 20 binden fazla kişi ülkeyi terk etti. Bu ziyaretçi sayısının iki katıdır. Kazakistan vatandaşlarının göçünün sebebi nedir? Yükselen fiyatlardan ve yaşamdaki zorluklardan etkilendi mi?* sorusunu soruyor, bu soru etrafında yanıt arıyor.

Kazakistan Ulusal İstatistik Bürosu'na göre Ocak-Eylül 2022'de 20.000'den fazla kişi ülkeyi terk etti. Şu anda sadece 10.995 kişi Kazakistan'da yaşamaya karar verdi. Yani göç farkı 9.346 kişidir. Uzmanlara göre vatandaşların çoğu BDT ülkelerine gidiyor. Yani yazının başından sonuna kadar insanları göçe iten etkenler ele alınmakta, 16-38 yaşlarındaki kişilerin taşındığı yazılmaktadır. Bu hareketin ne duracağı ne de yavaşlayacağı biliniyor. Çünkü herkesin ikamet edeceği yeri seçme hakkı vardır. Ancak bizi endişelendiren, yurt dışına taşınan insan sayısının her yıl artması. Çünkü o grubun içinde Kazakistan'ın kalkınmasına katkıda bulunan bazı güçlü uzmanlar var (<https://aikyn.kz/>, 22.09.2022).

2. İÇ GÖÇÜN SOSYO-EKONOMİK NEDENLERİ

Göç sosyolojik bir olgu olduğu gibi, aynı zamanda ekonomik, kültürel, psikolojik ve hukuki boyutları olan bir olgudur. Hem göç edenler hem de göç edilen yer bağlamında düşünülünce göç iki tarafı da derinden etkileyen bir süreçtir. Bu sürecin anlaşılabilmesi için göç edenlerin göç nedenleri, göç süreci, göç edilen yerin özellikleri ve göç edilen yerde karşılaşılan yeni durumun da analiz edilmesi gerekmektedir.

Göç konusunda ilgilenen gazeteçi Elvira Serikkyzy son on yılda dünyada meydana gelen değişimler, insan sermayesini, özellikle gençlerin yenilikçi potansiyelini etkin bir şekilde kullanabilen ülkelerin stratejik önceliğe ulaştığını gösterdiğini yazıyor. Toplumun gücü, entelektüel gelişmeye ivme kazandıran potansiyel bir kaynaktır. Yazar bu yazısında Kazak gençliğinin toplumda neden kendine yer bulamadığına odaklanmaktadır. Geçen yıl, cumhuriyetteki işsizlik oranı yüzde 4,9'du. Finprom verilerine göre, şehirdeki işsiz gençlerin oranı (yüzde 4,1), özellikle kız çocukları arasında, kırsal kesimdekinden (yüzde 5-4,7) daha yüksektir. Uzmanlara göre sistemsiz iç göç, kırdan kente gelen gençlerin iş bulamamaları gibi toplumsal sorunlara zamanında çözüm bulunamaması, devlet kurumlarının işlerinin gerektiği gibi organize edilmediği anlamına geliyor. *Egemen*

Kazakistan gazetesi ülkenin ana gazetesi olarak görevini yerine getirmektedir (<https://egemen.kz/>, 28.03.2022).

Ülkede iç göçün yanlış uygulanması nedeniyle gençler arasında işsizliğin görüldüğü bildiriliyor. Kamuda çalışan sayısı 21, özel sektörde - 62,9, STK’arda - yüzde 4,2. Gençlerin yüzde 41,9’u yetersiz eğitim nedeniyle mesleğine uygun çalışmıyor. Şu anda hem okuyup hem de yurt dışında eğitim alıp yaşamak isteyenler var. Örneğin yabancı bir ülkeye gitmek istemeyenlerin yüzde 61,6’sı, gitmeye karar verenlerin yüzde 11,5’i ve gelecekte gitmeyi düşünenlerin yüzde 17,1’i. Gençlerin tercih ettiği ülkeler arasında ABD, Rusya, Avrupa Birliği ülkeleri ve Kanada yer alıyor. İnsan hakları, güvenlik ve demokrasi konularıyla ilgilenen genç kuşağa göre, devlet kurumları gençlerin sorunlarını çözmeye çalışmıyor. Bu, hükümet politikaları, programları ve gençlerin beklentileri arasındaki uçurumu gösteriyor. Araştırmalara göre gençler mezun olduktan sonra aldıkları eğitime göre geliri yüksek iş istiyor. Ancak, işverenlerin genç mezunlar için yüksek maaşlar vermediği açıktır. Modern bir işveren, ahlaki ve manevi değerler yerine üretken çalışmaya öncelik verir. Bu tür gereklilikler birçok mezun için etkili değildir, bu nedenle işlerinden gönüllü olarak ayrılmak zorunda kalırlar.

Çoğu durumda, Kazakistan’ın gençleri yönetim, hukuk, ekonomi ve bankacılık gibi meslekleri seçiyor. Ancak toplumun genç üyelerinin ihtiyaçları ile işgücü piyasasının gereksinimleri örtüşmemektedir. Ve işgücü piyasasında bu mesleklere olan talep düşüktür. Böylece birçok genç, elinde diplomayla bile mesleğine uygun olmayan alanlarda çalışmak zorunda kalıyor. Bu konuda uzmanlar, Kazakistan’ın ekonomik dönüşüme ihtiyacı olduğunu söylüyor. Çünkü işgücü piyasasındaki durum önümüzdeki dört ila beş yıl içinde daha da kötüleşecek ve 2025 yılına kadar Kazakistan’da yeni yatırım projeleri için işçi sıkıntısı yaşanacak. Bu nedenle, iç göçü düzenlemek için kırsal alanlarda çok sayıda iş yeri açılmasını öneriyoruz. İkinci olarak, Kazakistan’da genç neslin sosyalleşmesine ilişkin kapsamlı önlemlerin tam meyve vermesi için aile, okul, eğitim kurumları ve ilgili kurumların koordinasyonunun güçlendirilmesi gerekmektedir. Özellikle kırdan kente okumak ve çalışmak için gelen gençlerin sosyal durumları göz önünde bulundurulmalıdır. Buradaki en önemli şey apartman sorunu, kalacak yer bulmanın zorluğu, gençler için uygun fiyatlı pansiyonların olmaması. Almatı, Astana gibi büyük şehirlerdeki uyum

merkezlerinin çalışmalarının iyileştirilmesi uzun sürmeyecek. Bu bağlamda, modern topluma uyum sağlamak ve geleceğe güven eksikliği yaşayan gençlerle çalışan psikolojik kaynak merkezlerinin etkinliğini artırmak çok önemlidir.

3. KAZAKİSTAN'DAKİ YABANCI GÖÇMENLER

Göçle yeni bir mekana yerleşen insan, bir taraftan yeni mekana alışmaya ve bu mekanda kendisine alan açmaya ve yer tutmaya çalışırken diğer taraftan hayatta kalma, yok olmama, sahip olduklarını (maddi ve manevi) kaybetmeme çabası içerisine girmektedir. İnsanı dinamik bir hayat yaşamasını zorunlu kılan bu tür süreçler, insanın ayakta kalabilme, var olma veya kazanabilmek için çok yönlü bir iktidar savaşımına dahil olmasını da beraberinde getirmektedir. Göçmenler, göçtükleri yerdeki toprak, şehir ve siyaset başta olmak üzere hemen her şeyi iktidar aracı veya engeli olarak görmektedir (Cengiz, S. 2010: 189).

Kazakistan Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı, yerel işgücü piyasasını korumak için her yıl işverenlerin ihtiyaçlarına göre Kazakistan'a yabancı işçi çekmek için kotalar onaylar ve tahsis eder. Bakanlığa göre, 1 Ekim 2020 itibarıyla Kazakistan'da 16.000'den fazla yabancı vatandaş çalışmaktadır. Bu gösterge 2022'de 13.400 olacak ve şu anda yerel yürütme organlarının izniyle Kazakistan topraklarında 13.951 yabancı vatandaş çalışıyor (<https://www.gov.kz/>, 07.04.2023).

Yurt dışından işgücü alımı belirli kategorilere ayrılmaktadır. Özellikle:

- birinci kategoride (başkanlar ve yardımcıları);
- ikinci kategoride (yapısal birimlerin başkanları);
- üçüncü (uzmanlar);

-dördüncü (kalifiye işçi) kategorileri. Ayrıca mevsimlik işçilik ve kurumsal devir çerçevesinde kişiler devreye girmektedir. Siyaset bilimci Azimbai Gali, bu yazısında mevsimlik çalışmayla ilgili ilginç bir yorumda bulunuyor. Ona göre işgücü piyasasının yabancı işgücüne ihtiyacı olduğuna inanmak güç. Kazakistan'da işgücü gerektiren sektörler inşaat, kamu hizmeti veren yerler, market, mevsimlik işlerdir. Bu sorun Avrasya Ekonomik Birliği'nin ortak işgücü piyasası olmaksızın Özbek, Tacik ve Kırgız müdahalesiyle uzun zaman önce çözüldü. Buradaki asıl sorun, Kazakistan'da rüşvet

verilerek çözülüyor. Ülke hükümeti, bir sezon boyunca yurt dışından giren ve yurt dışından çıkan işgücünün tam sayısı hakkında bilgi veremez.

Kazakistan'da iç ve dış göçle ilgili birçok sorun çözülmemiştir. Tüm ağırlık Almatı ve Astana şehirlerine düşüyor. Üçüncü ve dördüncü megalopolis olmayı umut eden Çimkent ve Türkistan şehirleri de göçmen çekiyor. Milyoner bir şehir olmak artık bir trend değil. Paris ve Londra bile göçün yükünü çevrelerindeki küçük kasabalarla paylaşmaya çalışıyor. Bu faktör, 2000'lerin başında Rusya'da tartışılan ve reddedilen başarısız projenin bir kopyasının yankısıdır. Şu anda Rusya'da Moskova ve St. Petersburg gibi nüfusu 30-40 milyondan fazla olan şehirlerin yakınında bulunan köylere şehir tipi yerleşim yeri statüsü veriliyor ve iki şehirdeki işletmeler oraya taşınıyor. Kazakistan'da mevsimlik işçi göçmen sorunu çözülmelidir. Çünkü göçmen işçiler sık sık *Neden geldin?* sorusuna *seyahat* veya *kişisel iş* yanıtını veriyor. Kazakistan'a hangi işçilerin geldiği ve hangi işleri buldukları tam olarak dikkate alınmıyor. Yasa dışı göçmen işçi akışını azaltmak için yasal çalışmalar için daha uygun koşullar yaratmak daha iyidir. Bunun göç alanındaki yolsuzluğun azaltılmasına yardımcı olması oldukça olasıdır (<https://egemen.kz/>, 05.10.2022).

Egemen Kazakistan gazetesinde yayınlanan bu yazı, iç göç konularının yanı sıra Amerika ve Fransa başta olmak üzere yabancı ülkelerin hangi yasal belgeler üzerinde çalıştıklarına odaklanmaktadır. Yazara göre, Kazakistan'a yabancı işçi göçü düzene sokulmazsa yasadışılık gelişmeye devam edecek. Ayrıca bu yazıda gazeteci Gulbarshin Aitzhanbayovna, yurt dışından gelen göçmen işçilere devlet dili bilme zorunluluğu getirmemiz gerektiğini söylüyor. Ancak bizce burada asıl mesele işverenin Kazakistan'da hangi dili konuştuğudur. İşveren Kazak vatandaşı olduğu halde Rusça biliyorsa yabancı bir işçiden Kazakça dil talep etmesi mantıksızdır. Bu nedenle yurt dışından gelen göçmen işçiler, ihtiyaç yaratan şirket başkanından dil talep ederek soruna çözüm bulmaya başlarlar. *Egemen Kazakistan* gazetesinde yayınlanan bir başka kısa bildirmede, devlet başkanı Kasım-Jomart Tokayev işçi göçü konusunda görüş bildiriyor. *Emek göçü konusuna özel bir önem verilmesi gerektiğine inanıyorum. Mevcut zorluklar, bu alanın önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Tek bir yerde takılıp kalmak değil, yeni yaklaşımlar sunmak önemlidir. Bunların arasında iş arama, istihdam prosedürlerinin basitleştirilmesi, göçmen*

işçilere ve ailelerine sosyal güvencelerin sağlanmasına yönelik yeni yaklaşımlara ihtiyacımız var dedi cumhurbaşkanı (<https://egemen.kz/>, 26.06.2022).

Ayrıca son üç yıldır Kazakistan'ın bir numaralı devlet gazetesi sayılan *Egemen Kazakistan* gazetesi de yurt dışına göçle ilgili konularda bilgi vermektedir. Örneğin, *Kaçak göç her iki ülke için sorun haline geldi* bilgisinde İspanya ile Fas arasındaki iş anlaşmazlığından bahsediliyor. 18 kişi Fas'tan İspanya'nın Melilla kentine girmeye çalışırken öldü. Ayrıca *500'den fazla sığınmacı tel örgüyü aşarak sınır kontrol alanına girdi* dedi (<https://egemen.kz/>, 26.06.2022).

4. HÜKÜMET TARAFINDAN KABUL EDİLEN GÖÇLE İLGİLİ YASAL BELGELER

Göç meselesi bir şehir meselesi değil, bir devlet meselesidir. Bu nedenle, Kazakistan hükümeti bu konuları Kanuna göre düzenlemektedir. Göç sorunu nedeniyle Kazakistan Cumhuriyeti'nde kapsamlı mevzuat oluşturulmuştur. Ülkemiz Anayasasının temelinde, göç süreçlerinden her zaman sorumlu olan *Göç Hakkında* (1992) yasası vardır. Örneğin, *Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Yabancı Vatandaşların Hukuki Statüsüne Dair Kanunun Çalışma ve Dinlenme* başlıklı 6. maddesinde belirtildiği gibi, *Yabancılar Kazakistan Cumhuriyeti'nde Kazakistan Cumhuriyeti tarafından belirlenen esas ve şekilde çalışabilirler. Kazakistan Cumhuriyeti kanunları ve uluslararası anlaşmalar. Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlarının çalışma özgürlüğüne ilişkin anayasal hakkının uygulanmasını sağlamak için, yasal düzenlemeler Kazakistan Cumhuriyeti'nde yabancıların çalışma faaliyetlerinin uygulanmasına kısıtlamalar getirebilir* (<https://adilet.zan.kz/>, 31.03.2022).

Bu Yasaya ek olarak, Kazakistan Cumhuriyeti göç politikasının 2001-2010 sektörel programı (2001) ve *Nurly Göç* programı gibi devletimizin politikasını daha da geliştiren yasa ve programlar kabul edilmiştir. Kazakistan Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı'nın Göç Hizmetleri Komitesi de bulunmaktadır. Bu komite, Kazakistan Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı'nın göç, göç süreçlerinin izlenmesi, analizi ve tahmin edilmesi, ayrıca mülteciler ve Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığı. Ana görev:

1) göç, göç süreçlerinin izlenmesi, analizi ve tahmin edilmesi alanında departmanlar arası koordinasyon;

2) dış göçün düzenlenmesi ve yasa dışı göçle mücadelenin örgütlenmesi;

- 3) Kazakistan Cumhuriyeti'nde kalıcı olarak ikamet eden yabancılar ile iş organizasyonu;
- 4) nüfusun belgelenmesi ve kaydedilmesi ile ilgili çalışmaların organizasyonu;
- 5) Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığı ile ilgili konuların değerlendirilmesi;
- 6) sığınmacılar ve mültecilerle çalışmanın organizasyonu.

Egemen Kazakistan gazetesinin göçle ilgili bir yazı yazarken söz konusu mevzuatı kullandığı görülmektedir. “Kazakistan’da yeni bir göç politikası konsepti geliştirildi” başlıklı makalede, Halkın Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı’nın 2023-2027 yılları için Kazakistan Cumhuriyeti Göç Politikası konsepti geliştirdiği bildirildi. Çalışma Bakanlığı’nın da belirttiği gibi, ülkenin en iyi dünya uygulamalarına dayanan yeni göç politikası, ulusal özelliklere uyarlanmakta ve iç ekonominin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bunun için aşağıdaki ana görevleri çözmek gerekir:

Ülke içindeki dengesizlikleri ve devletin uluslararası yükümlülüklerini dikkate alarak,

Kazakistan’ı nitelikli personel çekmek için bir merkez haline getirmek için koşullar yaratmak, ayrı, gerekli bir göçmen kategorisinin Kazakistan toplumuna uygun bir şekilde entegre olma olasılığını vermek. Bu bağlamda, belgede önerilen önlemler çerçevesinde bu yıl kıt uzmanlık dallarında en iyi 500 uzmanın çekilmesi planlanmaktadır. Yurtdışındaki Kazakistan vatandaşlarının haklarının etkili bir şekilde korunması için bir sistemin oluşturulması. İyi ki bu konu yetkililerin kulağına gitmiş. Çünkü birçok siyaset bilimcinin ve gazetecinin gündeme getirdiği sorun buydu. Yani yurtdışında bulunan Kazakistanlı uzmanları haklarını korumak için yabancılaştırmamak. Birikmiş demografik dengesizliği düzenlemek için etkili araç ve mekanizmaların uygulanması (<https://egemen.kz/>, 06.09.2022).

Egemen Kazakistan gazetesinde yer alan bir başka habere dikkat edersek, bu da mevzuatla ilgili ve *Kandaşlar yeni bir göç politikası konsepti fikrini destekliyor* başlığını taşıyor. Burada katılımcılar, güneyden kuzeye taşınan vatandaşlara ödenek dağıtım

yöntemlerinin gözden geçirilmesinin yanı sıra evlerin inşası ve tarım için arsa sağlama olasılığının gözden geçirilmesi gerektiğine karar verdiler (<https://egemen.kz/>, 04.09.2021).

5. EGEMEN KAZAKİSTAN GAZETEDEN YAYINLANAN MATERYALLERİN SINIFLANDIRILMASI

Bu tabloda *Egemen Kazakistan* gazetesinde üç yıl üst üste yayınlanan göç konusu ile ilgili materyalleri konu, yayın tarihi, tür ve niteliğine göre sınıflandırdık. Sonuç olarak her yıl yayınlanan makalelerin kendine has özellikleri olduğunu öğrendik. Örneğin 2020 yılında pandemi nedeniyle yabancı ziyaretçi sayısının az olması nedeniyle asıl dikkat diğer ülkelerde yaşayan akrabalara çevrildi. 2021'de yabancılar tarafından birçok göç yasası ihlali olduysa, 2022'de Rusya ile Ukrayna arasındaki son durumun Kazakistan'ın göç durumunu etkilediğini görebiliriz. Yani bilgi türünde yayınlanan makalenin temelini Kazakistan'a akın eden Rusların yerleştirilmesi ve kayıt altına alınması olduğunu görüyoruz. Ve bu yılın ana konusunun Göç Komisyonu'nun kurulması ve Kazakistan'dan göç eden akrabalar olduğunu görüyoruz. *Senat memlekettik şekara, köşı-qon jane keme katınası turalı zandardı qabıldadı* makalesinde Kazakistan hükümeti yeni kanun kabul ettiği söyleniyor. Bundan önce köç hakkında kabul edilse bile, sınır ve gemi taşımacılığı göç ile bir arada kanun olarak kabul edilmemiş. *Köşı-qon 68 minnan astam memlekettik kızmet körsetti* adını almış olan İkinci makale ise, kanun etrafında altmış sekiz binden fazla hükümet insanların göç hakkındaki problemini çözdüğünü dile getirmiş. *Köşı-qon salasına jana közkaras kajet* makalesi mevcut yasada bazı değişikliklerin yapılması gerektiğini söylüyor. Çünkü insan sayısı arttıkça yeni sorunlar ortaya çıkıyor. *Enbek köşı-qonun rettew – wakit talabı* makalesi Kazakistandaki işgücü göçü problemi var olduğunu fark etmiş. Yabancı ülkelere iş arayanlar gelince hükümet tarafından kanun üzerinde hareket etme işleri mevcut oluyor. *İşki köşı-qon: nesi artık, nesi kem?* yazıda Kazakistan gençliğinin büyük şehirlerde çalışmayı tercih ettiği belirtiliyor. Nasıl oluyor da üniversiteden mezun oldukları uzmanlık alanında köylerde iş bulamıyorlar. Tablo içindeki başka 16 makale Kazakistandaki göç meselesini düzeltmek için yazılmış. Yani, bu sınıflandırma bizim için çok önemli, hangi konu gazete yada dergide sık-sık yazılırsa hükümet onu dikkate alması gerekiyor. Çünkü göç meselesi insan sorunuyla doğrudan ilgilidir. Bu genişletilmiş bir biçimde çözmezse, devletin her alanında sıkıntılar dile getirecektir.

Tablo 1: Yeraliyeva K.

Konu	Zaman	Tür	Karakter
1. Senat memleketlik şekara, köşi-qon jane keme katınası turalı zandardı qabıldadı	05.11.2020	Bilgi	Yasal
2. Köşi-qon 68 mınnan astam memleketlik kızmet körsetti	25.08.2020	Bilgi	Sosyal
3. Köşi-qon salasına jana közkaras kajet	31.07.2020	Röportaj	Sosyal-siyasi
4. Enbek köşi-qonın retteu – wakit talabı	20.02.2020	Bilgi	Yasal
5. İşki köşi-qon: nesi artıq, nesi kem?	10.01.2020	Makale	Sosyal ve ekonomik
6. Pandemiya jane köşi-qon	12.02.2021	Bilgi	Sosyal ve ekonomik
7. Prezident Kazakistan men Azerbajannın köşi-qon salasındağı ıntımaktastık turalı zanına kol qoidı	18.06.2021	Bilgi	Siyasi
8. Atrau oblısında köşi-qon zannaması 1381 ret buzılğan	15.07.2021	Bilgi	Yasal
9. Qandastar köşi-qon saiyasatının jana tujurumdaması ideiyasın qoldaidı	04.09.2021	Bilgi	Sosyal-siyasi
10. Köşi-qon zannamasın buzğan şeteldikter Kazakistannan kuıldı	18.11.2021	Bilgi	Yasal
11. Köşi-qon salası tiyanaktı zerttelui qajet	28.02.2022	Bilgi	Sosyal ve ekonomik
12. Oralda köşi-qon polisiyasının bölim başsısı paramen ustaldı	13.04.2022	Bilgi	Yasal
13. Köşi-qon zannamasın buzğan 98 şeteldik elden şıgarıldı	06.07.2022	Bilgi	Yasal
14. Köşi-qon könilen şıkpai tur	25.08.2022	Makale	Sosyal
15. İşki köşi-qon dı ıntalandıru şaraları azırlendi	08.09.2022	Bilgi	Sosyal
16. Köşi-qon kızmeti Qazakistanga kelgen reseilikterdi bakılap otr	23.09.2022	Bilgi	Siyasi
17. Batıs Qazakistan: köşi-qon axualı	25.09.2022	Bilgi	Siyasi
18. Atrauda Aleumettik korgau jane köşi-qon komitetinin eks-başsısı sottaldı	19.10.2022	Bilgi	Yasal
19. Şımkenkte köşi-qon zannamasın buzğan 87 şeteldik anıktaldı	18.11.2022	Bilgi	Yasal
20. Köşi-qonın jana tartibi küşine endi	30.01.2023	Bilgi	Siyasi
21. Fransiya biligi migrasiyalık zandardı kaita qaraidı	03.02.2023	Bilgi	Siyasi

Cyrillic	transcription	Cyrillic	transcription
а	a	Ә	ö
ә	ä	п	p
б	b	р	r
в	(v)*	с	s
г	g	т	t
ғ	(ɣ)**	у	w or uw/üw****
д	d	ұ	u
е	e	ү	ü
ж	j	ф	(f)*
з	z	х	x
и	īy/iy	һ	h
й	y	ц	(c)*
к	k	ч	(č)*
к	(q)**	ш	š
л	l	щ	šš
м	m	ы	ī
н	n	і	i
н	ŋ	ю	yuw/yüw
о	o	я	ya

Kaynak: David Somfai Kara ve Eva Csaki tarafından hazırlanan transkripsiyon. János Sipos, Kazakh Folkongs From The Two of the Steppe, Contributors: Dávid Somfai Kara and Eva Csáki, Budapest: Akadémiai Kiadó, 2001, p. 302.

SONUÇ

Kazakistan'ın kitle iletişim araçlarında göç konusu (*Egemen Kazakistan* gazetesi örneğinde) konuyu araştırırken Kazak gazetelerinde göç konusunun ne sıklıkta yazıldığını tespit etmeye çalıştık. Kazakistan'ın resmi ana gazetesi *Egemen Kazakistan* temel kaynak olarak alınmıştır. Buna karşılık, *Aykyn* ve *Alaş Aynasy* gibi istikrarlı bir okuyucu kitlesi ve net bir yönü olan Kazakça gazeteler aldık. Görüldüğü gibi göç konusu Kazak gazetelerini endişelendirmektedir. Sık sık kaydedilir. Göç meselesini çok büyük ölçekli bir sorun olarak ele alırsak, o zaman Kazakistan'daki ana sorunlar arasında iç göç sorunu, yani köylerden şehirlere toplu göç ve ailelerle yurtdışına kalıcı göç ve ayrılma sorunu vardır. Ülkeye faydalı yetenekli bilim adamları, doktorlar ve öğretmenler yetiştirilir.

Son üç yılda yaşanan küresel krizin gelişmekte olan ülkelerde çalışan nüfusu zor durumda bıraktığı açıktır. Bu sorun gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Kazakistan'ı da etkiledi. Bu yazımızda *Egemen Kazakistan* gazetesinde son üç yılda göç konusuna ilişkin yazılan materyalleri analiz edip karşılaştırdık. Sonuç olarak, haftada 5 kez yayınlanan *Egemen Kazakistan* gazetesinin her ikinci ve üçüncü sayısında göç konusu yazıldığını fark ettik. Ayrıca yazılan makalenin türüne de dikkat ettik. Örneğin, *Egemen Kazakistan* gazetesinde göç konusuyla ilgili yazılan yazıların çoğu bilgilendirici, uzman ve uzman görüşü niteliğindedir. Gazeteci yazarlar ise göç konusunu derinlemesine inceleyen

ve sürekli yazan gazetecilerin olmadığını fark ettik. Bu da göç konusunun Kazakistan'da sosyal, politik ve ekonomik bir konu olarak kabul edilmediğini göstermektedir.

Gelecekte Kazakistan'da bu alanlarda çalışan ekonomistlerin, sosyologların ve siyaset bilimcilerin göç konusunun gazete ve sosyal ağ sayfalarında tam olarak yayınlanmasına katılmaları gerektiğini düşünüyoruz. Eğer bu yapılmazsa, göç konusunun tek bir bedenin işi gibi toplumu ilgilendirmeyen bir sorun olarak kalabileceği kanaatine varmış bulunuyoruz. Ayrıca göç konusunda yazılan yazıların çoğunda neredeyse hiç fotoğraf-video yok ya da internetten photoshoplanmış. Ve aslında Kazakistan'da iç göç ve dış göç sorunuyla ilgili sosyal açıdan gerçekçi bir fotoğraf-video oluşturmak için yeterli fırsat var. Bu sorun başka bir sorun yaratıyor, yani göç konusuna adapte olmuş bir foto muhabiri nesli yetiştirmek mümkün. Çünkü dijital çağda kelimelerle, yazılarla aktarılamayan, kamuoyunun ilgisini çekemeyen bir konu, başarılı ve gerçekçi bir fotoğraf-video ile rahatlıkla gösterilebilmektedir.

Makaleyi yazarken *Egemen Kazakistan* gazetesinin yanı sıra *Alaş Aynasy* ve *Aykyn* gazetelerinde göçle ilgili yayınlanan materyalleri karşılaştırdık. Sonuç olarak *Alaş Aynasy* gazetesinin göç konusunda *Egemen Kazakistan* gazetesine kıyasla daha hacimli ve gerçekçi bir makale yazmasını fark ettik. Yurt dışından Kazakistan'a göç eden Kazakların başka ülkelere göçü veya diğer milletlerden olanlarla ilgili yazılan yazılar dikkat çekmeden kalmıyor. Örneğin, 2021 yılında *Alaş Aynası* yayınlanan başka bir makaleyi ele alırsak, "Göç: Kazakistanlıların ülkeden ayrılmasının ana nedenleri - uzman görüşü" başlığını taşıyordu. Burada gündeme getirilen asıl konu, başka bir ülkeye taşınan Kazakistanlılar hakkındadır. Uzman, göçün çeşitli faktörlerden kaynaklandığını söylüyor. Bunlardan Avrasya Ekonomik Komisyonu verilerine göre 2021 yılı Ocak-Haziran aylarında 4.595 kişi Kazakistan'a geldi ve 14.192 kişi ülkeyi terk etti. Böylece göç dengesinin eksi 9.597 kişi olduğu kaydediliyor.

Kısacası, göç Kazakistan'da güncel bir sorundur. *Egemen Kazakistan*, *Alaş Aynasy*, *Aykyn* gazeteleri göç konusunu mümkün olduğunca ele almaya çalışıyor. Ancak maalesef her alanda etkili isimlerin uzman makaleleri ve görüşleri toplum için önemlidir. Çünkü gazetede yayınlanan yazının cumhuriyet düzeyinde gündeme getirilen ve kapsamlı bir

şekilde çalışılan bir konu olması önemlidir. Bu yazıyı yazarken Kazakistan'ın kitle iletişim araçlarında göç konusu'nun ne ölçüde gündeme getirilip kaydedildiğini incelemeye çalıştık.

EXTENDED SUMMARY

We investigated the issue of immigration in Kazakh media (based on stories published in the Egemen Kazakhstan daily in 2020–2023) in an effort to ascertain how frequently the issue was covered. The Egemen Kazakhstan official national newspaper was chosen as the primary object. We got consistent readerships and publications with a distinct focus in return, like Aikyn and Alash Ainsky in Kazakh.

Evidently, migration is a hot topic in Kazakh media. It's frequently recorded. If we view the topic of migration as a very large-scale issue, then the problem of internal migration—that is, the mass migration from rural to urban areas—as well as ongoing migration and separation from family members abroad—are among the major issues in Kazakhstan. Talented medical professionals, educators, and scientists are being trained to assist the nation. Participants in this discussion concurred that it is vital to reevaluate the methods of delivering benefits to citizens moving from the south to the north, as well as the potential for supplying land for housing and agricultural.

Rethink the methods used to distribute pastureland. We employed both a qualitative approach and a method of material content analysis to accomplish the study's primary objective. The study involved reading and analyzing every article about migration published in the Yegemen Kazakhstan newspaper on the publication's official website.

We conducted a content analysis of the publication's materials by looking at the following parameters: migration patterns to a newspaper page; article kind, such as if it is an interview or a huge story; We paid close attention to the way the object was shaped. To put it another way, we determined whether it had been posted as text, a photo, or a video. We looked at the direction that middle-path writing took, whether it was favorable or bad. Next, we looked at the material's political, economic, educational, and social implications.

KAYNAKÇA

Göç. (2023), Web: <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 02.04.2023).

Kazakistandaki migratsıalyk prosester kukuktuk tianaktarga negizdelgen. (2019), Web: <https://alashainasy.kz/127856/>, (Erişim Tarihi: 05.09.2019).

- Bisenbayev, A. Emigraciya: Kazakıstandıktardıń elden ketuinin negizgi sebepteri – sarapşı pikirini. (2021). Web: <https://alashainasy.kz/society/emigratsiya-kazakstandıyiktardıń-elden-ketunn-negzg-sebepter-172691/>, (Eriřim Tarihi: 13.09.2021).
- Karkın, K. (2022). Kelgennen ketkeni köp. Web: <https://aikyn.kz/228586/kelgennen-ketkeni-kop>, (Erişim Tarihi: 22.11.2022).
- Köse O. (2017). Geçmişten Günümüze. Göç. Samsun.
- Serikqızı, E. (2022). Iřki migraciya: Jastardıń aleuetin tiimdi paidalanuga ne kedergi? Web: <https://egemen.kz/article/307618-ishki-migratsiya-zhastardıńnh-aleuetin-tiimdi-paydalanugha-ne-kedergi>, (Eriřim Tarihi: 28.03.2022).
- Ruřen, K. (1996). Kentleşme Politikaları. Ankara: İmge Yayınevi.
- Aitjanbaiqızı, G. (2020). İntellektualdar immigraciyası. Web: <https://egemen.kz/article/257219-intellektualdar-emigratsiyasy>, (Erişim Tarihi: 29.11.2020).
- Bolařaktı sanmen söylesek. (2023). Web: <https://bolashak.gov.kz/kz>, (Erişim Tarihi: 07.04.2023).
- Cengiz, S. (2010). Göç, Kimlik ve Edebiyat. Zeitschrift für die Welt der Türken.
- 2023 jylgı Kazakıstandagı şeteldik jumıskerlerge bölengen kvota jumıs küşinin 0,24 %-in kuradı. (2023). Web: <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/1?lang=ru>, (Erişim Tarihi: 07.04.2023).
- Aitjanbaiqızı, G. (2020). Migraciyalık saiyasat megapolisterdin manaiyn damıtuga septesedi. Web: <https://egemen.kz/article/253270-migratsiyalyq-sayasat-megapolisterdinh-manhayyn-damytugha-septesedi>, (Erişim Tarihi: 25.10.2020).
- Kenjegal, Zh. (2022). Prezident EAEO-daki enbek migraciyası maselesin köterdi. Web: <https://egemen.kz/article/330510-prezident-eaeo-daghy-enhbek-migratsiyasy-maselesin-koterdi>, (Erişim Tarihi: 26.06.2022).

Joljan G. (2022). Zansız migraciya eki eldin problemasına ainaldı. Web: <https://egemen.kz/article/316458-zanhsyz-migratsiya-eki-eldinh-problemasyna-aynaldy>,

(Erişim Tarihi: 26.06.2022).

Şeteldikterdin ququqtıq jagdaiyı turalı Qazakistan Respublikasının 1995 jılgı 19 mausımdağı

N.2337 Zanı. (2022). Web: <https://adilet.zan.kz/kaz/>, (Erişim Tarihi: 31.03.2022).

Bakbergen B. (2022). Qazaqstanda köşi-qon saiyasatının jana tujırımdaması azırlendi. Web: <https://egemen.kz/article/322424-qazaqstanda-koshi-qon-saiyasatynh-dganha-tuzhyrymdamas-y-azırlendi>, (Erişim Tarihi: 06.09.2020).

Kenzjegül, J. (2021). Qandastar köşi-qon saiyasatının jana tujırımdaması ideiyasın qoldaidı. Web: <https://egemen.kz/article/287667-qandastar-koshi-qon-saiyasatynh-dganha-tudgyrymda-masy-ideiyasyn-qoldaydy>, (Erişim Tarihi: 04.09.2021).

Daut, A. (2020). EO köşi-qon saiyasatın qayta qaraidı. Web: <https://egemen.kz/article/249103-eo-koshi-qon-saiyasatyn-qayta-qaraydy>, (Erişim Tarihi: 17.09.2020)

Gazet tarihi. (2023). Web: <https://egemen.kz/page/gazet-tarikhy>, (Erişim Tarihi: 01.04.2023).

